

TARTALOM

EMLÉKIDÉZÉS: VESZPRÉM, 1711

300 éve jöttek Veszprémbe a piaristák. Carpe diem!	3	Albrecht Sándor
TANULMÁNYOK		
Bruszniai Árpád, a tanár	5	Sebő József
Veszprémi diákkori élmények az 1940-es évekből	28	Lechner László
Piarista könyvek a levéltárban. Adalékok a veszprémi kegyestanítórendi gimnázium könyvtárának történetéhez	59	Pákozdi Éva Szilvia
A veszprémi piarista gimnázium ifjúsági könyvtára (1857–1948) és nyomtatott katalógusa	68	Kolozs Barnabásné
Laczkó Dezső életútja és utóélete évszámokban 1860–1932–2011	77	Rainer Pál
KÖZLEMÉNYEK		
Szemelvények Bolgár Mihály életéből, munkásságából	90	Kovács Győző Gyula
A tudomány, a kultúra és az ismeretterjesztés szolgálatában. Adalékok a veszprémi kegyesrendi szerzetesek történetéből	94	Mihalovicsné Lengyel Alojzia
Betekintés a veszprémi Állami Fiúgimnázium 1948–49. tanév oktatási helyzetébe	100	Horváth Elvira
MEGEMLÉKEZÉSEK		
Veszprémi kisgimnazistából Kossuth országos főorvosa. Sauer Ignác (1801–1863) emlékezete	103	Hogya György
Emlékezés a száz éve született Körmeny Józsefre	106	Hermann István
KÖNYVSZEMLE		
	111	Csiszár Miklós Mihalovicsné Lengyel Alojzia Tölgyesi József
DOKUMENTUMOK		
Sziklay János: A hajdani veszprémi kishonvédek	117	

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi
Szemle

13. évfolyam, 3. szám 22. 2011.

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Csiszár Miklós

Teknikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú
Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím:
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke
A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.
Tel.: 06-20-253-3078
E-mail: csiszar_miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila
A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

ALBRECHT SÁNDOR újságíró, szerkesztő, Alsó-
örs–Veszprém; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtár-
vezető, Veszprém; HERMANN ISTVÁN levéltárigaz-
gató, Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém; HOGYA
GYÖRGY helytörténeti kutató, Veszprém; HORVÁTH
ELVIRA tanítónő, helytörténeti kutató, Veszprém;
KOLOZS BARNABÁSNÉ ny. könyvtáros, Veszprém;
KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteoroló-
gia-történész, Veszprém; LECHNER LÁSZLÓ ny. vil-
lamosmérnök, Budapest; MIHALOVICSNÉ DR.
LENGYEL ALOJZIA ny. egyetemi docens, Veszprém;
PÁKOZDI ÉVA SZILVIA könyvtáros, Veszprém
Megyei Levéltár, Veszprém; RAINER PÁL régész,
Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF
tanár, irodalmár, Padányi Gimnázium, Veszprém;
DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens,
Veszprém

Illusztrációk: Albrecht Sándor, Balogh Gyula, Bándi
László, Lechner László, és archív dokumentumok

Támogatóink:

MOLNÁR FOTÓ
V E S Z P R É M

pbs
HUNGÁRIA
8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala

A Veszprémi Szemle Alapítvány működésének támogatói:

Városi Civil Keret
dr. Reisinger Frigyesné, Budapest

A borító képei:

címlapon: A gimnázium épülete 1912 után
háton: A gimnázium épülete 1902 előtt
A gimnázium épülete 1902 után

EMLÉKIDÉZÉS: VESZPRÉM, 1711

300 éve jöttek Veszprémbe a piaristák Carpe diem!

ALBRECHT SÁNDOR

RÖPKE IDŐ HÁROM ÉVSZÁZAD A TÖRTÉNELEM FOLYAMÁBAN.
Ám hatalmas, értékteremtő munkavonulat fér bele ebbe az időbe.

Amikor a piarista rend első érkezői hazánk földjére léptek, velük egy, immár századokat átívelő nemes misszió vette kezdetét: tanítottak. Nemzedékek nevelését vették vállra mély, szolgáló hivatástudattal. Fogalommá vált munkálkodásuk nyomán a veszprémi piarista gimnázium. Falai között a szigor, a teremtő rend és a humánus hordozó regula uralkodott. A „piárok” kedves, feledhetetlen tanítómestereink voltak. Szüntelenül magasan tartották a mércét! A szellem avatott csiszolásával vezettek bennünket a tudás megismerésének, gyarapításának – néha fárasztónak tűnő – fölfelé vezető lépcsőfokain ... Tudjuk, annak idején elődeinknek, nekünk is szilárd alapot adtak, amire bizton építhettünk. Carpe diem! – Használd ki az időt! –, tanították számunkra a Horatius megfogalmazta bölcsességet. Életre szólóan, valós ismeret-

anyagot, mi több, eszményeket állítottak elénk. Megmutatták, miként érdemes élni, dolgozni, keresni és föllelni másokban egyszersmind magunkban is a világban meglévő értékeket. Példákat adtak!

Nekünk, és nemcsak az ezerkilencszázötvenes évfolyamnak, szerencsénk volt, hogy még a várbeli alma mater patinás falai között tanulhattunk, s éppen ennek révén csodálkozhattunk rá a minket váró világra.

Jó kertészek voltak a piaristák! Nemkülönben jók, elhivatottak a jogutód Lovassy gimnázium tanár egyéniségei. A régi fundamentumot rakták, rakják tovább. Épülésünkre. Bizonyítja ezt az iskolából kikerült helytálló tanítványok tekintélyes sora. Akik jól sáfárcodtak az itt kapott útravalóval, s őrzik magukban azt a szellemiséget, amit a jó öreg iskola magából mindig ránk sugárzott.

Fájdalom, az élet törvénye szerint nem lehet mindenki jelen a képletes névsorolvasáson. Tanáraink közül is legtöbben már eltávoztak. Most, midőn e jeles jubileumot ünnepeljük ősi városunkban, a jeles időket őrző jeles Veszprémben, mindnyájukra tisztelettel, lélekmeleg szeretettel gondolunk. Az utánunk jövő érdemes nemedéknek pedig kívánjuk, legyen nekik is ilyen fölnevelő iskolájuk!

TANULMÁNYOK

Bruszniai Árpád, a tanár

SEBŐ JÓZSEF

BRUSZNYAI ÁRPÁD MÉG JÓVAL GÖRÖG-LATIN SZAKOS – kitüntetéses – diplomájának kézhezvétele előtt, 1948-ban Moravcsik Gyula Görög Filológiai Tanszékére került, a pesti bölcsészkarra, előbb könyvtárosnak, majd demonstrátornak, afféle tanársegédnek. Professzorával való kapcsolatát a kölcsönös tisztelet jellemezte, az ő irányításával folytatta korábban megkezdett Homérosz-kutatásait. Miközben az ország fölött beborult az ég. S az új, erőszakos hatalom az egész magyar társadalmat megkísérelte beleerőszakolni az ideológia Prokrusztész-ágyába. A tudományos élet is csak a diktatúra „szolgálóleányaként” működhetett tovább. Életidegen, elaggott szellemére utalt a korabeli pesti vicc:

- Mi a Szovjet Tudományos Akadémia felirata?
- Senilis senili gaudet.¹

Mit tehetett Árpád ebben az időben? Hiszen a görögöktől, Arisztotelésztől tanult *eudaimonia* – a virulás, a sikeres élet – megköveteli az intellektuális életet. Ő is a munkájába menekült – az antikvitásba.

Miután bátyja „mellékperében” 1950-ben az utcára került, elképzelhetjük lelkiállapotát. Édesanyja már nem élt, bátyja, apja börtönben, illetve internálótáborban. Az ő tudományos pályájának, amelyre egész addigi életében készült – vége. Huszonhat éves, s nincs hova hazamennie. S ekkor – mintegy mentőöv gyanánt – Pétery József váci püspök (akinek titkára, Bruszniai József épp internálási idejét töltötte) kínált neki állást. Előbb néhány hónapra – bizonyára azért, hogy ne legyen szem előtt – a Pest közeli, mintegy három és fél ezer lakosú Mendén kapott kántori megbízatást, majd a váci papi szemináriumban taníthatott, latint, görögöt, éneket és összhangzatant. Ez utóbbiról egy fennmaradt fénykép is tanúskodik, melyen a kispapok zenekarát vezényli. Miközben a váci székesegyházban kántori feladatokat is vállalt.

A szeminárium ifjú tanára itt, Vácott ismerte meg jóvendőbelijét, Honti Ilonát, akinek az édesapja szintén a Rendszer üldözöttje volt. Mint volt horthysta katonatisztet mondvacsinált ürüggyel internálták, majd szabadon engedték. De ez elég jogalap volt arra, hogy ne kaphasson nyugdíjat, ezért, zeneértő ember lévén, Árpádhoz hasonlóan, kántori állást vállalt. Egyik este azzal állított haza, hogy egy rendkívül érdekes fiatalembert hívott meg sakkozni. Lánya ekkor már jegyben járó menyaszszony volt.

A látogatóba érkező fiatalember szellemessége, műveltsége olyannyira elbűvölte Ilonkát, hogy a látogatást követő délután már arról érdeklődött édesanyjától, hogyan lehetne „visszacsinálni” a menyasszonyságot, mert úgy érezte, hogy korán és elhamarkodottan döntött. Végül is annak rendje-módja szerint visszaküldte a jegygyűrűt a vőlegényének, s várta, hogy történjen valami.

A fiatalember ezután is többször járt náluk, s a lány azt is észrevette, hogy nem csak rá van elementáris hatással, hanem a társaság többi tagjára is.

Egy ismételt találkozásukkor Ilonka meg is kérdezte, miért nem jár gyakrabban hozzájuk, mire ő azt válaszolta: – Nem szívesen megyek olyan házhoz, ahol menyasszony van. Mire ő felmutatta a kezét: – Már nincs karikagyűrűm!

Árpád azonban beteg volt. Tébécéje miatt még mindig rendszeres orvosi kezelésekre járt. Emiatt nem is gondolt igazán házasságra, s ezt Ilonkának meg is mondta. Főként a születendő gyermek egészsége aggasztotta. Mihelyt Veszprémben talált egy jó orvost, aki végleg meggyógyította, azonnal döntött.

Egy év múltán, Árpád Veszprémben való költözése után is, megmaradt a kapcsolat – levelek által. S miután kiderült: betegsége teljesen tünetmentes, az édesanyjától örökölt jegygyűrűvel felkereste Ilonkát. Még az előszobában eljegyezte, s mire családja is odaérkezett a konyhából, már menyasszony volt.

1953 tavaszától aztán Ilonka már Veszprémben lakott albérletben a Rupert-házban, s laborasszisztensként a Nehézvegyipari Kutató Intézetben kapott állást.

Árpád lakást is igyekezett szerezni. Illetékes helyen azzal érvelt, hogy a Lovassy Gimnázium tanára mégsem lakhat a várbéli plébánián! Ez hatott, de lakásra csak családósként volt joga. Ezért Stéhli Ferenc kollegájával sürgősen bekopogtak Ilonka albérleti ablakán: – Iluska, ráérsz? Esküdni kéne, kapunk lakást! Szegény azt sem tudta, hova tegye hirtelenjében a keze ügyében lévő vasalót. S ripsz-ropsz, június 20-án két kollega jelenlétében meg is tartották a polgári esküvőt. Így már nem volt akadálya a lakáskiutalásnak.

Az egyházi esküvőre július 4-én a váci székesegyházban került sor. Azon a napon, amelyen Nagy Imre miniszterelnök a rádió által is közvetített beszédében meghirdette az enyhülés programját. Többek között az internálótáborok feloszlását. Ez nagy örömmel töltötte el őket, hiszen a báty, Brusznay József is Kistarcsán raboskodott. Ettől kezdve nap mint nap várták haza. Végül, az utolsó közt, szeptember 24-én szabadult.

Árpád Veszprémből Vácra írt levelei – a gyakori házkutatások ellenére – jórészt fennmaradtak. Ezekben egyrészt kedveskedve-csipkelődve, másrészt szarkasztikus, néha kifejezetten bugyuta stílusban írt. A pártzsargon, e zavarosan folyó vörös lé, nem volt az ő érzékeny ínyére való. Leveleiben ezt tette nevetségessé. Hiszen a hivatalosak, az aparátszavak kiválasztása során szinte kizárólag a párthűség volt a meghatározó, ezért négy elemivel is rendkívül magas posztra lehetett kerülni. Egy kis magánbosszúval, afféle kis nyilakkal csiklandozta a pártállamot; nevetve mondta ki az igazságot: a „létező” szocializmus – lényegét tekintve – közhelyes üresség. A szavak inflációja – jelentésvesztése, kiüresedése – mindennapos jelenségévé vált.

Iluska jól tudta, mi rejlik jövőbelijének stílusa mögött, sőt maga is írt vicceket a kor kedvelt humorlapjába, a Lúdas Matyiba.

Árpád, röviddel Veszprémbe érkezése után, 1952. szeptember 19-én írta jövőbelijének:

Édes Kisfiam.

... Szeptember 13-án írtam levelet, vasárnap megint pár sort a meccsről...Most azt csinálom, amit nem hittem volna. Remegek belülről. Nincs tán valami baj, kisfiam? Vagy nem kaptad volna meg a leveleimet? A gyárba címeztem. Ezért pl. arra is gondolok, hogy tán beteg vagy, nem voltál a gyárba, meg ijjenek. Ne csinálj ijjeneket, aszondom. Tessék folyton állandóan sokat írni. (Azért tán jó is, hogy most így van, mert megtudtam, mennyire várom, mennyire aggódom érted.) De, ha ezt akartad kipróbálni, akkor jaj neked. Rád lesz nézve...

Amúgy aztán mán mán a kis tanítás. Mán van új nevem is: Robinson. Az úgy vót, hogy minden elsőben az őseember tanítását a Robinson-mesével kezdtem, hogy mi kell a létfenntartáshoz, meg miegyéb. Hát így aztán el vagyok nevezve.

Szerdán vót konferencia (du 4–1/2 10), tegnap szülői értekezlet (d.u. 5–8.). Ma este 1/2 8-kor példabeszéd. Szerdán menünk kirándulnia gyerekekkel Almádi felé. A meccset különben az Építők nyerték 2:1-re...

Látod kisfiam, mindig magamról pofázok. Az előbb, mikor hazajöttem s látom a pénz-cédulát, megbeszéltük Édesapával, hogy mér is nem írtál. Ő aszondja: „csak tán nem írtál neki (mán minthogy én neked) ojjat, hogy megharagudott”. Tényleg, Kisfiam, nem bántottalak meg tán akaratlanul? Ha igen, bocsáss meg kéremszépen, de írd meg, mivel, hadd okujjak.

Írjál mán aszondom. Nem lehessen ezt csak így meg miegyéb. Amibül kitetszik, hogy dehogyis kéthetenként egy pársoros (– itend közben ebédelve vót) lapot írok, hanem sokat.

Különben megint pergelt vót ebédre. Aztán mostand eztet feladom express, aztán visszagyüvök seggelni. Este meg még a példabeszédbe.

Hát szóval írjál, aszondom. Tudjad.

IX. 19.

Szervusz.

Édes kisfiam!

... Mostand lukas órába írok, oszt csend is van...

Ma viharos nagy összpróba van, mer a héten kéccer is felléppünk. Pénteken a SZOT-székházba déllelőtt, mer be lesznek terelve a megyébül a kultúrverseny bírálói és ki lesznek tanítta, hogy hogyan is kell bíráltni. Ide kivezényeltek 1 db. zenekarot, meg 1 db. énekkarot, ez vagyunk mink. Mink bőgünk oszt rajtunk tanulnak bíráltni.

Szombaton meg az iskolába lesz műsoros hepaj, oszt ezen lesz az énekkar egy műsorszám. Hát mostand be vagyok gerjedde.

Tegnap kicsapongtam. Egy kollega (fiatal házass) hívott meg néhányad magammal disznótoros tápszerekre....

Nem írok most többet, mer mingyán csöngetnek oszt a légoaltmat még el kell sajáttítani. Írjá mingyán mer várom.

Összes betük.

Csütörtök.

Szervusz.

Édes Kisfiam!

Mán mostan asztán végleg nagyon aggódok, mer mán péntek van, oszt nem jött semmi levél. Biztatom magam, hogy hónap mán biztosan gyün, de már ne csináj máskor ijjet aszondom, hogy még szerdán se acc fel levelet, mer ez mán nem járja. Tudod, hogy aggódok érted ebatta. Éppezér írjá fojton.

Ara!

Nagy fejlemény van. Azonnal van állás a Nehéz Kuttatóba. Előbb azonban le kell jönnöd káderezésre. Mégpedig legkésőbb csütörtökön d.e. itt kell lenned. Tehát az eljárás a következő. Ezt a levelet mekkapod kedden délután. Szerda reggel bemécc a gyárba, elintézed, hogy még szerda délelőtt utazhass. A 11-es busszal bemész Pestre, elmécc a Délibe, ahonnét a szeméjes vonat 13 h 35-kor gyün. A Székesfehérvárba átszállás lesz, ott maj bemongyák. A külsőbe [Veszprém-Külső pályaudvar – S.J.] nem biztos hogy várlak, sőt lehet, hogy fent se, mert konferenciya van. Tehát szépen elgyüssz haza oszt megvársz...

1953. IV:20.

Felesége szüleinek 1953. augusztus 15-én, amikor Nagy Imre internálótáborokat feloszlató rendelete után Brusznjai Józsefet várták haza:

Drága jó mindenki!

...Aug 20-tól sokat várunk és 23-ára Iluska 4 személyes ebédet fog főzni, mégpedig finomat. Most jelentem alássan a felmenő családfának, hogy hitvesem időközben megtanult főzni. A múlt héten egy este tobzódtunk. Paprikáskrumplit főzött az asszony, míg az ura tanított az iskolában. Pontosan kilenc éve nem ettem olyan jó paprikáskrumplit, legutoljára Édesanya főztjéből. Hogy le ne maradjak, a rutuális nagyakarítási pénteken én főztem neki (na, magamnak is azért) olyan finom fahéjas makarónit, hogy még.

Általában, Édesapa alig fog ráismerni a bazárra, rend és tisztaság honol, aránylag kevés holmi van szertedobálva. Amikor az Atya (Édesapa majd elmagyarázza, ki az), először megjelent, ijedten reklamálta a megszokott, bensőséges kis pókhálókat.

Ma szombat d.u. van, teljesen szabadok vagyunk és pihenünk. Holnap, vasárnap ugyanis kirándulunk. Az említett Atyához megyünk ki Olaszfaluba. Jó kis séta, de az is kell néha. Az Atya épp az előbb volt itt fent egy percre, hogy de okvetlenül menjünk. Már régen unszol, hogy menjünk, így holnap kénytelenek leszünk rántott csirkét ebédelni. De mit ki nem bír az ember a barátjáért!...

Rádiónk kiválóan működik este, mikor egyenletes az áramszolgáltatás. Édesapa

kedvenc zenedarabját [Szabad Európa Rádió – S.J., 2000] is tisztán, érthetően lehet hallani. Egyszóval jól élünk, sőt az a veszély fenyeget, hogy szept. közepére még lakásunk is lesz.... Édesapát vasárnap, 23-án a Külsőn várom. Ha bátyám közben megjön, azonnal táviratozni tessék és Édesapával együtt ő is jöjjön. Bár együtt érkezzenek...

Veszprém, 1953. aug. 15.

Ila – Árpád

(A levélben említett Atya – Szilvássy Zoltán – kispapként kezdte pályáját, majd nyelvtelhetsége révén Moravcsik Gyula Görög Intézetébe került, ahonnét – mivel édesapja Amerikába disszidált – Szepessy Tiborral és Brusznyci Árpáddal együtt őt is utcára tették. A csendes Bakonyba vágyódván, a Veszprém közeli Olaszfalu általános iskolájában kötött ki, ahol orosz taníthatott. A helyi legenda szerint az iskola igazgatójának sürgősen orosz tanárra volt szüksége, s a járási hivatalban az idő tájt éppen állást kereső Szilvássy Zoltánt – öt liter bor ellenében – megkapta. Noha az új kolléga csak néhány leckével járt a diákok előtt. S mivel Árpád is e tájra vetődött, korábbi kapcsolataikat újraélesztették. Esküvőjén, 1956 nyarán, Árpád volt az egyik tanú. S ha igaz, az esküvői ruhát is ő adta kölcsön.²⁾

A Vácra küldött levelek sorozata 1953 áprilisában, az esküvő előtt így fejeződött be:

Szervusz Ara!

Ez allighanem az utolsó levél hosszú időre akit írok Neked. Beszüntetem a levelezést. Mer azér....

Utolsó fennmaradt levele Margitka születése előtt, 1954 május végén íródott.

Drága Édes Anyácska!

Leesett a szívemről a nagy kövezet, mert megjött az expressz-levél, akibe szerencsésen megérkezett...

1-ső számú jó hír: kedd helyett már hétfőn tudok utazni...

2-sodik számú jó hír: megkaptam a főpénzeket 1350 a hangszerelésért, meg képzeld – kifizették a teljes 600-at, nem vonták le a ruha-előleget. 1950! Sok pénzünk van!

3-adik jó hír nincs még, de legyen már aszondom, kérem szépen...

Minden rendben van, a lakás szép. Cipőt levetem, szellőztetek stb, jó gyerek vagyok. Viszontlátásig millió csók

Sapácska.

Vigyázz magatokra!!!

A váci két év volt az az időszak, amikor megérlelődött az első nagyobb lélegzetű antik tanulmány, *A Homérosz-kérdés*. Nem rajta múlt, hogy újabbak nem követték. ...

Árpád leghőbb vágya az volt, hogy klasszika-filológus lehessen, s csak ennek élhessen. A Görög Intézetből való eltávolítása után sem adta fel a reményt, hogy ókortudománnyal foglalkozhasson. Ez idáig azért tanult, hogy az antikvitás legjelentősebb irodalmi alkotásainak, azok szellemiségének, erejének és szépségének új érzékenységű hű tolmácsolója lehessen. Homérosszal foglalkozni – második életévé vált. Tervbe vette, hogy adandó alkalommal mégiscsak elköltözik Veszprémből – elsősorban a nagy könyvtárak hiánya miatt. S továbbra is kapcsolatban maradt Moravcsik professzonnal. Tőle 1952. szeptember 29-i keltezéssel a következő levelet kapta:

Kedves Barátom,

Csak most tudok válaszolni f.h. 16-ról kelt leveledre. Ugyanis meg kellett érdeklődnöm úgy az I., mint a II. osztálynál az ügyet, miután én tudományos pótdíjról nem tudok. A helyzet valóban az, mint Fábián Pál tájékoztatott, hogy a nyilvántartás csak azt a célt szolgálta, hogy az akadémia számon tartsa a tudományos kádereket. Tudományos pótdíj azonban nincs. Ez az új rendelkezésekkel megszűnt. Mindazonáltal, mivel a kérvényed a nyilvántartásra is vonatkozik, azt eljuttattam az I. osztályhoz. Lehetőség volna azonban ösztöndíjra. Ezt a Klasszika-Filológiai Bizottság véleményezi s az év vége felé fogják a pályázatokat meghirdetni a jövő évre. Erre az évre ugyanis – miután már vége felé tartunk –, nem igen van kilátás rá. Nálunk – a mi bizottságunkban – decemberre van kitűzve az ösztöndíjpályázatok elbírálása. Én mindenesetre figyelemmel fogom kísérni ezt, s értesítelek róla, ha megtudom, hogy hová s milyen mellékletekkel kell benyújtani a pályázatot.

Ami a munkádat illeti, semmi újat nem tudok. Még mindég a most aktuális szám összeállítása folyik. Új azonban az, hogy ezután nem kell egy-egy Acta-füzet teljes anyagát leadni, hanem lehet egyes cikkeket is átadni szedésre, ami talán meg fogja gyorsítani a munkát.

Reményilem, hogy a kézirat megérkezett.

A viszontlátásig szívből üdvözöl

Moravcsik Gyula

A tudományos kutatás nem pénzkeresés, ezt ő is jól tudta. A tanítás taposómalma azonban erre kevés lehetőséget adott. 1952 végén egy menyasszonyának írt levélben számos elfoglaltsága miatt így sóhajtott fel: „Az az elkésérítő, hogy nem bírok seggelni, pedig akarnék. Nem tudom, mi lesz velem. Moravcsikról, ösztöndíjról semmi hír.”

1953. II. 15-én végre megérkezett a várva várt levél.

Kedves Barátom,

Mellékelve küldöm a kért iratot. Egyben azt is közlöm, hogy bizottságunk nemrég tartott ülésén javasolt havi ösztöndíjra. Hogy az I. osztály vezetősege tárgyalta-e már ezt s hogyan döntött. Azt még nem tudom.

Az Acta következő száma május 1-re van fordításra beütemezve s körülbelül őszre fog megjelenni. Ebbe a számba van szánva a Te dolgozatod is. A nyelvi kérdésben majd beszélek Harmattával.

A viszontlátásig szívből üdvözöl

Moravcsik Gyula

Az áthelyezés támogatása ügyében átírtunk az I. osztálynak.

Az ösztöndíjat minden bizonnyal megkapta, hiszen 1955-ben Stehli Ferenc kollégája (igazgatóhelyettes) az iskoláról szóló ismertetőjében Brusznyai Árpád nevével megjegyzi, hogy „A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából a homéroszi eposzok szókincsének vizsgálatával foglalkozik. Ez év elején értekezése jelent meg az Antik Tanulmányok című folyóiratban.”.

Ez idő tájt kelt az a levél is, amelyben menyasszonya kérdésére válaszol, miért is „seggel”, mi az a tudományos munka, amivel foglalkozik.

„Édes Kisfiam!

.... Vasárnap óta magamnak nem dolgoztam. A jövő héten talán lesz egy-két délutánom. Most elmagyarázom, mi a munka. Adva van a két „homéroszi” költemény, az Iliász és az Odüsszeia. Az ókortól fogva vita tárgya, hogy egy költő írta-e mind a kettőt (Magam azt sejtem, hogy nem, ezért fogtam hozzá...) Ezek a költemények egy sajátos mű-nyelven vannak írva, amelyet – ismereteink szerint – Görögországban sehol sem beszéltek közhasználatban. Ennek a külön homéroszi nyelvnek van egy részletes szakszótára, ahol nemcsak az van feltüntetve, hogy melyik szó mit jelent, hanem az is, hogy melyik szó melyik költeményben, hányszor és melyik ének hanyadik sorában fordul elő (az „ének” itt a fejezetnek felel meg). Ezt egy Ebeling nevű német seggelte össze, minden benne van. De együtt van a két költemény anyaga, teljesen összekeverve, ha tehát a két eposz különbségére kíváncsi az ember, akkor nem használható. Az én – múltkor említett – anyaggyűjtésemnek egyedüli segédeszköze ez a szótár. Ez két példányban van meg az Intézetben az egyetemen; az egyik itt van nálam, amíg akarom. A munka menete a következő. Olvasom sorba a szótárt. Amelyik szó mindkét költeményben előfordul, az nem érdekes, arról csak egy rovást húzok egy külön lapra. Abból csak a végösszeg kell, hogy a „homéroszi” szókincs hányadrésze közös. Amelyik viszont csak az egyikben, vagy csak a másikban fordul elő, azt minden adatával együtt felírom egy-egy külön cédulára. Már eleve 4 csoportba gyűjtöm őket: tulajdonnevek (Iliász), egyéb szavak (Iliász) s ugyanígy Odüsszeia. Az anyaggyűjtés akkor ér véget, mikor így végigérek az egész szótáron, a cédulákon tehát meglesz a saját új szótáram az Iliász és Odüsszeia saját, külön szókincséről. Akkor jön majd az igazi munka. Kiemelni, rendszerezni egyes tárgycsoportokat, hogy pl. mik azok a városok, melyek csak az Iliászban, vagy csak az Odüsszeiában fordulnak elő. Rárajzolni egy-egy külön térképre, s kiderül, hogy azonos-e a két szerző látóköre, vagy sem. (Ha nem azonos a vidék, valószínű, hogy más a szerző.) Vagy pl. hajózási szakkifejezések, vagy pl. nyelvészetiileg melyikben több a régies vagy új képzésű szó.”

A Vácott menedéket talált, éppen kántorkodó dr. Brusznai Árpád – hivatalos megbízás nélkül is – az Eötvös Collegiumban elsajátított pozitivista, tényisztelő megközelítés szellemében – például százalékarányokkal bizonyítva állításait – látott munkához, a Homérosz-kérdés újszerű megközelítéséhez.

A téma irodalmának áttekintése után úgy gondolta, a homéroszi szövegeket új szempontok, elsősorban nyelvi trópusok, a hasonlatok szerint érdemes megvizsgálni, s azok funkcióját – például a tagolásban – érdemes közelebbről szemügyre venni.

A hasonlítás az emberi gondolkodás ősrégi formája – vallja –, és minden valószínűség szerint megelőzte az elvont gondolkodást. Minden természetes hasonlítási folyamat logikai szerepe: ábrázolás-magyarázat helyett. Abból indult ki, hogy a hasonlatok más világot tárnak elénk, mint a közvetlen elbeszélő részek, és szerepüket elsősorban előfordulási gyakoriság alapján érdemes vizsgálni.

Árpád dolgozatában – német mintára – megkülönbözteti a *nagy hasonlatot* (Gleichnis) és a *kis hasonlatot*, a *hasonlítást* (Vergleich). A hasonlat hosszabb terjedelmű, külön cselekménye van, önálló állítmánnyal, benne a költő részletesen kibontja a képet, úgy, ahogy ő szeretné láttatni. Az Iliászban 204 ilyen kibontott nagy hasonlat található, hasonlítás azonban csak 157. A hasonlítás mindig rövid, az elbeszélés menetét nem szakítja meg, többnyire hangsúlytalan helyen fordul elő, s a kép megjelenítését a költő az olvasó fantáziájára bizza. Az Odüsszeiában azonban épp ezek a kisebb hasonlítások kerülnek előtérbe.

Az Iliászban a tömegek mindegyik megmozdulását például egy-egy hasonlat festi: A nép úgy özőnlík a gyűlésbe, mint a méhek, melyek tavasszal kiröpülnek odúikból s a virágokon ide-oda csapongnak. Agamemnón hazatérési javaslatára úgy mozdul meg a gyűlés, mint a gabonatóbla, vagy a tenger, ha rácsap a szél. Odüsszeusz közbelépésére úgy tódul vissza a tömeg, mint a szikláról visszatorlódozó tenger habja. A gyűlés végén úgy csap fel a sereg kiáltása, mint a tenger moraja, mikor a hab a szírthez csapódik. Ugyanakkor a gyűlés leírásában egyetlen hasonlat sincs. Szerepet – mint érzékelhető – inkább a hangulati előkészítésben kap.

Vizsgálódásai során arra a következtetésre jutott, hogy az Iliász énekeiben a hasonlatoknak elsősorban előkészítő szerepük van, és Homérosz sohasem a cselekmény tetőpontjain alkalmazza őket. Egyrészt a hasonlatok szerves tartozékai az Iliásznak, az előzményekből kevésbé magyarázhatók, tehát Homérosz alkotásai, ugyanakkor a hasonlatokat nem tartalmazó részek a legszebbek, s tartalmi szempontból is fontosak. A hasonlatokat Homérosz elsősorban az átvett mondai anyag „beszerkesztése” során alkalmazta. Így tette őket „homéroszivá”.

Árpád e hasonlatok összegyűjtése során a teljességre törekedett. Az egyes nyelvi jelenségek vizsgálata során gyakorta használt százalékszámításokat, arányszámokat. Ezek néha többet árulnak el, mint a bizonytalan fejtegetések.

Ebben a megközelítésben a Homérosz-kérdés nem más, mint rész és egész problémája, azaz a vizsgálódás során mindig a nagy egészből, a kompozícióból kell kiindulni.

Az Iliással ellentétben az Odüsszeia jóval kevesebb hasonlatot tartalmaz, azaz

kompozíciós szerepe láthatóan szerényebb. Szerinte az Odüsszeia már nem annyira eposz, inkább az első regénynek tekintendő, így annak gördülékenységét a sok epózi hasonlat csak gátolná. Az Odüsszeiában a hasonlat inkább csak lélektani szerepet kap, az érzelmi aláfestés eszköze.

Az Iliász 15.693 sorában 204 hasonlat olvasható, átlag tehát minden 74 sor után következik egy. Az Odüsszeia 12.130 sorában 44 hasonlat fordul elő, átlag tehát 272 soronként. Eszerint az Odüsszeia hasonlatainak kompozíciós ereje jóval kisebb, mint az Iliászban.

Az Iliász hasonlításai a súlyos harci események közepette a pihentető hangulat megteremtésének az eszközei. Az Odüsszeia regényes mederben folyó elbeszélésnek egy-egy különösen érzelmes pontján pedig a fokozás eszközei.

Összefoglalva: mind a hasonlítások, mind a hasonlatok esetében igaz, hogy az Odüsszeiában található nem azonosak az Iliászban megismertekkel. Nem állnak szoros kapcsolatban a cselekmény menetével, nem szerkezeti tényezők.

S többször hangsúlyozza: „Egyetlen megállapítás érvényes a homéroszi hasonlatok teljes anyagára. A homéroszi hasonlat nem azonos az emberi kifejezésben általában használt hasonlatokkal. Célja nem egyszerű ábrázolás, az elbeszélés egy mozzanatának magyarázása. Nem is csupán az, hogy lírai színpalattal törje meg az epikus tónus egyhangúságát. A hasonlat az Iliász szerzőjének, Homérosznak speciális szerkesztő eszköze. Az egész költemény szerkezeti szükségletei szerint lép fel, tartalmával pedig művészi kapcsolódik a kompozícióhoz.”³

E téren továbbfejlesztette Marót Károly álláspontját, aki szerint a hasonlatok az Iliász költőjének alkotásai, s szerepük elsősorban az, hogy lírai színnel oldják fel az epikus elbeszélés monotonosságát. Ez kétségtelenül igaz – írja, de nem ad választ arra a kérdésre, miért éppen az adott helyen alkalmazza őket. Ez csak a szubjektív oldal. A lírai intermezzo azonban, azon túl, hogy szünetként tagolja az elbeszélést, a hallgatót is felfrissíti. S itt Árpád megvonja kutatásainak végső mérlegét: „a homéroszi hasonlatok végső értelme szerkezeti szerepükben keresendő.”⁴

A hasonlatokat vizsgálva – véleménye szerint – két következetes álláspont alakítható ki:

1. A homéroszi eposz afféle összefércelt mű. Ez esetben a hasonlatok szerkezeti szerepére vonatkozó megfigyelések csupán véletlenek eltűlései.
2. Ha az eposz egy szerzőtől származó egységes mű, akkor alkotója művével együtt annak szükségletei szerint formálta meg a hasonlatokat.⁵

S Árpád arra a következtetésre jut, hogy a homéroszi eposzoknak három olyan sajátossága van, melyeket nyugodt szívvel tekinthetünk Homérosz sajátjának.

1. Minden bizonnyal Homérosz komponálta meg az eposz egészének szerkezetét.
2. Egy egész sor jelenet Homérosz alkotásának tulajdonítható. Ezek nem tartalmaznak sokszereplőjű átvett mondani anyagot, de nyelvileg, stilisztikailag az eposz legszebb részei.
3. A költői eszközök közül a hasonlat az, amelyről nagy valószínűséggel állítható, hogy magától Homérosztól származik.⁶

A „nem homéroszi” helyeken előforduló szép számú hasonlattal a költőnek éppen az volt a célja, hogy „homéroszivá” tegye az átvett mondai anyagot. Ezt egyrészt a hasonlatok hangulati egységet teremtő erejével éri el a költő, másrészt azokat a távoli asszociációs lehetőségek kiaknázásával illeszti be a költemény szerkezetébe. Ezért nincs hasonlat a leginkább Homérosznak tulajdonított helyeken, hiszen e „segédeszközre” itt van legkevésbé szükség, akár a hangulati elemeket vizsgáljuk, akár a kompozíciót. Így a homéroszi alkotói módszer épp a hasonlatok révén ragadható meg leginkább.⁷

A hasonlatok vizsgálata révén néhány ponton kiegészíthetők az eddigi Homérosz-kutatások.

1. A hasonlatok elhelyezkedése és szerkezeti funkciója arra enged következtetni, hogy az eposz teljes anyaga Homérosz szerkesztői gondosságának köszönhető.
2. A mondai anyagnak tekinthető részek a legkevésbé költőiek, inkább krónika- és katalógusjellegűek, esetleg családtörténeti vagy harci költészet darabjai lehetnek.
3. Homérosz azért növeszti ilyen hatalmas méretűvé az eposzt, hogy beépíthesse a kapott mondai anyagot.
4. Az elemzések szerint egyetlen olyan hosszabb lélegzetű rész van az eposzban, amelyről feltételezhető, hogy önálló darabként került a műbe. Ez a görög hajókatalógus a II. énekben.
5. A másik rész, amelyet beillesztett költeménynek szoktak tekinteni, az a Doloneia. Az elemzés viszont arra enged következtetni, hogy a X. éneknek csupán kis része tekinthető egy önálló Doloneia átkomponált maradványának.
6. Aránylag kevés olyan hely van, ahol a hasonlatok „fedik fel”, hogy önálló mű maradványaival van dolgunk. Például Paris és Menelaos harca tekinthető ilyen résznek.⁸

Az Iliász és az Odüsszeia hasonlatairól készült tanulmányok – mint 1952. január 1-jén keltezett előszóiban maga is utal rá – nehéz körülmények között készültek. Például mi történt Homérosz-kutatás dolgában az utóbbi négy évben, azt még a bibliográfiai utalások szintjén sem lehet megtenni.

Mivel is telt el az elmúlt négy év? A parancsuralmi rendszer totális kiépülésével. Ezzel párhuzamosan a tudományos élet láthatára is beszűkült.

Az Iliász és az Odüsszeia hasonlatairól írt hatalmas munkája csak a parancsuralmi rendszer enyhülése idején, 1955-ben, illetve 1956-ban láthatott napvilágot. A munka elkészülte után, 1952 április végén Trencsényi-Waldapfel Imrével is tárgyalt, s úgy tűnt, dolgozata rövidített formában és átdolgozva, de megjelenhet.⁹ Erre azonban nem került sor, bizonyára „reakciós” múltja és munkahelye miatt.

Miért is került Brusznyai Árpád Veszprémbe? Ő elsősorban a klasszika-filológia rabja volt, s úgy érezte, dolgozatait, tanulmányait egyházi, szemináriumi tanárként nem jelentetheti meg. Ne feledjük, az ateista diktatúra legsötétebb éveiben

vagyunk! Ezért középiskolai tanári végzettséggel világi állást keresett. Három helyre adott be pályázatot, mind a hármat elfogadták. Valószínűleg azért döntött Veszprém mellett, mert innét kapott leghamarabb igenlő választ. Így került sikerei és végzete városába.

A Bruzsnyai házaspár az esküvőt – 1953. július 4. – követően egy ideig még a veszprémi várban, a plébánián lakott. Nagy öröm volt számukra, hogy József, a testvér megérkezett az internálásból (szeptember 24.). S rövidesen a gyermekáldás is bekövetkezett: kislányuk, Margitka 1954 júniusában született, aki minden aggodalom ellenére nagyon egészséges és életrevaló kicsinek bizonyult. Ilonka ettől kezdve otthon maradt a kicsivel.

Időközben lakást is kaptak a szocreál stílusban épült Hóvirág lakótelepen, közvetlenül a városszéli kukoricaföld szomszédságában. Árpád keveset volt otthon, reggeltől estig az iskolában dolgozott, hiszen a délelőtti tanítást követően ő vezette az iskola énekkarát és igyekezett felkészíteni az érettségire azokat a százados és őrnagy elvtársakat, akik valamilyen gyorstalpalón kapták a rangjukat.

A pedagógusok akkortájt is igen keveset kerestek, ezért a fiatal pár szerényen élt. Jobbára csak zsíros kenyeret ettek, hogy a hónap valamelyik szombatján Pestre utazhassanak „dózsólni”. Többnyire szombat délben érkeztek a fővárosba, s vasárnap este indultak vissza Veszprémbe. A másfél nap alatt rendszerint meghallgattak három hangversenyt, megnézték két színházi előadást. Heteken át erre kuporgattak. Ezért ellene volt a békekölcsön-jegyzésnek. Például leírta minden kiadását, hogy bizonyítsa: békekölcsönből, meg tanári fizetésből nem lehet megélni.

Ilonka mint ifjú háziasszony sütés-főzés dolgában nem volt igazán jól „eleresztve”. Így érkezett el 1953 karácsonya. Ő igyekezett magabiztosan sürogni-forogni a konyhában, mint aki tudja a dolgát. Diós és mákos bájglit készített, miközben Árpád is ott téblábolt. Amikor az ifjú háziasszony úgy gondolta, hogy már kész a remekmű, megdöntötte a tepsit, hogy kivegye, amikor annak tartalma egyszerűen kifolyt. Mint kiderült, a kevés tészta miatt. Ilonka levegőt sem kapott, hogy így felsült. Árpád a lehető legnyugodtabban azt mondta: – Na most, kisfiam, megvárjuk, amíg kihül. S a kifolyt masszából apró kis kiflicskéket készített. Az esti vendégek pedig csak azt kérdezték: – Hogy csináltátok? – Azt mi nem tudjuk – válaszolta Árpád lakonikus tömörséggel.¹⁰

Milyen iskolába is került Bruzsnyai Árpád 1952 júniusában? – Patinás öreg épületbe. A gimnáziumot anno, 1711-ben Volkra Ottó püspök alapította: „... *hogy a Bakony erdejéből a jámbor és jó nevelésben részesült ifjúságnak virága kerüljön ki, és az erdei, vad cserjékbe a jámborságnak s ismereteknek beoltott új hajtásai egykoron a király és a haza számára gyümölcsöző fákká erősödjenek*”.¹¹

Az egykori földszintes kis épületet a múlt század végén a piaristák kétemeletesre bővítették. A nagy hírű iskola az évszázadok során számos jeles diákot adott az országnak. 1948-ban azonban ezt az iskolát is államosították. A rendi tanárok helyére világiak kerültek, megszűntek a reggeli és az esti imádságok, a falakról lekerültek a feszületek. 1949-től aztán a politika is megjelent a falak között: a diákokat

egyre többször kihallgatták: – Ki biztatta fel, hogy Szent Tamás tanításait terjessze az osztályban? – s más efféléket kérdeztek. Mindezt azért, mert a diákok egyik társukat egy kabát miatt ugratták. A „reakciós” származásúak hamar az utcára kerülhettek, s örültek, ha másutt leérettségizhettek.

Egyik alkalommal az iskola énekkara szerepelt a színházban. Odamenet – jó szokásukhoz híven – énekeltek is, többek közt a Marseillet is, francia nyelven. Szinte azonnal megjelent egy civil ruhás nyomozó, aki az egész énekkart be akarta kísélni a rendőrkapitányságra – fasiszta dalok éneklése miatt. Hosszas magyarázkodásba került, míg megértették vele, mit is énekeltek.¹²

A legsúlyosabb ügy Hatvári Hugó Jenő és társainak pere volt. Ők 1951-ben diákos felbuzdulásukban valamiféle kommunistaellenes csoportot hoztak létre, amit az Államvédelmi Hatóság hamar felderített. Az érettségi előtt álló Jenőt államellenes összeesküvés címén halálra! ítéltek. Heteket töltött a halálraítéltek cellájában, míg végül kegyelmet kapott. Ezerkilencszázötvenhat októberében, a forradalom napjaiban szabadult, s csatlakozott a pesti felkelőkhöz, majd a belgiumi emigrációt választotta.¹³

Árpád odaérkezésekor, a vastag falú iskolaépületen még számos háborús seb éktelenkedett. A sárgásbarna épületbe ma is egy barokkos kökerettel ellátott kapun lehet bejutni. (Árpád átellenben lakott a plébánián.)

A viszonylag kicsi, 25 tagú tantestület egy kis szobában zsúfolódott össze. Az osztályok száma évről évre emelkedett. Az 1952/53-as tanévet már négy első osztállyal, egy humánnal és három reállal indították. Az osztályok száma így 13-ra emelkedett. A humán osztályfőnök Árpád lett. Ez az osztály másodiktól kezdve latint is tanult. Ugyanebben a tanévben két levelező tanfolyam is indult, az egyik a honvédtisztek, a másik az üzemi és vállalati pártfunkcionáriusok részére. A Várpalotán indított honvédtiszti levelező tanfolyamnak ugyancsak a veszprémi Lovassy gimnázium lett az anyaiskolája. Ezekre égetően szükség volt, hiszen 1952-ben a szakszervezeti bér- és termelési iskolákra küldött funkcionáriusok 70%-a nem ismerte a négy számtani alapműveletet!¹⁴

A tantestület is folyamatosan bővült. Az államosításkor, 1948-ban, a piaristák távoztával még csak nyolc tagú volt. Majd „népgazdasági érdekből” több kollegát egyszerűen áthelyeztek ide. Árpád asztalszomszédja például ily módon érkezett Mosonmagyaróvárról. 1952-ben már 25 „törzstagból” és 5 óraadóból állt a testület.

Az iskolát időközben, 1950-ben a közoktatási miniszter rendeletére Lovassy Lászlóról, a reformkori ifjúság jeles alakjáról nevezték el. A testület ugyan jobban szerette volna Bacsányi János költőről, az iskola volt tanulójáról elnevezni az intézményt, de a minisztérium másként döntött.

1952 elején az iskola már egy „nagy teljesítményű” rádiót és egy hanglemezjátékszóz is vásárolhatott, s a piaristáktól örökölt 11 „művészlemez”-ből álló gyűjtemény már 50-re gyarapodott. Igaz, a piaristák könyvtára a háború során jelentős károkat szenvedett. A zenei szertár öre Árpád lett.

A kötelező óraszám meglehetősen magas volt. S ezeket még a délutáni – esti

tanfolyamok órái is jócskán megnövekedtek, no meg az ideológiai konferenciák, légtalmi foglalkozások... Árpád latint, történelmet és rendkívüli tárgyként németet tanított.

Az iskola igazgatója 1950-ben került az intézménybe a pétfürdői általános iskolából. 1956-ig a tantestületből ő volt az egyetlen! párttag. Az egykori ludovikás tiszt volt kollegái szerint inkább csak az igazgatóság miatt lépett be, egyébként egyáltalán nem volt vonalas párttag. Helyettesének például egy szót sem szólt amiatt, hogy napi templomba járó. 56 októberében állítólag ő is elégette párttagkönyvét. A megye legjobb gimnáziumának tanárai nagyon jó csapatot alkottak.

És az új kollegának rögtön ismerőse is akadt: előtte három évvel került ide Stehli Ferenc, akivel még az egyetemen együtt jártak a Múzeum körüti latin-görög órákra. Árpád őt francia-latin szakja miatt csak Ferré-nek nevezte. A polgári esküvőn ő lett Ilonka tanúja.¹⁵

Az iskola alagsorában étkeztek. Ha az evőeszközöket nem rendesen mosogatták el, Árpád rögtön szóvá tette: – Ma nem működött a zsírozógép! Vagy: – Ma elfelejtették beindítani a zsírozókat.

S a városi pártbizottság kulturális vezetője is egy művelt hölgy, Farkas Edit volt, aki Németh László bővületében élt, s nagyon szerette a népi írókat. Ő a városban élő értelmiségiek méltó partnere volt.

S hogyan tanított Bruznyai Árpád? – Ő is mint oly sok tanár e korban, „rejtett tantervet” alkalmazott, ami igencsak „másról és másként szólt”, mint a hivatalos. Még szerencse, hogy egy totális diktatúra sem tudja megszakítani az összes kommunikációs csatornát. Órái a tantárgyi koncentráció remekművei voltak – Németh László hódmezővásárhelyi kísérleteinek szellemében. Történelem és latin óráin művészettörténetet, zeneelméletet, néprajzot is tanított. „Óráin vendégek voltunk az Égei-tenger hullámain, Spártában, Krétán, Trójában és az Olimposzon.” – emlékezett volt tanárára Borbély Mária.¹⁶

Diákjai rajongásig szerették. Számos kis apró történet maradt fenn róla. Egyikük „Illés” Gyulára hivatkozott, mire ő tapintatosan kijavította: Tudod, kedves fiam, van Illés is, de a Gyula az Illyés. És író. És ebben az esetben az a kis ipszilon ég és föld különbséget jelent.

A diákok már abban az időben sem kedvelték a latint, de az ő óráit kimondottan várták. S megéreztek valamit a latin nyelv rendjéből, erejéből és szilárdságából. A coniugatiók és declinatiók dögunalmas megoldását azzal tette izgalmassá, hogy versenyt rendezett belőlük. E vetélkedők parázs hangulatot teremtettek, s kemény küzdelem folyt a babérokért. Óráit gyakran fűszerezte egy kis humorral. Elmesélte, hogy az egyszerű diák hogyan fordította le Vergilius Aeneisének kezdősorait: Arma virumque cano... (Fegyvert s vitézt éneklek...): Fegyvert s mérget a kutyanak...

A latin szövegeket senki úgy nem olvasta, mint ő. Hangsúlyával, hangszínével, egymáshoz rendelve alanyt és állítmányt, a tárgyatól elkóborolt jelzőt és a rendet szervező kötőszót vagy névmást.¹⁷

A történelem óra sokszor vetélkedőre emlékeztetett. Ő mondott egy eseményt,

évszámot, s a „versenyzőknek” máris írniuk kellett a hozzá kapcsolódó tudnivalót. Az egyik leányzó szorgalmasan pislogott a szomszédjára. S amikor tanár úr e röpdolgozatokat kiosztotta, írója döbbenet láttá, hogy a szomszéd dolgozatával hibáival együtt teljesen azonos műre ő négyest kapott, míg amaz ötöst. Még fel sem ocsúdott, amikor felcsattant a tanár úr hangja: – Scherer, gyere ki a táblához! Fogd a krétát és írd: Magna ingenia conveniunt – A nagy szellemek találkoznak. Ugye érted? Menj a helyedre. S ő megszegyenülten kullogott a helyére. Az osztálytársak legfeljebb csak sejtették, miről van szó.

Egy történelemből nála vizsgázó levelező hallgató igencsak „mellébeszél”, mire a tanár úr csak annyit jegyzett meg: – Tudja T. kartárs, a történelem tények nélkül olyan, mint a kalács mazsola nélkül.¹⁸

Osztályából két fiú és két lány együtt járt, ők voltak a négyes fogat. A tanár úr egyik alkalommal azzal állított be, hogy az osztály négy színházjegyet kapott, s felvette az akadémikus kérdést: ki akar művelődni, színházba menni. Egyszerre lendült fel a négy kéz. Mire ő a mindent tudó és sokat sejtető mosolyával bólogatott, s kedvenc, szállóigévé lett mondásával nyugtázta a történeteket: – Nincsenek véletlenek.

Egyik alkalommal ő vitte el osztályát a színházba. S akkor az ötvenes években még inkább kötelező kellék volt a nyakkendő, mint manapság. Ő szemlét tartott a fiain, s egyikük-másikuk bizony kihajtott inggallérral jelent meg. Ekkor ő előhúzott a zsebeiből jó néhány nyakkendőt s kiosztotta nekik, s akinek kellett, még meg is kötötte. (Valószínűleg a teljes nyakkendőkészletét elhozta.)

Osztályában akadt néhány verselő kedvű diák is, akik műveiket rendre megjelentették a faliújságon. Ő büszke volt próbálkozásaira, s dicsérte, biztatta őket.

Amikor óráközi szünetekben végigment a folyosón, a diákság az ő figyelő szemei előtt – jó szokása szerint – a vastag falak ablakmélyedéseibe húzódott. Amikor egyszer odament csak annyit szólt hozzájuk: – Az élet egy nagy ablakmélyedés, csak tülekedjete, csak lökdösődjete.

Az egyik farsangi bálra osztályának egy görög témájú, thébai darabot írt. Már mindenki előre unta, nem sejtve, milyen frappáns kis darabot kerekített. A szereplők és a szavalókórus tagjai tóga híján lepedőkbe csavarodtak.

1. felvonás: – Én vagyok a bús királyfi.
Kórus: Ó a bús királyfi.
2. felvonás: – Én vagyok a szép királylány.
Kórus: Ó a szép királylány.
3. felvonás: – Szeretem a szép királylányt.
Kórus: Szereti a szép királylányt.
4. felvonás: – Szeretem a bús királyfit.
Kórus: Szereti a bús királyfit
5. felvonás: Bejön a zordon Thébai király:
– De én nem egyezem bele!
Kórus: De ő nem egyezik bele.
6. felvonás: Királylány: – Akkor inkább meghalok. (Kiesik a színpadról.)

Kórus: Akkor ő inkább meghal.

7. felvonás: Királyfi: – Akkor inkább én is meghalok. (Ő is kiesik a színpadról.)

Kórus: Akkor ő is meghal.

S a darabnak óriási sikere lett.

A műsort követő bálon pedig úgy oszlatta föl a táncolni nem akaró fiúk „majomszigetét”, hogy ő kérte fel táncolni a lányokat. S rossz lába ellenére remekül keringőzött. A fiúk hamar elszégyellték magukat, s követték példáját.

A szülői szeretetről pedig úgy „beszélt” diákjainak, hogy majdnem világtalan apjáról is ő gondoskodott. A hosszú, fehér szakállú s tarisznyát hordó bácsiról a diákok jól tudták, kicsoda, s ő is sejthette, hogy fia tanítványai köszönnek rá.

Diákjaival Aquimcumban, Pécsen és Sopronban járt. A soproni kirándulás során a fiúkat még egy szerenádra is rávette. S velük együtt énekelte a „Jártam ablakid alatt egy holdvilágos éjjelen...”

A szerenád egy kicsit Iluskának, a fiatal feleségnek is szólt, aki szintén velük jött. Miközben a lányok azért izgultak, hogy a tanár úr ne vegye észre az ablakon kidobált cigarettacsikkeket...¹⁹

1955. január 31-én a következőt jegyezte be egyik diákja ellenőrzőkönyvébe: „Scherer Mária tanuló minden figyelmeztetés ellenére se hajlandó a kötelező politikai beszámolókat anyagával foglalkozni. A kötelesség ilyen semmibe vévése a jövőben fegyelmi büntetést von maga után. Dr. Brusznay Árpád.”

Máriát „reakciós” származása miatt – a színjeles bizonyítvány ellenére – először nem vették fel a gimnáziumba. Válaszként azt kapta: – Jelentkezzen kőművesinasnak! S csak a szülők hosszas utánajárásának köszönhető, hogy a tanévkezdés után három nappal mégiscsak felvették. A tanár úr így figyelmeztette Mária szüleit, hiszen a politikai foglalkozások elmulasztása az idő tájt – ilyen családi háttérrel és előzményekkel – végzetes következményekkel járhatott.

S amikor érettségi előtt Mária szülei úgy döntöttek, hogy ne adja be egyetemi felvételi kérvényét, hiszen származása miatt úgysem veszik fel, Brusznay tanár úr mégis rávette a szülőket: ennek ellenére próbálják meg. Árpád közbenjárása ellenére a gimnázium azt nem is továbbította. (Mária édesapja járási főszolgabíró volt Veszprémben. Igaz, 1944-ben, mivel szót említ a zsidók deportálása ellen, Siklósrá helyezték; 1945-ben pedig amiért megtagadta a német csapatok követelését, internálták. Ezek az érdemek akkor, az ötvenes években egyáltalán nem számítottak, csak a származás. Mária később mégiscsak elvégezte a Kertészeti Egyetemet, majd két újabb – vörös – diplomát is szerzett.)

Brusznay tanár úr az egyik osztályfőnöki órán megkérdezte: Ki szeretne orvos lenni? S amikor öten jelentkeztek, megkérdezte: És ki szeretne körzeti orvos lenni? Csak egyetlen kéz maradt a levegőben. Ő mosolyogva bólogatott: csak az elhivatottságot akarta megtudni...

Látva kiváló képességű tanítványai reménytelen továbbtanulási lehetőségeit, tollat ragadott, s a párt központi lapjának, Szabad Népnek írt egy nyílt levelet. S ekkor, 1956 májusában, az oldódás idején, a lap már közölni merte.

„Javasoljuk-e Füst Gizellát főiskolára?

Gimnáziumi nevelő vagyok, osztályfőnök, a veszprémi Lovassy László Gimnázium IV. a osztályában. Növendékeim egyetemi felvételi kérvényét tárgyalja az iskolabizottság, s most azért írom levelem, mert nagy gondot okoz egyik tanulóm sorsa.

Füst Gizella pedagógiai főiskolára készül. Családi körülményei, amelyeket őszintén feltárt, a következők: édesapja az első világháborútól 1928-ig csendőr volt, ekkor nyugdíjazták, s a peremartoni gyár portása volt. 1944-ben újra behívták, s ugyanabban a gyárban őrszolgálatot teljesített. A felszabadulás után felesége pár hold földjén gazdálkodott, hosszú, súlyos betegség után 1954-ben meghalt. A leányt azóta is gazdálkodó édesanyja tartja el.

Ha mechanikusan alkalmazzuk a rendelkezéseket, akkor eleve, megfontolás nélkül el kell utasítanunk Füst Gizella kérelmét, s ez is történt eddig minden hasonló esetben. Füst Gizella esetében azonban úgy érzem, nem ilyen egyszerű a helyzet. Apja a leány születése előtt 10 évvel elkerült a csendőrségtől, s a tanuló hatéves korától demokratikus iskolában, úttörő- és DISZ-munkában nevelődik. Otthoni környezete dolgozó paraszti életforma. A gyerek tehetséges, választott tárgyaiban kiváló. Értékes pedagógus válhatna belőle.

Azt hiszem jogos a kérdésem: miért ne tanuljon tovább ez a leány? Miért ne javasoljam továbbtanulását?

Dr. Brusznai Árpád
gimnáziumi tanár, Veszprém²⁰

A cikk olvastán sokan felfigyeltek a bátor veszprémi tanár nevére.

Persze Füst Gizellával Stehli Ferenc igazgatóhelyettes kénytelen volt közölni: ők boldogan javasolnák, de nem tehetik. Csak tíz évvel később a veszprémi vegyipari technikumban tudott technikus oklevelet szerezni²¹.

Lépten nyomon idézte a latin szólásokat, közmondásokat: – Amit szabad Jupiternek, azt nem szabad az ökörnek. – A sas nem kapkod legyek után. – Az idő minden sebet begyógyít. S ezekkel a „látható tananyagon” kívül erkölcsiségre, nemes életre is tanított. A görög-latin eszményeket így lopta diákjai tudatába. Ennek ellenére távol állt tőle az ókor tanáros, talmi idealizálása.

De a magyar és a világirodalom klasszikusait is gyakran idézte: Szent Ágostont, Petőfit, Berzsenyit... *Nem sokaság, hanem lélek*... S gyakorta elmondta: emelt fölvel csak az járhat, aki Atlaszként vállára veszi a világot, s a hazugság azt is megalázza, aki nem emeli föl szavát ellene.

1953. március 8-án Veszprém is a rádióból tudta meg, hogy a „népek bölcs vezetője és tanítója, Lenin művének folytatója, Joszif Visszárionovics Sztálin szíve megszünt dobogni”. Másnap a pártház bejárata mögött a folyosón – ki tudja miért –, de ávós katonák hasáltak a géppuska mögött. S a feketére lobogózt város utcáin egyenruhás járőrök köröztek... A temetés perceiben pedig itt is – akárcsak birodalom szerte – megállt az utcai forgalom.

Árpád igyekezett távol maradni a politikától. Ez idő tájt az egyik szegény sorsú, kilenc gyermekes családból származó diákja egy testvéreitől örökölt elnyűtt téli kabátban jelent meg az iskolában. S amikor Brusznyci tanár úr meglátta rajta, elnevette magát:

– Hát te honnan szerezted ezt a gazdász kabátot?

Az öntudatos kamasz fiút vérig sértette ez a megjegyzés, s tüntetően nem válaszolt, s napokig konokul hallgatott, ha a tanár úr szól hozzá. Míg végül kiszedte belőle, mi baja. S akkor ő döbbsent meg, hiszen ezt egyáltalán nem így gondolta. Diákja pedig kötötte az ebet a karóhoz: ez az ember fiának megalázása. Brusznyci tanár úr az egész osztály előtt bocsánatot kért tanítványától.

S amikor e diákját egészen más okból kicsapták az iskolából, nem szakadt meg vele a kapcsolata. Többször meghívta magához kicsi, másfél szobás lakásába. Könyveket adott neki kölcsön. Görög, latin s filozófiai műveket. Például felhívta figyelmét *Teilhard du Chardin*-ra, a XX. század az idő tájt még alig ismert jeles filozófusára, akinek művei akkor még csak idegen nyelven voltak hozzáférhetőek.

E beszélgetések során volt diákját persze az olvasottakból is kikérdezte, természetesen csak úgy barátián, nem tanárosan.²²

Egy hozzá címzett levelében (1956. szeptember 30.) így ír a tudományos pályára való visszatérésének lehetőségéről: „...úgy érzem magam, mint egy lejáró félben lévő buddhista imamalom. Most van folyamatban egy utolsó próbálkozás, melynek kapcsán kb. 30% esély van rehabilitációra s ez esetben valamilyen formában újra felvonnám vitorláimat a honi filológia vizein. Majd meglássuk, nem tudhassuk előre, és nem verhessük a mejjünket.”²³

Bölcsessége s talán szakálla miatt diákjai koránál jóval idősebbnek gondolták. Kicsit apjuknak tekintették, s maguk között „az öreg”-ként emlegették. S mivel történelmet is tanított: a Rótszakállú Barbarossa név is rajtragadt. S voltak kedvelt szólásai: – Ismerem parányi észjárásodat! Vagy: – Hagyd a hősi pózt! ...

A harmadik év végén ballagató osztályának újabb műsort írt, mely klasszikus ihletésű volt, részben latin nyelven. Borbély Mária például az *Aurea Mediocritatist* énekelt, melynek zenéjét osztályfőnöke szerzette és sajátkezűleg is kottázta²⁴.

Ballagó osztályát búcsuztató szavai ugyanolyan méltóságteljesen komolyak voltak, mint az iskola falán elhelyezett Bacsányi János-émléktáblánál mondták. Vigyázó szemetek Párizsra vessétek! – idézte a jeles költő szavait.

Az érettségi vizsgán diákjai nem tételt húztak, hanem tőle kapták azokat, ki-ki „személyre szabottan”. Borbély Mária például előre látható epicureizmusára való tekintettel Horatius Talliarchus-ódáját.

A bankettre az Aranyosvölgy Méhesnek nevezett részében került sor, ahol Kis Ica édesanyjának felejthetetlen bécsi szelete és ropogós, cukros fejes salátája után Brusznyci tanár úr és diákjai már felnőttként poharazgattak együtt.²⁵ S érettségi ajándékként osztályától – mivel mást úgysem fogadott volna el – egy könyvespolcot kapott.

Arra oktatta diákjait, hogy minden ember lelkében ott él a fény, s a legkisebb világgosság is melegséget adhat a világnak. Ezért adósa marad az emberiségnek az, aki nem élteti bensejében a kis lángot, és nem adja tovább embertársainak.²⁶

S amikor a Brusznjai-per idején egyik tanítványa meglátta őt bilincsbe verve a folyosón, sietve elindult feléje, de ő fejének apró mozzgatásával és szeme villanásával megállította: baja lehet belőle...

A zenei élet szervezője

Veszprém zenei hagyományokban, dalkultúrában gazdag város. Padányi Bíró Márton püspök már 1762-ben hat állandó muzsikust alkalmazott. A hamar fölvirágzó zenei életet jól példázza, hogy 1813-tól a vármegyeházán számos *Musikalische Akademie*-re került sor. S a székesegyház gazdag kottatárral rendelkezett, amely mind a mai napig megőrződött. Ebből a zenét kedvelő kisvárosi társadalomból nőtt ki Auer Lipót (1845–1930), a világhírű hegedűművész és zenepedagógus és Ridley-Kohne Dávid (1812–1892), az Operaház koncertmestere. Bizonyára az sem véletlen, hogy Csermák Antal, a magyar verbunkos zene klasszikusa itt talált végső nyughelyre. A székesegyház kórusa pedig már operanyitányok és szimfóniák előadására is vállalkozott. A Veszprémvármegyei Zenetársaság úgyszintén nagy hírnévre tett szert. E gazdag zenei hagyomány aztán a következő évtizedekben is – hol gyengébben, hol erősebben – továbbhullámozott Veszprém életében.²⁷

Ezt a virulens zenei életet azonban a II világháború illetve a diktatúra szétzilálta. Árpád és néhány kollegája ösztönösen a zeneélet fejlesztésében látta – mai szóval élve – a polgárosodás lehetőségét. S ez volt az a terület, amelyet a Párt sem tudott maradéktalanul bekebelezni.

A Lovassy gimnáziumban államosítás után nem volt olyan tanár, aki átvehette volna az iskolai énekkar vezetését. Ám akadt egy kiváló zenei tehetségekkel megáldott diák, Zámbo István (később Liszt-díjas karnagy), aki megszervezte az iskolai vegyeskart, s két évig, amíg 1950-ben le nem érettségizett, nagy sikerrel vezette azt.

Ezt követően az énekkar két évig csak névleg létezett. Árpád odaérkezéssel nagy lendülettel szervezte újjá, s nagyon rövid idő alatt magas színvonalra emelte. Akkor, amikor az ország a mozgalmi daloktól volt hangos, ő népdal és a klasszikus muzsika forrásvidékére, a lélek legigazibb rezdüléseire irányította tanítványai figyelmét. Egy sűrű korban a muzsika örömeivel olyan életeret teremtett önmaga és a diákság számára, amely politikamentes volt, így a hatalom se köthetett bele. Bár a Párt mindent megtett, hogy a zene „harcis erőként” – politikai dalként – az ideológia győzelmét szolgálja, s pattogó ritmusával, „fűlbemászó” dallamával azokat is magával ragadja, akik nem feltétlenül kívántak azonosulni a kommunista eszmével.

Székely Endre 1949-ben ki is adta a jelszót: „Legyen minden kórus egy-egy tank a reakciós kultúrpolitika várának bevételeiben!”²⁸

Árpád arra sarkallta diákjait, hogy a világ zenei birtokbavételével, a rend, a rit-

mus, az értelmezés révén – a muzsika örömeivel – egy teljesebb világerzékelés felé törekedjenek, hogy ne elégedjenek meg az ötvenes évek egyszólamú, beszűkült, banális világával, hanem tágabb értelemben véve is többszólamúságra törekedjenek. Hogy az *apeiron muzsikon*, a zenei végtelen megélése mindennapi életük része legyen. Hiszen már kedvenc görögjei is természetfölötti hatalmat tulajdonítottak a zenének, s a polifon európai kultúra alapjait úgyszintén ők teremtették meg.

„Zenélt. Egész lényével... Csukott szemem előtt ma is az ő intésére árad a madrigál.” – emlékezett később Borbély Mária.²⁹

A diákoknak 1952 szeptemberében-októberében igazgatói utasításra meg kellett jelenniük a díszteremben, ahol Bruznyai tanár úr egyenként mindenkit megskáláztatott, s akit jónak talált, azt bevette a kórusba. S a próbákon való részvételt szigorúan megkövetelte.

A tanév végén az országos kultúrversenyen már a legjobb minősítést kapta – „minden fokon”, ahogy Stehli Frenc kollegája írta.³⁰

Az énekkar nem csak az iskolai ünnepeken lépett fel, hanem a Petőfi Színházban, a SZOT-székházban, Balatonfüzfőn is.

1953/54-es tanévben preklasszikus számokból és Bach-művekből hangversenyt adtak, áprilisban pedig egy Mozart – Haydn – Beethoven estet. Ezeket szolisták is szerepeltek: részben pedagógusok, részben diákok – és az iskola 14 tagú vonószekere is.³¹

1953 tavaszán a Veszprémben rendezett Kodály-napon, melyen – Kodály Zoltán jelenlétében – a város valamennyi kórusa részt vett, szintén nagyon szépen szerepeltek. Kodály tanár úr személyesen gratulált Árpádnak.³²

Ő maga az énekkar munkájáról 1952 végén – szokott, ironikus stílusában – így számolt be menyasszonyának:

Édes Kisfiam!

...Az énekkar tejjesen meg van örülte. Ha be akarom fejezni a próbát, nem akarnak szétmenni. Aszongyák, űk azér gyűttek, hogy énekejjenek. Hát ordítanak is. Mán kezdik megszokni, hogy úgy énekejjenek, ahogy én gondolom. Ojjan nagy számokat nem fognak bírni hangterjedelemmel, mint a Vox, de van olyan egészséges, friss csillogása az összhangnak, meg van olyan tömör, bűgő basszus (36 tag!), hogy a Vox poros nyomába se léphet. Minden összpróbának közönsége van, 4–5 tanár, egypár kósza diák. Első versenyszerű fellépés dec 21. Már látom a műsort:

Szovjet himnusz

Bárdos: Hej, rózsa, rózsa, ékes vagy

Réten, réten

Pitoni: Boldog, aki énekel

Friderici: Baráti kör

Liszt: Magyar ünnepi dal

Ha a városi döntőn (ez lesz dec. 21.) túljutunk, a megyei döntő a következő: február közepén. Akkorra fog menni a tambur. Jó lesz a kórus, ojjan kórusos. És 120

tag! A zenekar is fog menni, mán irtam róla, de ahhoz kevés a tudásom, tehát nem is lelkesít túlzottan. A kórus a szívügyem, a zenekar nem.

A következő levélben így számol be a szereplésről:

Édes Kisfiam!

„...megvót a nagy kultúra, mármint az énekellés. Oszt el kell mán újságolni, mer jó vót.

Az úgy vót, hogy délbe $\frac{3}{4}$ 1-re kitereltük a énekkart a Szot-székházba oszt ott ácsorogtunk a fojosón félórát, míg beeresztettek. Elöttünk szerepelt 1db. színjátszó csoport a normarendezésrül, meg 1 db. úttörő-zenekar sok hamis pikulával, meg 4 pár egyetemista népi tánccal. Aztán gyüöttünk mink a 140 taggal (mer kiderült, hogy annyi van). Hát lement igen türhetőssen, baj nem vót semmi, meg amit mán tudtak, azt ki is hozták becsülettel. Mer a köjkök is be vótak szarva oszt nagyon figyeltek. A nézőtéren ott ültek a kirendelt káderek, de elgyüött a igazgató is meg egy-két tanár. Mán akkor is monták a dicshimnuszot, de engem visszarendeltek 3-ra, mer akkor vót a kiértékellés. Hát beültem én is a káderek közé oszt halgattam. A miénket bírallták utojjára, oszt egyiket a másik után szarták lefelé, hogy ijjen meg ojjan hitványak vótak. De azonban a miénkét megdicsérték, hogy nem akarták elhinni, hogy ijjen új a kórus, meg hogy kiforrott, meg finom meg tiszta meg ijjenek. Montak egy-más kifogásot, hogy ne ijjen, hanem amojjan sorrendbe vegyük a számokat, meg hogy a Réten, réten végin várták a FORTE-t. Na így kiserkesztettek, de nem gyüöttetek [– utalás Iluska lakhelyén található váci Forte gyárra – S.J. 2000] oszt mink pijánót csináltunk. De nem változtatunk mer marhaság. Mer egyrészt a basszusba van eldugva a dallam, oszt ha a többi szólam erőssen bőg, akkor nem hallaccik, meg a összhangosítás mutatja, hogy a Bárdos pijánóba akarta, meg oda is van írva, hogy ppp. Hát azér. Nincs előírva, hogy minden számot fortéba kell befejezni.

Hát a egészbe az az izés, hogy amúgy jó lett vóna, meg öröm, de nem vót tejjes, mer nem vótunk együött. Mán én a ijjesmit veled szeretném megosztani...”

A Veszprémi Egyetem oktatói, Mohai Béla és Farády László (akkor még mindketten tanársegédek voltak) a város kulturális életének segítésére hanglemezzesteket szerveztek. Ezeket sokan látogatták a lakosság köréből is. Árpád vállalta az egyik est előadói szerepét. Ekkor ismerte meg a város is széles zenei műveltségét.³³ 1956. szeptember 25-én alakult meg Veszprém Város Ének és Zenekara a Petőfi Színház földszinti termében. Ennek előkészítéséből Brusznai tanár úr úgyszintén tevékeny részt vállalt. Az alapítókról készült fényképen ő is ott szerepel.³⁴ A kórus testvéregyütteseként zenekar is alakult, amely 1961-ben Veszprémi Szimfonikus Zenekar néven kivált az együttesből.³⁵

Március hatalma

A proletár nemzetköziséget fennen lobogató kommunista diktatúra a nemzeti kultúra értékeit igyekezett elhalványítani. E törekvés jegyében 1951. március 10-én a minisztertanács arról határozott, hogy a magyarság korábbi nemzeti ünnepe, március 15-e – *rendes munkanap*.³⁶ Ettől kezdődően egészen a politikai rendszerváltásig hivatalosan alig-alig ünnepelték meg; a szovjet megszállás árnyékában csendes iskolai ünnepséggé fokozták le.

1956. március 15-én, a Lovassy gimnázium dísztermében – Brusznyci Árpád a görög-latin retorika klasszikus szabályai szerint – tartott gyújtó hatású beszédet az intézmény névadójáról, Lovassy Lászlóról. Ez az allegorikus beszéd egyben saját *ars poetica*ja is. Itt és ekkor igazán elemében érezhette magát, hiszen egész lényéből következett, hogy a harmonikus műveltségű ember – a *pepaideumenosz* – ítélő ereje elsősorban a beszédmódjából ismerzik meg. S a *sensus communis*, a közösségi érzés titkos tartamainak megragadása által a szónok olyan magaslatokra viszi a hallgatóságot, amelyet Platón a *Jó* ideájával jelölt.³⁷

Az ékesszólás, az *eloquentia* jegyében elmondott beszédből álljon itt néhány kiragadott mondat:

„Több éves mulasztást pótolunk akkor, amikor a hazafias ünnep és a tisztelet lég-

körében megismerkedünk Lovassy László életével, küzdelmeivel és tragédiájával... , megtanuljuk őt példájának követésével tisztelni... Ő az, aki 1836-ban... az országgyűlés termében gyújtó hangú beszédet tart... Ő az, aki 1836. január 29-én Pesten beszéddel üdvözlö az ifjúság nevében Wesselényi Miklóst, akit akkor már perbe fogtak forradalmi magatartásáért... , kimondja, hogy a sötétség és a korlátot nem ismerő hatalom ellen küzd. Kijelenti, hogy jellemes ember nem retteg a pallostól, s hogy az ifjúság, bár békés eszközökkel küzd a szabadságért, de ha eljön az idő, a vérét is hullatja... .

Tehát miért küzd Lovassy László? Az ország függetlenségéért és nemzeti egységéért, az egész lakosság demokratikus szabadságjogaiért... a király leiratban utasította a nádort, hogy Lovassy Lászlót fogassa el és felségsértés címén ítéltesse el... Bár bizonyító anyagot a 10 hónapos vizsgálat nem tudott összegyűjteni... , 10 évi várbörtönre ítélték, ahonnan élő halottként jött ki... Ünnepejük Lovassy Lászlót, mert végsőkig helytállt az egyszer felismert igazság mellett. Harcolt érte, nem riadt vissza az önkény fenyegetéseitől, nem féltette és nem mentette magát. Vállalta sorát és hű maradt eszméihez.”

Ez az 1956. március 15-én elmondott bátor beszéd a diákok számára egyértelmű üzenet volt a szabadság utáni vágyról. Scherer Mária úgy emlékezik: Néhányan riadtan néztek össze: féltették őt. Abban az időben ennél kevesebbet is börtönbe juttattak embereket... Jól érezték: ez a beszéd a szabadságról szól – egy szabadsághiányos korban. Bizonyára Árpád is megérezte valamit az elkövetkezendő idők változásainak előszeléből, ha mást nem, a politikai nyomás enyhülését. De mindenki érezhette: a sorok között ott izzik valami a Szózat hevületéből: a rendületlen helytállásra buzdítás: „Az nem lehet, hogy annyi szív...”

Ő is érezte az októberi vihar közeledtét. Az október 22-i latinórán kezébe ejtett fejjel így szólt osztályához: Ne haragudjatok, de én most nem tudok Ciceróval foglalkozni.³⁸

A forradalom kitörésének napján azzal bocsátotta el osztályát: Csak nyitott szemmel legyenek, mert lehet, hogy itt történelem készül!³⁹

JEGYZETEK

¹ Az ismert latin közmondás, a „Similis simili gaudet” (Hasonló a hasonlóknak örül) mintájára. Kelemen 151.

² Szilvássy Zoltánné személyes közlése, Balatonfüred, 2001. szeptember 14.

³ BRUSZNYAI Árpád: *A Homérosz-kérdés*, Veszprém, 1991, 115.

⁴ BRUSZNYAI Árpád: *A Homérosz-kérdés*, Veszprém, 1991, 116.

⁵ BRUSZNYAI Árpád: *A Homérosz-kérdés*, Veszprém, 1991, 126.

⁶ uo. 127.

⁷ uo. 127.

⁸ uo. 128–129.

⁹ Brusznai Árpád levele Marót Károlyhoz, Vác, 1952. május 3. MTA Könyvtár, Kézirattár, MS 5209/295

- ¹⁰ BRUSZNYAI Árpádné személyes közlése, 2000. március 11., Vác
- ¹¹ *Emlékkönyv a veszprémi Kegvestanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára*, Veszprém, 1986, 13.
- ¹² Veszprémi aranyéveink 1942–1950. Veszprém, 2000, Pannonprint.
- ¹³ HATVÁRI Hugó Jenő személyes közlése, 1999. június 8., Veszprém
- ¹⁴ KELEMEN: i.m. 89.
- ¹⁵ STEHLI Ferenc személyes közlése, 2000. március 11.
- ¹⁶ Hermán Istvánné BORBÉLY Mária, *Az én osztályfőnököm*, kézirat, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 1.
- ¹⁷ uo. 2.
- ¹⁸ T.D. személyes közlése, Veszprém, 2001. június 27.
- ¹⁹ KREDICS Lászlóné Scherer Mária: *Emlékeim dr. Brusznyci Árpádról*, Veszprém, 2000, kézirat.
- ²⁰ Szabad Nép, 1956. május 13.
- ²¹ *Hoffmann Józsefné Füst Gizella levele Mészáros Gyulához*, 1998. február 23.
- ²² BALOGH Elemér: *Osztályfőnököm: Brusznyci*. = Megyei Pedagógiai Körtkép, Veszprém, 1992. 5. sz., 10–12.
- ²³ Idézi: KAHLER Frigyes: *A Brusznyci-per*, Bp., 1998, Kairosz, 122.
- ²⁴ Hermán Istvánné BORBÉLY Mária, *Az én osztályfőnököm*, kézirat, 1991, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém
- ²⁵ Hermán Istvánné BORBÉLY Mária, *Az én osztályfőnököm*, kézirat, 1991, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém
- ²⁶ PATHY Zsóka *emlékezése, A volt tanítvány nem felejt*. = Napló, 2000. október 27.
- ²⁷ M. TÓTH Antal: *Újra hallom szép szavát*, Veszprém zenéje 1762-től a kiegyezésig, Veszprém, 1998.
- ²⁸ TOKAJI András: *Zene a sztálinizmusban és a harmadik birodalomban*, Bp., 2000, Balassi, 25.
- ²⁹ Hermán Istvánné BORBÉLY Mária, *Az én osztályfőnököm*, kézirat, 1991, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém 2.
- ³⁰ STEHLI Ferenc: *A veszprémi Állami Lovassy László Általános Gimnázium története*, 1955, kézirat.
- ³¹ uo.
- ³² SZÖNYEG János: *Emlékeim Brusznyci tanár úrról*, kézirat, 2000.
- ³³ Meskó Gábor emlékezése = *Brusznyci okosan szerette hazáját*. = Napló, 1999. január 8. 5.
- ³⁴ Zámbo István tulajdona
- ³⁵ *Négy évtized kádenciája 1956–1996*, Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve, Veszprém, 1996, 24.
- ³⁶ GYARMATI György: *Március hatalma. A hatalom márciusa*, Bp., 1998, Paginarum, 110.
- ³⁷ TÓTH Sándor: *A latin humanitás poétikája I. Bp.*, 1998, Gradus ad Parnassum Kiadó. 23.
- ³⁸ Dorn Vilmosné emlékezése, = Napló, 1993. január 23. 5.
- ³⁹ MÁDL Ferenc: *A Himnusszal állt hóhérai elé...* = Új Horizont, 1998. különszám, 69.

Veszprémi diákkori emlékek az 1940-es évekből

LECHNER LÁSZLÓ

AZ ÉLETÉVEK MÚLÁSÁVAL EGYRE NYILVÁNVALÓBBÁ VÁLÍK, hogy agyunk tároló rekeszei a régmúlt történések és élmények emlékeit őrzik meg legjobban. Különösen igaz ez a felnőtté válás éveinek időszakára, az iskolába lépéstől az életpálya kezdetéig. Visszatekintésben úgy tűnik, mintha 10–18 éves korunk között több esemény történt volna velünk és körülöttünk, mint utána 2–3 évtizeden át, vagy még később, akár negyven év alatt. Fokozza az emlékek bőségét, ha ezek valamiféle érzelmi vezérfonal folyamatosságához kötődnek, miáltal úgy őrződnek meg a maguk modulációjával továbbhaladva, mint az információk a vivőfrekvencián. Korosztályomban két ilyen tényező is érvényesült, az iskoláim áldásos és a háború kegyetlen hatásainak keverékével. A szép emlékeket döntően adó Piarista Gimnáziumban töltött nyolc évet átfedte a második világháború, ami már önmagában is rendkívüli sorshelyzetek megélésével bővítette az emlékek tárházát.

Veszprémi lakos mivoltom, majdan a tájhoz való életre szóló kötődésem kilencéves koromban kezdődött, amikor 1939-ben Iregszemcséről (azelőtt Felsőireg és Szemcséd) szüleimmel a városba költöztünk. Az azóta eltelt 72 évre tekintettel szeretném azt előljáróban jelezni, hogy e bő kétharmad évszázad alatt, alaposan megváltozott körülöttünk a világ. A régmúlt történései a mai ember számára még közelítően is csak úgy érthetők meg valójában, ha rávilágítunk a mai és a régi kor lényegesebb különbözőségeire. Mások voltak a viselkedési és szokásformák, mert erre készítettek az akkor érvényesülő jó, vagy rossz hagyományok, a társadalmi rétegződés, a civilizáció és a tudományok szintje, de legfőképp az emberek kapcsolata a természetes környezetükkel. Ma már köztudott, hogy ez utóbbi téren veszítettünk legtöbbet, mert amint azt Freund Tamás agykutató öregdiáktársunk is vallja, korunk információrobbanását a személyiség befelé fordulásával tudja csak követni a sokkal lassúbb ütemű biológiai evolúció. Ezért hát látásmódunkat is rá kell hangolni a hajdani Veszprém emlékképeire.

Régen jóval szorosabb volt az emberek személyes kapcsolata egymással szóban, közös feladatokban vagy kedvtelésekben egyaránt, de nagyobb volt a vonzódásuk a szabad természethez és általában környezetük közelebbi megismeréséhez is. Mivel nem képernyőkön, rádiótelefonon és interneten, hanem érzékszerveiken keresztül érintkeztek a világgal és egymással, kevésbé kellett tartaniuk az elmagányosodás ismert sokféle káros következményeitől. A civilizáció alacsonyabb technikai fokán élt

emberek mai megítélésben kétségtelenül keményebb fizikális igénybevételeknek és több kényelmetlenségnek voltak kitéve, de egyáltalán nem biztos, hogy örömeikben szegényebbek voltak a maiaknál, érzelmgazdagságban pedig szinte biztosan nem.

Kérem a kedves olvasót, hogy ebben az írásban ne keressenek ítélkező minősítést a régmúlt és a mostani idők összehasonlításában az emberi magatartásokra, szokásokra, kapcsolatviszonyokra nézve. Az emberek akkor sem voltak jobbak vagy rosszabbak a mostaniaknál. Viselkedésüket, döntéseiket és törekvéseiket az akkori idők motivációi alakították ki, ahogy ez ma is történik. A különbségek háttérében a „Tempora mutantur et nos mutamur in illis” mondás igaza érvényesül, vagyis változnak az idők, s azokban mi is változunk. E sorok tartalma nem több mint emléképek, élményt keltő látványosságok és átélt történések jó, vagy felületes visszaidézése úgy, ahogy azok 10–18 éves életkorban a tudatba rögződtek.

Veszprémi letterem

Amikor közel tízévesen megváltam szép gyermekkorom Tolna megyei falusi környezetétől, Veszprémben új, csodálatos világ tárult elém. Nem Budapest nagyvárosias képével – amit nagyszüleim látogatásaikor már alkalmam volt megcsodálni –, nem is az otthagyt falu nosztalgikus látványával találkoztam új helyen, hanem egy hamar megkedvelt kisváros újszerű szépségével találtam szembe magam. Az emeletes házak, a gondozott parkok, a látványos kirakatok és az esti világítás ugyan városias hatást keltenek, de mindezek csendes és barátságos egyszerűségben, nem hivalkodóan tűntek föl előttem. Csakhamar oly érzés fogott el, mintha egy díszletekből összeállított mesevárosban lennék, mert bárhonnan is nézelődtem, egyszerre láttam ez előttem levő és távolabbi épületeket a változatos hegyes-völgyes domborzatnak köszönhetően. A Vár épületcsoportja a város bármely peremrészéről látható volt, de akadtak más látványosságok is a rátekintésekben. A Toborzó utca elejéről jól volt olvasható a Pósa-ház reklámfelirata, a Megyeháztól egyszerre volt látható a Korona Szálló, a színház, a főposta, az Angolkisasszonyok intézete és a püspöki Jóságkormányzóság palotája. Nem valószínű, hogy van az országban még egy olyan épület mint a Rupert-ház, ami a Vár utca felől egyszintes, az Ányos utcai oldalon pedig négyemeletes. Kisgyerekként is megkapó élmény volt számomra, amikor Édesapám első sétára vitt a Várba. Magyarázatai és a Székesegyház zenés szentmiséjének gazdag liturgikus pompája ültette belém a megtisztelő döbbenetet, hogy nem akármilyen városba kerültünk, mert püspöki székhelyből és piarista gimnáziumból bizony csak 9–10 volt az országban.

Iskolába járó útvonalam kezdetben a város déli részéből az akkori Ranolder (ma Iskola), az Óvári Ferenc és Szeglethy György utcákon át a hatosztályos Szt. Anna fiúiskolaig vezetett, ami a nemrég felújított azonos nevű kápolna mögött állott. Az iskola végzetes sorsát 1945. év márciusban súlyos bombatalálatok pecsételték meg. Helyén ma regionális funkciójú telefonközpont épülete magasodik. Héthónapos

A Piarista templom homlokzata, amikor még olvasható volt rajta a „SCHOLAE PIAE” (Kegyes iskolák) felirat (Lechner László felvétele)

csonka részét jártam itt az 1939/40-es tanévnek negyedik elemista tanulóként, Gyarmathy Kálmán tanító úr osztályában.¹ E rövid időszak is számos emlékem forrása lett. Itt szereztem első ismereteimet a város és környéke nevezetességeiről, nemcsak helyismereti tananyag keretében, hanem osztálytársaimtól is. A tanító bácsinak különösen a történelem és földrajz magyarázatai voltak élvezetesek. Mese-szerűen adta elő a tananyagot oly meggyőzően, mintha ő is „ott járt” volna. Ő volt az iskolai énekkar vezetője is. Harmónium-kíséretével készültünk fel a vasárnapi diákmisére, amelyen a három felső osztály tanulói a kápolna karzatán elhelyezkedve szólaltatták meg és szolgáltatták a liturgiához kapcsolódó miseénekeket. Itt jegyzem meg, hogy az éneklés abban az időben sokkal szorosabban hozzá tartozott az iskolai foglalkozásokhoz. Kísérője volt a kirándulásoknak, sportrendezvényeknek, ünnepegeknek, felnőtt korra is kiható jótékony megszokással. A miséken és isten-

tiszteleteken harsogott a templom a népénekektől, énekelve meneteltek a katonák és az ifjúsági szervezetek masírozói, munkadalaikkal élénkítették magukat a kézművesek, énekléssel tették szebbé estéiket a tábortüzek körül ülők. Ma is úgy érzem, hogy ettől szebb és derűsebb volt akkor az életünk. Most is vannak kiváló énekkaraink és azokban meg is találják örömüket a résztvevők, de hiányzik a többség olyan érzelmi igénye, amiből spontán készítenék fakadna az éneklés örömeinek átélésére. Le is szegényedett a dalok ismerete, előadásuk szokása és képessége. Már a nemzeti himnusz és a szózatot is inkább csak hallgatják, mint éneklük.

Amit ebből a városból legjobban az emlékezetembe zártam, az a lakásunktól a várbeli gimnáziumig terjedő mintegy másfél km-es útszakasz, amit 8 éven át naponta, néha kétszer is végig róttam oda-vissza. A városi gyaloglásokkal kapcsolatban jegyzem meg, hogy az 1930/40-es évek fordulóján Veszprémnek mintegy 20 ezer lakosa volt, ennek megfelelően a város beépítettség határai is jóval beljebb voltak. Északon a Temetőhegy (ma Dózsaváros) szélső utcái és az újtelepi Órház utca, keleten az Akácfa és Viola, délen a Hóvirág és Füredi, nyugaton a Szegefű és az Endrődi utcák határolták a várost.² Mi a Nárcisz utcában laktunk, ami a Nándortelep része volt. Elnevezése Rott Nándor püspökre utal, aki az 1939-es évek elején parcelláztatta a püspökségi birtok e területét, kialakítva ott a mai Egyetem, Hóvirág, Wartha V. és József A. utcák által határolt kertvárosi részt.³ Téves tehát az újabban feltűnt „Nádortelep” elnevezés, ami azért is kifogásolható, különösen, ha még térképen is előfordul (Cartographia várostérkép-sorozat), mert ezáltal fennáll a hamisított változat terjedésének a veszélye.

Rendszeres útvonalam lakásunktól a Komakút, Megyeház és Szabadság tér, majd tovább a Rákóczi utca és Piac-(ma Óváros)tér át gyaloglásával vezetett föl a Várba. Ennek az útvonalnak a Piacról a Megyeházig terjedő része volt a városi korzó, ami sétaútként az Erzsébet ligeten és a Plosszer sétányon tovább folytatódott. A korzó mai elképzelésben sétáló utcának felelne meg azzal a különbséggel, hogy onnan nem voltak kitérítve a gépjárművek, mert oly kevés volt belőlük, hogy jól megfértek a gyalogosokkal. A régi és jelenkori idők összehasonlításában talán a legnagyobb különbség éppen a közlekedés módjában mutatkozik. Míg a lovas szekér nagyjából 500 éven át is változatlanul szolgálta elődeinket, az elmúlt 60–70 év során végbe ment járműfejlődés majd mindent megváltoztatott az emberek környezetében, életformáinkban, szokásaikban, de fizikai állóképességében is. Az autók tolongó sokaságában vergődő mai veszprémi járókelő gyorsabban és kényelmesebben jut el mindehová, de nagy árat is fizet érte a korábbi városlakókhoz mérten az egészséges gyaloglás, a tiszta bakonyi levegő, az utcai csend birtoklásának megrövidülésével. Az 1940-es évek elején alig 5–6 magántulajdonú személyautó volt a városban, valamint több volt ennél a vállalati és közületi gépkocsik száma. Fejlettebb volt viszont ennél a taxi ellátás, néha 8–9 bérautó is sorakozott a régi városháza mellett az Óvári utcai taxiállomáson. Néhány fiakker (lovas hintó) is közlekedett, ilyenekből is akadt néhány magánhasználatú. Autóbuszjárat csak a vasúttal el nem érhető nagyobb települések felé volt rendszeresítve, meglehetősen ritka indításokkal. Veszprém város-

ban egyedül a Veszprém Külső Pályaudvarra (a mostani Vasútállomásra, amit akkor 3 km-es lakatlan sáv választott el a várostól) jártak autóbuszok, de azok indulási idői igazodtak a távolsági vonatok menetrendjéhez. Megjegyzendő még, hogy a taxiállomással szemben működő IBUSZ irodában elővételi jegyeket és bérleteket is lehetett kapni a MÁV vonalaira.

Visszatérve a korszóra, az bizonyos tekintetben több is volt, mint sétáló utca. Ott többnyire valóban sétáltak az emberek ünnepnap és szabadidőjükben, TV, internet, játékprogram, nyerőgépek és áruházi csatangolás szenvedélyét nem ismerve. Csak az sietett, aki időzített dolga éppen arra vitt. Útba ejthető volt itt a legtöbb közszükségleti cikk megvásárlása látványos kirakatok kínálatával. A Piac tértől a Megyeházáig mindkét oldalon takaros üzletek sorakoztak. Ilyen tekintetben bizony ez a belvárosi utcasor sokat veszített hajdani virulásából.

Visszatekintésben úgy tűnik, hogy azokban az időkben az emberek jobban tudtak gyönyörködni a létrehozott, vagy természet adta környezetükben. Az említett sétaigény is ezzel függhetett össze és ez látszott az alkotások, építmények, emlékművek megbecsülésének kifejezésében is. De volt is tényleges alapja vagy oka az akkori városlakók derűs büszkélkedéseinek azon túl, ami saját belső érzelmvilágukból táplálkozott. Sebő József könyvismertetésénél olvasható, hogy: „Ha volt Veszprémnek aranykora, akkor a második világháborút megelőző néhány esztendő feltétlenül az.”⁴ Ez valóban helytálló megállapítás, de mindjárt eszünkbe juttatja az ezt megelőző aranykort, nevezetesen a XX. század első másfél évtizedének időszakát. Ekkor történt az országos vasúthálózatba való bekapcsolódás és 1908-ban már a Győrt és Balatont összekötő szárnyvonal is keresztezte a várost. Ez időben valósult meg a város villamosítása, felépült a színház, a postapalota, a Károly-templom, a kórház, a gyermekmenhely és több más középület, valamint bérpalota, amelyek a századforduló előtti palotákkal együttesen adták meg Veszprém ma is meghatározó városi arculatát.⁵ Ezekkel a városfejlesztő építkezésekkel párhuzamosan alakították ki a Püspökkert (ma Színházkert) tetszetős megoldású körülhatárolását, a nyugati és északi oldalon balusztersoros párkánymellvéddel, a keleti és déli oldalon kőlabazatú kovácsoltvas kerítéssel. Ennek a kerítésnek döntötte a mélybe több méteres részét 1940. július 17-én a példátlan mértékű felhőszakadás, amelynek lefolyását és pusztításait tízéves gyermekként éltem át.⁶ A városszépítők arra is ügyeltek, hogy az akkor még légvezetékös városi villanyhálózat tartóoszlopai a környezetükbe illő formát kapjanak. Ezért egyedi sorozatban tervezték és gyártották le a veszprémi megalkotójukról „Csomay-féle” oszlopoknak elnevezett karcsú vasbeton tartószerkezeteket, amelyek díszítésül törzsük átmeneténél színes gallért, tetejükön csúcsgömb lezárást kaptak. Ezekből egyetlen otffelejtett, 102 éve beépített példány ma is a helyén áll az Erzsébet sétány végén, az Egyetem kőkerítésén belül.⁷

A mélyebben fekvő Püspökkert és a vele szomszédos Erzsébet tér zöldterületi jellegükkel összekapcsolódtak, a köztük áthaladó közlekedési úton túli parkosított rész a liget és sétány árnyas területein folytatódnak. Impozáns, sajátos stílusú, egymáshoz mégis harmonikusan illeszkedő paloták által övezve jött létre a belváros legna-

gyobb zöldterülete. Már kialakításakor hosszú időre késznek mutatkozott, Veszprém értékes öröksége lett, amihez semmit hozzá tenni, s amiből semmit elvenni nem szabad. Jól érezte ezt a későbbi városvezetés is, mert a háború által ütött sebek plasztikai eltüntetése az eredeti esztétikai értékek szem előtt tartásával, sőt előnyös gazdagításával történt. A déli oldal lebombázott házsora helyén természetes alapkőzetén sziklakert pompázik, a Püspökkert feltöltött része pedig a Megyeház rátekintő előparkjának és történelmi emlékműnek adhatott helyet az eredeti látványképek csorbítása nélkül.

Szerencsémnek mondhatom, hogy ez a zölddel pompázó városközpont rendszeres közlekedési útjaim során mindig elélem tárult. Felüdített az itteni áthaladás és maradó emlékekbe rögződtek a helyhez kapcsolódó élmények. A Színház déli falán úgy tűnt a Hunor és Magor monda illusztrációja, mintha a csodaszarvas a Püspökkert fái felett száguldana. Nyáron díszhalak úszkáltak az Erzsébet királyné szobra közelébe telepített, lapos terméskövekkel rétegzett csobogós vízmedencében. Aranypáva sétálgatott a liget fái alatt békésen, hisz tehette, mert akkor a városban sem rohanás, sem közlekedési zaj nem volt. A Múzeummal szemben állott egy virágkör közepén Laczkó Dezső alapító piarista tanár reverendás szobra, amit 1951-ben ledöntöttek. Később is csak a Bakonyi Ház mellett állították fel, jelenleg is ott látható.

Gyermekkorom városának emlékeimben történő fölidézésekor gyakran felmerül bennem, hogy talán túlzóan szubjektív vagyok a múlt szépítésében. Pár éve kaptam egy kis igazolást, amikor könyvtáros húgom jóvoltából megismertem egy nálam jóval mérvadóbb meglátású írást Veszprémről, amit Móricz Zsigmond vetett papírra 1928-ban egy veszprémi látogatása után. Ebből valók a következő idézetek: „(...) Vára már Szent István korában vár volt, még ma is vannak ősi emlékei, de inkább Mária Terézia kora uralkodik benne. Magában az élő városban viszont a múlt század nyolcvanas éveinek az építő ízlése uralkodik. (...) Az egész városban a legszebb polgári jómód látszik. Valóságos magyar Graz. (...) Lakóinak nagy része hivatalnok elem, mely legfeljebb szolidan élhet, de tobzódásnak, fényűzésnek, nekiszilajkodásnak semmi tere. A főpincér panaszokodik, hogy itt nem mulatnak az urak. (...) Ez egy más ország. Éppen olyan kultúr világ, mint a nyugat, csak éppen magyarul beszélnek.”⁸

Hengeres formája miatt gömbölyű trafiknak neveztük a Püspökkert kerítésének délkeleti sarkán álló utolsó körpavilont, amiben olvasnivalókat és dohányárut kínáltak. Kicsi kirakatában piff-puff cowboy ponyvaregények voltak láthatók, ilyenek közül néhány rongyosra olvasott példány körbejárt a fantáziáló kisdiakok kezei között. Tanáraink ezt nem nézték jó szemmel, helyettük Ijjas Antal katolikus szellemiségű író „Új élet” jelzésű, az előzőkhöz hasonló formátumú kisregényeit ajánlották.

A Püspökkertnek volt egy lépcsős lejáratú kapuja a Korona (ma Hungária) étterem terasza mellett.⁹ A háború előtt ugyanis, ahogy az a régi képeslapokon is látszik, a kert mélysége a Megyeház utca járdaszegélyéig terjedt. Az a kovácsoltvas kerítés határolta, aminek maradéka ma is megvan a Megyei Könyvtár (azelőtt Jóságkormányzósági palota) és a mostani lejáró között. A Korona terasza melletti kapu két

oldalán moziba hívogató hirdető állványokat helyeztek el. Az egyik esti kivilágítású üvegszekrény volt, ebben a filmek jeleneteiből válogatott fényképeket cserélgették. A másikba szöveges plakátokat helyeztek. A városi mozi akkor már az Óvári utcai újabb épületben működött, bejárata két oldalán ugyancsak kivilágított képszekrények voltak. A mozi akkor úgyszólván az egyedüli folyamatos szórakoztató és kulturális szolgáltatás volt a nyomdai termékek mellett. Állandóan telt házzal mentek a műsorok, jegyet többnyire csak elővételben lehetett biztosítani. Rendkívül termékeny volt akkor a magyar filmgyártás, az élvonalbeli népszerű színészeket ezen keresztül ismerte meg a vidéki közösség. A színháznak állandó társulata akkor még nem volt. Alkalmilag használták helyi műkedvelő csoportok előadásaira, esetenként meghívott fővárosi művészek bemutatkozására, ünnepélyek, vagy iskolai rendezvények megtartására. A háború előtti filmekben nagyobb hangsúlyt kapott az érzelgős, olcsó szórakoztatás, de a közkedvelt sztárok alakításai ezekben is magas színvonalúak voltak. Nem is annyira a tartalom, hanem a művészek alakítása és a nagy nevek maradtak meg évtizedeken át az emberek visszaemlékezéseiben. A helyi amatőr színelőadások olyanok voltak amilyenek, de szenzációkeltésük és családias jellegük volt, értéküket éppen ez adta. A hétköznapiok mindennapjaiból ismert szereplők színrelépése által összefogott a kisváros lakossága, mert a műkedvelő előadásokra lelkes taps a munkatársnak, jó barátoknak és rokonoknak is szült, a diákelőadásokra pedig még a nagymama is eljött.

Városkép emberekkel, öltözetekkel

Ha gondolatban magunk elég idézzük Veszprém régi térképét, akkor eszembe tűnhet, hogy a Püspökkertek körülvéző városközpont alig volt elkerülhető a lakosság zömének útjai során. Ez nemcsak a mozi, színház, posta, városháza, IBUSZ iroda és vendéglők centrális elérhetősége miatt volt így, hanem útirányba esett a piacra, a forgalmasabb üzletekbe, vagy az átellenes városrészekbe fekvő munkahelyekre igyekvőknek is. Ezzel a városrészrel talákoztak először az ide látogató idegenek is, közöttük a jobb éttermeket, szállodákat, taxi és bérkocsi állomást kereső módosabb vendégek. Ami tehát a szabadidős sétálásokat jellemezte, az a gyalogos forgalom szempontjából a dolgos napszakokra is érvényes volt. Mai szemszögből nézve talán abban jelölhető meg utcaépi különbség, hogy akkor nem voltak kihalt napok és napszakok, kevesebbet ücsörögtek otthon és zárkóztak lakásaikba az emberek. Még vasárnap reggel és délelőtt sem volt néptelen az utca, mert misékre, istentiszteletre jártak fiatalok és idősek egyaránt. Utána is csak főleg az asszonyok mentek haza főzni, sütni. A diákok önképzőkori rendezvényekre vagy sporteseményekre mentek, a felnőtt férfiak is tettek még ebédig némi pihenő sétát. A vasárnap délutánok pedig a kiránduló séták és a sportmérkőzések idejét jelentették. Ez összefüggött azzal a közfelfogással és magatartási beidegződéssel, hogy akkor még igen komolyan vetették az emberek a pihenőnap fogalmát. A munkahét hetedik napját ezzel is „megszen-

telték”. Megvetést vont maga után, ha valaki, úgymond „szolgai munkát” végzett ünnepnapokon a halaszthatatlan és közvetlen önkiszolgáló tevékenységen felül.

Volt szembetűnő különbség a későbbi szokásokhoz képest az emberek megjelenési külsője, ruhaviselete tekintetében is. Általános volt akkor a foglalkozási hovatartozást kifejező öltözet viselése az utcán és nyilvános helyeken. Ez elsősorban a honvédség, rendőrség, vasút és posta személyi állományának egyenruha viselésére vonatkozott szolgálaton kívül is. Ezen belül megkülönböztető szabású, díszesebb kiképzésű és jelzésű volt a tiszthelyettesek és tisztek egyenruházata. A légierő tagjainak a többi fegyvernem ruházatától eltérő, modernebb szabású egyenruhája volt. A rendfokozat jelzésén kívül számos más jelvény, vagy felvarrott zsinórozás is kifejezett valamit a ruházaton. Ezeket mi, az imponáló példaképeket kereső diákok, mind ismertük. Láttuk, hogy ki a mesterlövész a gyalogságnál, ki a karpaszományos tisztjelölt, ki a jutasi továbbszolgáló tiszthelyettes, ki az ejtőernyős, vagy ki az egyedülrepülő-hajózó a légierőnél.

Egyenruhás személynek kijáró, megkülönböztető tisztelet illette a reverendás katolikus papokat, akik mindig és mindenütt így jelentek meg. Kivételt legfeljebb cserkésztszti minőségben és szolgálatban tehetett, amikor diákjakkal együtt táborozásokban, vagy kerékpártúrákon cserkészruhába öltöztek. A világi és piarista papok fekete reverendájától szembetűnően eltérő volt a Ferences Rend tagjainak (köznyelven: ferences barátok) sötétbarna csuklyás csuhája, a derekukon cingulus (széles öv) helyett csomózott kötélövet viseltek. Ők inkább csak a várban és környékén voltak láthatók. Akkor még tanító rendiek nem lévén, diákfelügyeleti városi sétákat sem kellett tenniük. A reverendás öltözetnek része volt abban a régi mondókában is, hogy Veszprémben vagy fúj a szél, vagy harangoznak, vagy papot lát az ember. Ma már nem látható, hogy ki a pap, ezzel a mondóka is elvesztette a háromkritériumos tartalmát. Kihalásával is szegényedett társalgási nyelvünk színesítő humorizálása.

Az egyenruhás külső némi utánzását éreztük az utcán kötelező, ugyanakkor büszkeséggel is vállalt diáksapka viselésével. Egységes szabású Bocskai sapkánk (a leányiskolásoknak kis kalapjuk) volt, amelyen elől zománcozottan színes sapkacímer volt, ezen kívül arany/ezüst színű stráfok jelentették az iskolát és az osztályt, amelyekbe jártunk, sokat segített a fiatalság elvárt utcai viselkedésének kifejlesztésében, mert az ellenőrzés és számonkérés eseteiben azonosító szerepe is lehetett. Néhányunknak volt is ebből eredő csoportos lebukása, amikor a városi jégpályán 13 éves korunkban nagyzásból cigarettára gyűjtöttünk. Az ítélet írásbeli osztályfőnöki intéző volt magaviseletből.

A változatos öltözet jelzéseinek volt egyfajta összetartozást, csoportszellemet kifejező üzenete is, hasonlóan a sportolókéhoz, ami hajtóerőt kölcsönöz a teljesítménynek. A civil ruházatban járó emberek öltözete is sokat kifejezett a foglalkozásukról, de még a városi és falusi lakosokat is megkülönböztette egymástól. Ez nem feltétlen az öltözetek gazdagságának különbözőségét jelentette, hanem egyszerűen más és más volt. Sok esetben nagyobb pompájú volt a falusi viselet a városinál csizmás, népviseletes megjelenésével. Inkább a foglalkozást, a hagyomány megtartást és

*Kötelező volt a diáksapka viselete
és rövidnadrágos volt a fiúk alkalmi
ruházata is
(Lechner Alajosné felvétele)*

nek fel. Talán a változatlan természettel fennálló folyamatos kapcsolatukból kölcsönzik ezt a hagyománytisztelő őszinteséget és hűséget?

a hovatartozást fejezte ki. Természetesen minden rétegben különbözött a tehetősebek ruházata az egyszerűbb helyzetűekétől, de ez minden korra jellemző. A viseleti külső lényegi vonása inkább az volt, hogy nyíltabbak voltak az emberek egymás előtt, vállalták mivoltukat, s némi büszkeséggel jelezték is foglalkozásukat annak értékével, vagy társadalmi státuszukat annak felelősségével. Igaz, sokak számára talán bántó is lehetett ebben az akkor még erősen élő társadalmi kasztok elkülönítő kifejeződése, de ez semmivel sem volt hátrányosabb a közérdekre nézve, mint az összemosó szürkeségben burjánzó nyereszkesedések kártékonyága.

Megfigyelésem szerint, ami a mostani Veszprémre is érvényes, talán már csak egyetlen foglalkozási ág gyakorlóit dacolnak a megkülönböztető ruházat mellőzése ellen. Ők az erdőszettel, vadászattal hivatásszerűen foglalkozó személyek, akik ünnepélyes, társadalmi, vagy társasági alkalmakkor, szolgálatukon kívül is jellegzetes, egyéni szabású, de mégis egybetartozásukat jelző zöldes ruházatukban tűnnek fel.

Város a sziklák, vizek, völgyek zöldkoszorús foglalatában

A belváros megismerése után, vagy azzal már párhuzamosan, a lenyűgöző természeti környezet ragadott meg.¹⁰ A közelsége miatt először a Fejes-völgyet ismertem meg diáktársaim kalauzolásával. Azután következett ennek folytatása Betekintsvölgy a Laczkó-forrásig, majd másik irányba folytatva felfedező utamat, a Séd kanyarulatait követve csodálgattam meg a vízimalmokkal bővelkedő táj szépségeit. Kezdetben végtelennek tűnt a szépségek sorozata, mert még 2–3 év is eltelt, mire barátaim körében és családommal felfedeztük az Aranyos-völgyön, vagy a fenyves sétányon végig gyalogolva a Rab Mária forrás kiépített kegyhelyét, másik irányban meg a Tekerés-völgyet. Ebben nemcsak mi, az új jövevények, hanem az őslakosok is örömeiket találták. Abban az időben a mainál sokkal több időt töltöttek az embe-

rek a szabadban. Főleg vasárnap délutánonként lepték el a várost övező sétautakat és kiránduló helyeket baráti társaságok, kimenős katonák és családok csoportjai. Gyakoribb volt akkor a többgyermekes család, s ahogy otthon megszokták a teljes létszámú együttlétet, többnyire kirándulni is együtt ment kicsi és nagy, sőt néha több család tagjai is társultak a kiruccanásokban. Családunk közelebbi ismeretségi köre 2–3 év alatt kialakult, így 1943-tól már az akkor 3 éves húgommal és 9 éves öcsém-mel együtt, szüleink kapcsolatai révén vettünk részt az ilyen közös kirándulásokon.

Ismerkedéseinkben szerepe volt hasonló életviszonyainknak, amelyek az akkori átlagos alkalmazotti, értelmiségi réteg helyzetének feleltek meg. A megyei áramszolgáltatásban dolgozó mérnök Édesapám keresete szűkösen volt elegendő a család eltartására azon a színvonalon, ami a foglalkozási státuszában elvárt külsődleges igényesség követelményei mellett megengedhető volt. Vagyontalanul, ámbár bérelt kertvárosi villában laktunk, gondjaink voltak a ruházkozásban, miközben adni kellett a megjelenési külsőre. A tekintély megtartását fontosnak ítélték a gazdaság vagy közigazgatás értelmiségi szintű betöltésénél, de ehhez elvártan egyéni anyagi áldozatvállalással is hozzá kellett járulni. Sújtotta ez a követelmény a fiatalabb katonatiszteket is. Többnyire a házasságkötésüket is késleltette, vagy akadályozta, hogy illetményük nem volt elegendő azon külsőségek megfizetéséhez, amit a mundér reprezentációja megkívánt. Legfeljebb busás hozomány jelenthetett feloldást.¹¹

Bizonyára feudális vagy monarchikus társadalmi hagyományok keveredésének maradvány volt ez a megkülönböztető társadalmi rétegződés, de mi fiatalok, eltekintve a jobb módú és rangjukat féltő csemeték kis hányadától, értelmetlen maradiságnak tartottuk. Elítéltük, mert éket vert a természetes emberi és baráti kapcsolatok közé, de a puritán életvitelű szerzetes tanáraink is erre az elutasításra neveltek bennünket. Szerencsére, a háború után hamarosan ki is kopott ez a káros jelenség a polgári átalakulás folyamatában.

Tél a régi Veszprémben és körülötte

Iskolába járó rendszeres útvonalamhoz emlékezetes téli élmények is fűződtek. Kemény hideg telek voltak 1939 és 1944 között, különösen 1942 és 1943 januárjában. Ma is jól emlékszem a cserépkályhák füstjének jellegzetes kéndioxid illatára, amint a Komakút térről befordulva megcsapott a Megyeház sok kéményének alaszálló lehelete. A régi városháza elé érve, a hidegtől csipett arcomtól figyelmeztetve, fürkészőn vettem egy pillantást sietségemben Regényi József óra-ékszer és rádiós boltjának ajtó melletti nagy hőmérőjére, amelyen a kék borszesz oszlop „már megint” mínusz 20 fokot mutatott. A várbeli gimnázium boltíves vastag falu tantermeiben már barátságos meleg fogadott. Károly bácsi a pedellus, kora reggel begyújtott, majd újra végigjárta a termeket, hogy a duruzsoló cserépkályhák szellőző ajtajait lezárja a parázs melegének visszafogására.¹²

A hideg havas telek az esetenként elrendelt szénszünettel megnövelt szabad időn-

ket is élménydúsabbá tették. Már az első veszprémi telünkön fölfedeztük és rendszeresen látogattuk az Erzsébet ligeti teniszpályán felöntött és gondosan kezelt korcsolyapályát, ami a Bakonyi-házzal szemben, a későbbi Haladás sportpálya helyén volt kialakítva. Az első fagyos napokon már kíváncsian figyeltük, mikor teszik ki a Megyeháznál a Püspökkert kerítésére a : „A korcsolyapálya du. 16.00 órától nyitva.” feliratú táblát. Kezünkben a bérlettel futásra gyorsítottuk lépteinket már az Erzsébet-szobornál, amikor meghallottuk a korcsolyázáshoz szolgáltatott zeneszámokat. A sportolás élményén túl sajátos diáktalálkozó hangulata is volt ezeknek a délutánoknak, ráadásul itt vehettük szemügyre a leányiskolák féltve őrzött növendékeit.

Korcsolyázó fiatalok csoportja az Erzsébet-ligeti jégpályán (1943)

Kitűnő rödlipályák is voltak bőven Veszprémben és környékén. Hozánk legközelebb ilyennek számított a Dohány (ma Móricz Zs.) utca teljes hossza, aminek akkor még oly gyér volt a forgalma, hogy veszély nélkül végig csúszhattunk rajta. Rödlitörő izgalmas pályának minősült már a Fejes-völgybe levezető meredek lejtő (most az Állatkert területe) és a Gulya-dombról a Séd völgyébe, a volt katonai lövölde mellett ereszkedő hosszabb út. Hasonló adottságú helyek voltak a Vártól keletre, a Séd partra lefutó lejtők is. A Méhes vendéglő feletti rész síelésre is alkalmas volt, de ez akkor is költséges sportnak számított, csak a jobb módúak űzhették.

A téli sportolások közepette a mégoly kemény teleken is alig éreztük a hideget. A szakaszos fűtésű lakások házi munkáihoz jobban befogott fiatalság edzettebb is volt a megfázással szemben, inkább helyi fagyszerülésektől kellett óvakodni. Egy 1942 januárjában készült fényképem is őriz egy ilyen emléket. A jégpályán mínusz 17 fokban hidegben előbb éreztem, hogy fázik a fülem, majd úgy tűnt, hogy megszok-

tam. Otthon vettem észre, hogy a jobb fülem érzéketlen az érintésre, sőt hajlításra görbe is maradt. Két nap múlva kivörösödve földagadt, s éppen akkor kellett képet csináltatnom a cserkészszigazolványomba. Így lett dokumentum a számárfüles fényképem.

A hideggel kapcsolatban említem, hogy diákkorunk idején általános szokás volt a fiúknál a rövidszárú nadrág viselete. Az öltönyök is rövidnadrággal készültek, a cserkészruha is rövidnadrágos volt, csupán a felnőtt cserkésztisztiek viseltek térdnadrágot.¹³ Úgyisintén a 15–16 éves fiúk is áttértek a térdnadrág viseletére. A hosszú nadrág 16 éves kor után jelezte a felnőtté válás kezdetét. Hosszú nadrágot viseltek továbbá azok a fiatalok is, akik az elemi iskola elvégzése után iparos pályára készültek tanoncként. A rövidnadrágos fiúk hosszúharisnyás lábszárát télen a felöltő takarása védte, legfeljebb sportoláshoz használtunk melegítő nadrágot. Azt hiszem, manapság azt még nehezebb elképzelni, hogy abban az időben szinte kizárólagos volt a nők szoknyaviselete. Ma még nyáron is nadrágban járnak a nők.

A gimnáziumi évek közelebről

Kijelenthetem, nem érdemem, hanem szerencsém volt, hogy Piarista Gimnáziumba kerültem. Veszprémben akkor egyetlen gimnázium volt, mást választani nem is lehetett, ha már ilyen szintű iskolatípus mellett döntöttünk szüleimmel együtt. Különben is abban az időben nagyobb jelentősége volt az iskolázottságnak a mostaninál a társadalmi felemelkedésben.¹⁴

Kevesebben engedhették meg maguknak a drágább tanítást, ezért kevesebben is voltak a magasabb képzettségűek. A tekintély megszerzése jobbra már az iskolázással kezdődött. A felsőfokú végzettség, a diploma társadalmi rangja már határvonal felettséget jelentett. Átlagon felüli jómóddal viszont ez csak akkor járt együtt, ha volt mögötte saját tulajdonú vállalkozás. Tehetősebb réteg alakult ki még az iparosok körében is, főleg termékeik és szolgáltatásaik minőségi versenyeztetése folytán. Náluk ehhez előnyt jelentett a reprezentatív életvitel alacsonyabb szintjével megvalósítható takarékosabb életmód, független időbeosztás és kiszámíthatóság. Mindezekre tekintettel az iskolák megválasztásánál a szülőknek erős törekvése volt az önkéntes tehervállalás a magasabb tandíjak és különórák kifizetésében gyermekeik jövőjének minél biztosabb megalapozása érdekében.

Életem elkülöníthető részét jelentette a Piarista Gimnáziumban eltöltött nyolc tanév 1940-től 1948-ig. Eseményekben rendkívül változatos időszak volt ez, hisz a normál lefolyású, egyébként szépnek ígérkező diákeveket derékba törve tetőzték meg a második világháború drámai történései, a látványos haditechnika csodálatától kezdve, a megrázó élményeken át, a halálfélelemmel kevert rettegésig bezárólag. Fiatalok számára a sors természetes ajándéka, hogy a baljós jelek és jelzések hatását kevéssé érzékelik, a jelenségekben veszélyérzet nélkül csodálják a szenzációs újdonságokat, miközben az aggodás és féltés a szülők gondja marad.

Bár a világháború 1939 őszén megkezdődött, abból Magyarország egyelőre ki-
maradni látszott, úgyszólván békés időköt éltünk. Befogadtuk a lengyel menekülte-
ket, ugyanakkor hálásnak kellett lennünk Németországnak a kétszeres bécsi döntés
miatt, miáltal visszakaptuk a trianoni diktátummal elcsatolt, ezeréves határainkon
belüli, döntően magyarlakta területeket. Akkor még nem gondoltunk arra, hogy ezért
még súlyos árat kell fizetnünk. Ne feledjük, hogy akkor mindössze 20 év telt el
Trianon óta, amikor területének kétharmadát, magyar lakosságának egyharmadát
csatolták el hazánktól. Ez a döntés a maga idejében élő családi, rokonai és baráti kap-
csolatok szétszakításával is együtt járt, a nemzet földrajzilag külön államokban saját
magával lett határos. A lakosság nem tudta megérteni ezt az abszurd igazságtalansá-
got, tudatosan vagy tudat alatt abban hittek, hogy ez csak átmeneti állapot. Érthető
volt a remény és lelkesedés, miután elindult a visszacsatolások sora. Örömmámor-
ban úszott az ország, s így került a Német Birodalom függőségébe, amely akkor
félelmetes haderejével Európa urának tűnt. Csak a magas műveltségű csekély réteg
(köztük Bartók Béla, Teleki Pál) fogta föl, hogy az embertelen náciizmus diadala
időleges, a háborút el fogja veszíteni és Magyarországot is a pusztulásba rántja.
Politikusaink kutyaszorítóba kerültek, az ország pedig sodródott a szakadék felé.

Ebben az érzelmi légkörben kezdtük meg gimnáziumi éveinket a jövőnknek
elképzelt szép reményével. Jelen írás korlátai határt szabnak iskolai emlékeink rész-
letesebb fölidézésének, ezért csak főbb vonásokban térhetek ki azokra.

Megilletődve léptem be 1940 szeptemberében a kereken 200 éves épületébe¹⁵ a
tekintélyt sugárzó reverendás tanárok irányításával, miután az ünnepélyes tanévnyi-
tő diákmisén meghallgattuk a „Veni Sancte Spiritus...” (Jöjj Szent Lélek...) kezde-
tű éneket. Nem is volt más neve a tanévnyitónak, mint „Veni Sancte”, úgyszintén a
tanévzáró ünnepet is csak latinul, „Te Deum”-nak neveztük a Téged Isten dicsérünk
c. hálaadó zsoltár kezdetével.¹⁶ Mise után levonultunk az alsági I. osztály tanter-
mébe, ahol Takács Dezső tanár úr, az osztályfőnökünk elmondta a legfontosabb tud-
nivalókat a másnapi első tanítási napra és a legfontosabb magatartási szabályokra
vonatkozólag. Másnap az első óra latin volt, amelyen az idős Révész László tanár úr
fölrta a táblára a latin olvasókönyv első mondatát, amely így szólt: Agricola terram
arat (A földműves a földet szántja). Majd jöttek az olvasmányból az egyes szavak
szótári alakjai, amelyeket a következő órára meg kellett tanulni. Így ment ez a többi
tantárggyal is sorjában és csakhamar rájöttünk, hogy itt bizony többet kell tanulni,
mint az elemi iskolában. A tananyaggal lemaradni kockázatos volt, mert ismétléskor
mindent tudni kellett. Aki lemaradt, az negyedévkor intőt, vagy rovót kapott, amit
beírtak az ellenőrzőbe és a szülőkkel is alá kellett íratni. Mind ezáltal világossá vált
10 éves korunkban, hogy hozzá kell szoknunk a kemény és folyamatos munkához,
egyelőre a tanulásban.

Az ellenőrző könyvecskénk melléklete tartalmazta az általános magatartási elő-
írásokat, ami a szülőknek szóló üzenet is volt. Előírták a diáksapka állandó viseletét
a városban, tisztelegni kellett a tanárainknak és minden reverendás egyénnek
„Laudetur Jesus Christus” köszöntéssel, amire „In aeternum amen” volt a válasz.

(Dicsértessék a Jézus Krisztus – Mindörökké úgy legyen). Tartalmazta az előírás, hogy a nyári félévben este 19 órától, a télben 18 óra után felnőtt kísérő nélkül tilos volt az utcán járni. Kivétel volt a különórás elfoglaltság, ünnepély, vagy egyéb igazolt rendezvény látogatása. Tiltott volt az iskolába olyan tízórait hozni, ami ellenkezett a felebaráti szeretettel, mert az hivalkodó volt az ilyet nélkülöző diáktárs előtt. Tilalom alá került a sziklás hegyoldalakon való mászkálás, vagy más olyan viselkedés, ami ütközött a jólneveltség követelményeivel. Ajánlott előírás volt az idős, vagy fogyatékos emberek segítése az utcán, pl. csomagjaik átvételének felajánlása. Kétségtelen, hogy ezek által megszoktunk egy olyan viselkedési rendet, ami az életünk további szakaszán is jellemző maradt és javunkra szolgált. Persze nem állítom azt, hogy annak idején nem voltak ütközéseink, kilengéseink és diákos csínytevéseink az előírásokkal szemben. Különösen a veszélyes és hősködő csatangolásoknak volt nehéz ellenállni a csábító sziklás tájakon. De már az is nevelési hatást eredményezett, hogy tisztában voltunk a követelményekkel.

*Zeneiskolai növendékhangverseny résztvevői tanáraikkal 1947. június 24-én
(Streit József felvétele)*

Idővel fokozatosan megismertük az iskolai élet minden részletét, a különórás foglalkozások és diákköri tevékenységek kínálatát, amelyekbe ki-ki saját képessége és érdeklődési köre szerint kapcsolódott be. Zenei fogékonysággal az iskolai ének-karnak kezdetektől tagja lettem. A kötelező tárgyak közül érdekelt a mennyiségtan és szinte szórakozásnak tűnt, amikor harmadik osztályban már algebrát és kifizikát is tanultunk. Kifejezetten szerettem a tornaórákat, mert eleven mozgású gyerek voltam, de sosem lett belőlem kiugró sportoló, ahhoz kevés volt a tehetségem. Sokat küszködtem a magolós tantárgyakkal, a nyelvekkel, irodalommal és történelemmel,

legfeljebb a mesés vagy kalandos részek és a könnyebb rímelésű versek dallamos-sága hatott rám. Nem voltam olvasó típusú diák, amit akkor mozgékonyaságom és konstruktív játékoságom rovására írtam. Idősödő koromból visszanevezve már úgy ítélem, hogy későn érettem meg a humán elfoglaltságok megkedvelésére. Emellett szól, hogy sok év óta már nem tudok meglenni olvasás nélkül. Aktív műszaki pályám szakírói tevékenységét később történetírások váltották fel, de a latin nyelvi tanulmányaim szépségét is újra felfedeztem olyannyira, hogy e nyelven tudom igazán átérezni az eredeti szövegű motettákat és oratórium hangversenyeket, sőt a misék liturgiáját is. Egész életemben érzelmi támaszt adott a zene szeretete, amihez ugyancsak sok indítást kaptam diákkoromban. A gimnáziumi ének- és fúvószenekari tagságom mellett a városi zeneiskolának is növendéke voltam zongora tanszakon. Több diáktársam is tanult a zeneiskolában, amelynek rendszeres növendékhangversenyei kultúreseménynek számítottak a városban.¹⁷ Tehetségével messze kiemelkedett közülünk Zakariás Oszkár osztálytársam, aki már 15 éves korától kezdve a piarista-templom bravúros tudású orgonistája volt.

Diákkorunkban a vallásos nevelés mellett, amit akkor általában is az erkölcs alap-támaszának tekintettek, nagy súlyt helyeztek oktatóink a nemzet- és identitástudat elmélyítésére. A naptári ünnepek sora is ezekre alapult. Ezeket a napokat akkor valóban megünnepeltük, átérezve a jelentésüket. Ez a szellemiség hatotta át jórészt az irodalmi pályázatkiírásokat, az önképzőköri és iskolai színelőadási témákat, továbbá az ifjúsági szervezetek programjait.¹⁸

Cserkészzet a háborús években

Az 1910-es évek közepétől kezdődően a második világháború utáni politikai átalakulásokig, sok más ország példájához hasonlóan, hazánkban is a Baden Powell által alapított cserkészzet jelentette a fiatalság közösségi nevelésének legjobban elfogadott kereteit.¹⁹ Lényegét tekintve valláserkölcsi és pozitív hagyományokat ápoló alapon kitűzött célokat jelölt meg a becsületesség, jellemesség, önzetlenséggel párosult segítőkészség és a gyakorlatiasság képességének fejlesztésében. Tízparancsolatát cserkészttörvényekbe foglalta, amit más népek kultúrájából átvett erkölcsi ajánlásokkal is kiegészített. Az elsajátítandó elméleti, ügyességi és gyakorlati ismeretanyagból a cserkészeknek vizsgázniook kellett az „újoncpróbától” kezdve további négy próba letételének lehetőségével. Ezekon kívül önkéntes választásokkal további ötven tételre terjedő külön próbákat is lehetett tenni a legkülönbözőbb speciális gyakorlati ismertekből.²⁰ A próbák letétele – melyeknek jelzéseit a cserkészruhán viselték – különböző szintű minősítésekre jogosított az előmenetelben. A cserkészzet nem volt kötelező, sőt a csapatokba való felvételnek előfeltételei voltak a tanulmányi eredmény és az elvárt magatartás tekintetében. A csapatok rajokra (20–25 fő) és őrökre (6–8 fő) tagozódtak, amelyeket erre képesített és megbízott, megfelelő korú cserkészfiúk vezettek. A csapatparancsnok és helyetteseik képesített cserkésztszisz

Cserkészünnepély záróképe a színházban 1942. február 2-án. Az első sor jobb szélén az első a szerző (Mészáros István felvétele)

tanáraink voltak, akiknek munkáját vizsgázott segédtisztokból szervezett parancsnoki törzs (ezeknek tagjai 17–18 éves fiúk voltak) segítette.²¹

Szerencsére bőséges és részletes irodalom maradt fenn a cserkészzet magyarországi múltjáról. Ugyancsak részletes tájékozódás nyerhető a Veszprémi Piarista Gimnázium 126. sz. Szent Imre Cserkészcsapata történetéről emlék- és évkönyvekből.²² Ezért itt mellőzöm a részletesebb ismertetést tekintettel arra is, hogy e visszaemlékezés nem csupán ezzel a témával foglalkozik. Ezért inkább személyes benyomásokról, maradandó hatású átélésekről szeretnék emlékeket felidézni.

Kijelenthetem, hogy a cserkészettől igen sokat kaptam emberségből, szeretetből, a jó beosztású életmód elsajátításából, ötletesség és jó közösségi magatartás kialakításához életre szólóan. Ezt akkor is így érzem, ha megjegyzem, hogy egyéni szemléletemben az akkor megfogalmazott cserkészmagatartási előírások meglehetősen érzélgősek, több esetben túlzók is voltak. Ez a rártatás jellemző volt a mainál szigorúbb nevelési szokások közepette. Ezek alól a végrehajtásban gyakran lazítottunk, kibúvókat kerestünk, meg is mosolyogtunk a stréber, álszentviselkedést, hisz mi is hús-vér elevevességű, pajkos és tréfálkozásokra hajlamos kamasz fiúk voltunk. Amivel lelkesen egyetértettünk és sokszor túlzásokba is mentünk, az a gyakorlatias, ügyességi és hősködő teljesítések versenyzésének területe volt.

Másfelől a cserkészzet, ugyanúgy, mint az iskola fiú vegyes kara, egy nagycsaládhoz hasonlított, ahol széles életkorskálán közös célok megvalósításában vettünk

*Fecske őrök sarok a cserkészszotthonban.
Berendezése a háború során elpusztult
(a gimnáziumban az I. emeleten balra
a 3. terem)*

vezényelve, földbe ásott tábori konyháján 70–80 fő 2 hétig tartó teljes étkeztetését látta el kifogástalanul. Sorolhatnám még Kuczogi Endre, Dienes Géza, Énekes Zoltán, Szanyi Ernő segédtsztek, továbbá Kollár Lajos, Körmeny Ágoston őrsvezetők, Pesovár Ernő reggeli tornavezénylő és mások rátermettségét, érdemeit. Ők később az életben is bizonyították elismertségüket foglalkozásukban is tanúsított helytállásukkal.

Nagy előnyét tapasztaltam diákkoromban a 8 osztályos gimnáziumnak oly értelemben, hogy törésmentesen folyt az oktatás és nevelés kisdíák kortól a felnőtté válásig. Ugyanazok a tanárok tanítottak ugyanabban a környezetben és iskolai rendtartásban, folyamatosan áthidalva a kamaszokkal járó változásokat. Elmaradhatott az iskolaváltás izgalma és döntési dilemmája, mintákat és példaképeket kaptunk a folytatáshoz.

A parancsnoki karban külön meg kell emlékezni Helyes László csapatparancsnok-helyettes piarista tanárunkról, aki kiemelten karolta fel a regős cserkész munkáját. Más publikációkban bővebben található ismertetések arról, hogy ő 1940-ben pályakezdőként vette át a gimnázium fiú-vegyeskarának vezetését, s már a megbí-

részt 10–18 éves fiúk vegyesen és együtt. Az 1-2 évvel idősebbekkel sokszor civakodtunk, versenyeztünk is, mint a családban otthon. Egész más volt kisdíákként a kapcsolatunk a kamaszkoron túllépett VI. és VII. osztályos fiúkkal, akik az idősebb testvérek módjára példamutató és útbaigazító magatartásukkal, érezhetően szeretettel kezelték bennünket. Felnőtt korunkban, amikor már összeöregedtünk, velük alakultak ki közelebbi barátságaink az osztálytársainkon kívül. Esetemben, ez legjobban az 5 évvel felettem járó, 1943-ban érettségizett diáktársakkal alakult így, akik már az én első, 1942. évi bakonybéli cserkész táboromban segédtsztek voltak.²³ Imponált a rangjuk, a tudásuk a próbák anyagából, ahogy oktattak és vizsgáztattak bennünket. Felelős munkájukat önállóan végezték dr. Előd István csapat- és táborparancsnok úr, hittanárunk egyszerű intéseire. Visszaemlékezéseimben ma is csodálom Egerszegi János 17 éves főszakácsunk amatőr hozzáértését, ahogy a 12–13 éves „napos őr” tagokat

zátásában is hangsúlyt adott a nemzeti gyökerű zene művelésének. A cserkészletben a regös-raj tagjaival kerékpáros túrák keretében járták a falvakat népdalok, népi játékok és néptáncok gyűjtésének céljával. Ez a munkája később igen magasra ívelt, de átmenetileg közbejötték a háború hazánkat is közelebből sújtó drámai eseményei.²⁴

Az 1939 őszen elkezdődött háború ellenére nálunk kezdetben folytatódni látszott a békeidő az elszakított területeket részben visszanyert Magyarországon. Bizonyos árucikkek fokozódó hiánya és az élelmiszer-ellátás korlátozására bevezetett jegyrendszer viszont már gondokat jelentett.²⁵ Baljós változásokat először az 1941-es év hozott. Áprilisban a németek oldalán belesodrótunk Jugoszlávia megtámadásába megszálló csapatainkkal, az itteni magyar ajkú területek visszaszerzésének reményében. Ennek a vállalkozásnak a veszélyére Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossága és Anglia hadüzenete figyelmeztetett. Júliusban bekövetkezett a második és végzetes következményű ballépés, amikor német szövetségben, továbbá Olaszországgal, Szlovákiával és Romániával közel egy időben hadba léptünk a Szovjetunió ellen, a rettegett bolsevizmus legyőzésének naiv elképzelésével.

A hadműveletek kezdeti sikerei lelkesítően hatottak az ország lakosságára és egyelőre megértéssel viselték a háborúval járó nehézségeket. A táborozásokhoz nekünk is természetben kellett vinni a közösbe a liszt, zsír, cukor fejadagokat és megegyezés szerint más élelmiszerfélét. Mivel történelmi tanulmányaink és erős hazaszeretetre irányuló nevelésünk befolyással voltak nézeteinkre, mi is vallottuk, hogy a haza megvédése áldozattal járó tisztelendő erény. Ezért csodáltuk és példaképeknek tekintettük a bátor katonákat és hősi magatartásukat. Velük közvetlenül is kapcsolatba kerültünk a Jutasi altisztképző iskola állománya révén, mivel parancsnokuk, Markóczy János ezredes (később altábornagy) biztosította felszerelésünk szállítását a táborokba, kölcsönöztek is ilyesmit táborozáshoz és számcsata hadijátékok alkalmával. Bemutatókra is fogadtak bennünket intézetükben, lovagló kiképzést is adtak felsős cserkészeinknek. Mindezek táplálták a fiatalság hazafiúi szellemiségét, de a militarista nevelés irányába való elhajlást is. Ez nem volt eredeti cserkész célkitűzés, a józanabb vezetők mérsékeltek is ennek az irányzatnak a szerephez jutását, már amennyire ez lehetséges volt a diktált politika ellenében.

Az 1942. évi bakonybéli táborozás a háború ellenére még békebeli jellegű volt 74 résztvevővel. Nagy tábor volt még a következő évi is Balatonakali és Zánka között, ahol 80-an voltunk, de itt már erősebben érződött a háborús nyomás a családok megpróbáltatásain keresztül is hisz már a doni katasztrófa után voltunk.²⁶ A közhangulati mérleg fokozatos átbillenését, a családokat szörványosan sújtó tragédiák szaporodása váltotta ki. Apák, férjek, fiak vesztek oda az orosz harctereken, az érintetteknek kevés vigaszt jelentett a hősök felmagasztalása. Az ország vezetői és lakossága körében egyre erősebben tudatosult, hogy ha így mennek tovább a dolgok, akkor a vesztesek oldalán fogjuk végezni. Így jutottunk el a végzetünket megpecsételő 1944. március 19. dátumhoz, amikor a „vonakodó csatlóst” Hitler az országunk megszállásával büntette, megszüntetve az addigi viszonylagos szuverenitásunkat.

Diákélet a háború kemény sodrában

A német megszállást követő naptól kezdve körünkben és körülöttünk gyökeres változások történtek. Március 20-án, hétfőn délelőtt Kossuth ünnepre gyűltünk össze a díszteremben, ahol iskolánk fűvészenekara is szerepelt. A lelkesedés és siker öriási volt, ami egyéni belső érzésekből spontán fakadt, kimondhatatlanul a megszállás elleni néma tiltakozásul. Előtte, az osztályok tanulóit közt futótűzként terjedt tova az elhatározás: 1–1 fiú szaladjon el a szünetben nemzeti szalagért, hogy a sapkánkra tűzhessük. Tanáraink másnap reggel kétségbe esve, de okosnak tűnő magyarázattal vetettek gátat a meggondolatlan és veszélyes akciónak, hisz a német csapatok már két napja lefoglalták a tantermek felét. Hamarosan további termeket is birtokba vettek, ezért április 1-jén be kellett fejezni a tanévet.²⁷ Döbbenettel láttuk, hogy a zsidónak minősülő lakosoknak megbélyegzésül utcai ruházatukon viselniük kellett a sárga csillagot. Tanáraink igyekeztek továbbra is foglalkozni velünk a cserkészlet keretében. Május, június fordulóján a mi korosztályunkból néhányunkat őrsvezető-képző táborba küldtek a közép-dunántúli cserkész kerület tési táborába. Ott tudtuk meg, hogy június 6-án partra szállottak az angolok Franciaországban. Április végétől kezdve a félemeletes erejűre fejlesztett angol-amerikai légerő gépei olaszországi támaszpontokról felszállva megkezdték hazánk, és rajtuk átrepülve Ausztria pusztító stratégiai bombázásait. Három-négy naponként Veszprém nyugati sávja felett 30 darabos kötelékekben, 600–800 négymotoros nehézbombázó húzta a kondenzcsík szőnyeget a Balaton felől, folyamatos tompa dörgéssel a kék égbolt alatt.²⁸ Nem állítom, hogy nem volt ezektől szorongásunk, de a félelem és rettegés terhét inkább szüleink viselték. Nálunk, gyerekeknél a veszélyérzetet ellensúlyozta, néha le is győzte a haditechnika csodálata, a légi csaták, vagy a lezuhant gépek látványa. Egyszer néhány társammal a légiriadó alatt kiszöktünk a gimnáziumi óvóhelyről, ahova a szirénázás hangjára sok lakossal a közeli piacról szaladtunk be, felmentünk a tetőzeti kilátóra, hogy megnézzük a légi csatát a magyar „Puma vadászipülők” és a bombázókat kísérő amerikai vadászgépek között.²⁹ Nem tudjuk ki árult be bennünket, egyszer csak Előd tanár úr lefelé parancsoló harsány hangját hallottuk a padlástérből, amit fejenként kiosztott két pofon követett. A Bécs felé tartó kötelékek reggel 9 óra körül szoktak áthúzni Veszprém felett és 14 óra tájban voltak láthatók visszaútban. Egy ilyen csoportból kivált B–24 (Liberátor) bombázó vándorszorgó mélyrepülését figyeltem 1944. július 7-én lakásunk kapujából, amint a Balaton felé tartott, láthatóan sérült lomhasággal. Egyszer csak lihegve szalad Torma Frici osztálytársam kezében szerszámos táskájával és rám kiált: „Gyere rohanjunk utána, hisz mindjárt leesik és szerelhetünk belőle.” Persze nem követtük, hiszen betegen is gyorsabb volt nálunk, Felsőörs mellett zuhant le a Királykút-völgy feletti tetőn. Bizony volt ezekben a modern gépekben sokféle technikai újdonság, ami érthetően vonzott bennünket, feledtetve a háború életveszélyeit.

Még 1944-ben is szervezett Előd parancsnok úr egy háromszor egyhetes váltású kis cserkész tábor Csopakon, szerény körülmények között, ahol már mi voltunk az

őrsvezetők.³⁰ Kristálydetektoros rádiót helyeztünk üzembe hosszú antennával, azon figyeltük a rádióból leadott légiriadó jelzést. Óvóhelyünk egy közeli borospince volt. Sportlövész foglalkozásban is részesültünk még ebben az évben, dr. Szűcs Imre ny. piarista tanár vezetésével. A MOVE lőtérre jártunk edzésekre nagy szorgalommal. Szombathelyen cserkész- és légénycserkész kategóriában kerületi csapatverseny első díjat, továbbá két első, egy második és egy harmadik díjat nyertünk egyéniben.³¹

A háborús csapda újabb és végleges bezáródását az 1944. október 15-i háborúból való kiugrási kísérlet kudarca és az ezzel járó nyilas hatalomátvétel jelentette. A cserkészszövetségből cserkészmozgalom lett és a cserkészeket is kötelezték militarista irányzatú levontekiképzésre. Ezt a követelményt sikerült a tanárainknak oly módon tompítani, hogy átvállalták a diákság levontekiképzését úgy, hogy azt a megszokott cserkész szellemiség megőrzésével folytatták.³² Az alaki és erőnléti kiképzés helyettesítésére minden reggel, a tanórák előtt félórás tornagyakorlatokra vonult ki a levonteköteles fiatalság a Szentháromság térre, ahol a kijelölt nagydiák vezényelt, a breviáriumokat (rövid imádkozó verseket) olvasgató néhány tanár pedig felügyelt.

Az 1944/45-ös tanévet az Irgalmas rendi iskola kölcsönként tantermeiben ugyan megkezdtük, de egy hónap múlva ez is megszűnt. Utána nemsokára ezt az iskolát magyar katonai hadikórháznak használták. Eközben már Magyarország területén törtek előre az orosz csapatok, a Dunántúlt délről megközelítve a Balaton és a Duna között nyomultak fölfelé Budapest irányába.³³ December közepére már Siófok–Simontornya vonalát is elérték, de itt német és magyar csapatok ellenállásába ütköztek. Ez a közelség már Veszprémet is fenyegetően érintette, ekkor már a tanárok és diákok közötti kapcsolat sem volt fenntartható.

A nyilas terror fokozódásával meggyorsultak a deportálások, de katonaszökevények után is vadásztak, az elfogottak közül többet nyilvános helyeken ki is végezték. Az 1945. év elején magam is láttam egy tarkón lött katonaruhás egyént a Piac-téren kikötve a Fata virágáros standja mellett. Feleségem felakasztott katonát is látott kislánykorában ezen a téren. Naponta 8 órás munkaszolgálatra kötelezték a 14 és 70 életév közötti férfi lakosságot, a hadiüzemi alkalmazottak kivételével. Diák-társ barátaimmal együtt a volt Kereskedelmi iskola (ma Kossuth) udvarának gyülekező helyén mi igyekeztünk olyan csoportba kerülni, amely a jutasi repülőtéren kapta feladatul a kifutópályák hóelakarítását. Itt ugyanis sok volt a számunkra érdekes látnivaló, mert mellettünk szálltak fel folyamatosan a bevetésekre induló Messerschmitt Bf. 109–G. magyar és német vadászgépek.³⁴ Láttuk ezek feltöltését, indítását, startját és szárnybillegető landolásukat, ha légi győzelemmel tértek vissza. A pilóták sorában ismertük fel Debrődy Gyurka főhadnagyot, iskolánk öregdiákját és kiváló cserkészét, nemkülönben a legendás hírű, 352 légi győzelmes Erich Hartmann német vadászpilótát.³⁵ Ennél barátságtalanabb közmunkánk volt a lövészárkok ásása, amit Gelemér-major és a Látóhegy között tervezett védővonal helyén kellett végeznünk. A legmeggrázóbb emlékem az elesett német frontkatonák

temetéséhez főződik, amit német tábori csendőrök harsány utasításaira kellett végeznünk a mai Dózsavárosi temető mögötti területen 1945. január 20. körül. Katonás sorokban kijelölt 2x0,6 m-es gödröket kellett kicsákányozni a keményre fagyott földben 60 cm mélyre 1–1 embernek. Ha végeztünk vele, újat kellett kezdeni. Ezekbe hordták folyamatosan teherautókról a csatatéren összeszedett, vagy a hadikórházból hozott hullákat. Ezek a zömmel 20–25 éves katonák a balatoni csata január 18-án indított, utolsó nagy német ellentámadása során estek el.³⁶ Később exhumálták őket, maradványaikat a Vámosi úti német katonatemetőben helyezték örök nyugalomra.

Veszprém 1944 karácsonyától 1945. március 23-ig mögöttes frontváros volt. Keleti irányú előterében 15–20 km távolságban 3 hónapig hullámszórt a front, miáltal óriási terhelést viselt el a város katonai zsúfoltságban, utánpótlási anyagok szállításában és felhalmozásában, javítóműhelyek kiszolgálásában, hadikórházak ellátásában és légitámadások megszenvedésében. A korábban még gyönyörködtető városközpont képe kiábrándítóvá vált. A Megyeház és a Korona Szálló német hadikórház lett, a nemrég még elegáns étterem padlójára terített szalmán véres kötésű sebesült katonák feküdtek. A Püspökertben, a mai 1956-os emlékmű helyén egy kb. 25x25 m-es felszínű, 5 m mély beton tűzivíz-tároló tátongott. A Komakút tér közepén egy légelhárító géppuskaállás volt beásva. Ezzel lötték rendszeresen a felderítő céllal Sztalinyertyákat (ejtőernyős világító fényforrások) és kisebb bombákat elhullató PO–2 tip., éjszakai bevetésre küldött kis repülőgépeket. Úgy hallottuk, hogy ezek a síófoki repülőtéren szálltak fel, személyzetük sokszor fiatal szovjet pilótalányok soraiból került ki. A háborúnak talán legkegyetlenebb vonása, hogy az emberiségben kontraszelektációt végez, mert mindkét oldalon jobb sorsra érdemes, hazájukhoz és esküjükhöz hű, egészséges fiatalokat küld a halálba.

Márciusban minden a végetekig fokozódott. Az ország keleti részeiből özönlő menekültek szekéráradatai vergődtek át a bombázásoktól romos városban, miközben már jól hallatszott a csaták ágyúdörgése Kenese irányából. Elrendelték a levante korú fiatalok Németországba történő kitelepítését 15 éves kortól kezdve azt ígervén, hogy ott tanulhatnak tovább. Valójában harci bevetési kiképzés és keserű meghurcoltatás várt rájuk.³⁷ Ettől úgy menekültem meg, hogy februártól a hadüzemnek minősített megyei áramszolgáltató alkalmazásába léptem diákmunkásnak, ami halasztó mentességet adott. Napirenden voltak a németek kiűzését célzó légitámadások, amelyek persze a város rombolásával is együtt jártak. Március 20-án és 21-én lakásunk közvetlen közelében három ház is telitalálatot kapott. Ezért több más veszprémi család példáját követve, összepakoltuk a legszükségesebb dolgainkat, hogy a várost elhagyva csendesebb helyen vészeljük át az esetleges ostromot. Édesanyám két kisebb testvéremmel 21-én indult útnak egy alkalmi kisteherautón Cseh-bányára tartva. Másnap reggel kis kézikocsit húzva mi is követtük őket Édesapámmal. Bennünket felvevő két német löszeres teherautón váltva, fejünk felett köröző orosz repülőgépektől kísérvé úsztuk meg szerencsésen utunkat a találkozásig. Harcoktól mentesen értük meg a szovjet előőrsök átvonulását március 23-án este,

ugyanezen a napon esett el az ostromlott Veszprém is.³⁸ Két héten belüli, kétlépcsős gyalogos hazatérésünk összekapcsolódott Édesapámnak a szolgálatába tartozó újrakezdő feladataival (leszakadt villamos távvezetékek vonalvizsgálója, jelentkezés a városparancsnokságon, a helyreállítások munkáinak szervezése stb.), majd földült lakásunk használatba vételével, élelmiszer és ivóvízszerezéssel, régi kapcsolataink összehozásával kezdtük újra indítani az életünket.³⁹

Diáksorsunk folytatódása a háború csapásai után

Április hó vége felé kezdtük megtalálni egymást, érdeklődtünk ismerős társaink megléte és sorsa felől, majd fölmerészkedve a Várba, néhány tanárukkal is találkoztunk. A gimnázium épülete vigasztalan képet mutatott. A falakon tűzvész és belővések nyoma, a tetőzetten összetört cserepek látványa fogadott, az ablakok ki voltak törve. A háború közvetlen pusztításait egy hónapon belül megtetőzte a Németországba hurcolt, vagy menekült embercsoportok, főleg balkáni népek tömeges visszaözönlése, akik ezt az épületet nézték ki átmeneti szállásul és itt több napra letáboroztak. Főzéshez és mosáshoz tüzet raktak az udvaron, tüzeltek mindennel, amit csak találtak és széttörhettek, csomagjaik kötözéséhez letépték a fali villanyvezetékeket, vittek mindent, amivel csak segíthették túlélő vándorútjukat. Mindezek ellenére tanáraink meghirdették az 1944/45-ös tanév folytatását és április végén megkezdték a tanítást ott, ahol csak lehetett. A kiüresedett Törvényszék földszinti termeiben, elhagyott lakás szobáiban, kanonoki ház üres részében, leszakadt ajtók és kitört ablakok mostohaasága közepette rendezték be itt-ott talált székekkel, padokkal és asztalokkal a tantermeinket. A tanév zárása természetesen későbbre, a nyár közepére tolódott, a VIII. osztályosoknak még érettségi vizsgát is sikerült tenniük a csonka tanév után.⁴⁰

Persze a tanítás erősen megfogyatkozott létszámmal ment tovább. A mi osztályunkban az 1944/45-ös tanévet még 59-en kezdtük meg, a folytatásra már csak 26-an jöhettünk össze. Öt társunk a háború halálos áldozata lett. Nevük és vezetes sorsuk megjelölése a Lovassy L. gimnáziumban elhelyezett emléktáblán olvasható a háború diák és tanár áldozatai sorában. További 15 osztálytársunk évet veszítve, tőlünk lemaradva, vagy máshova kerülve folytathatta tanulmányait. Hat társunk hol-létét és sorsát később sem sikerült felkutatni.⁴¹ A felettünk járó három osztályban érthetően még több volt az áldozat, elkallódás és lemaradás, hisz őket az országból való kihurcolás fokozottabban, több esetben hadifogság is sújtotta. Így értük meg a kurtúra zsuorodott nyári tanszünetet, ami legfőképp a romokból történő kilábalás, a fokról-fokra elviselhetőbb életfeltételek megteremtésének kemény munkáival telt el, de mégis a békés élet felcsillanó reményével.

Diákéletünk építő újrakezdésének időszaka

Ha egyáltalán volt a háború túlélésének számunkra pozitív hozama, akkor az a helyreállítások tenni akarásában és közösségi összefogásokban mutatkozott meg legjobban. Hozzájárult ehhez az a tény is, hogy szerencsénkre éppen ezekben az években kerültek az iskolához nagyobb számban modernebb gondolkodású és agilis fiatal tanárok. Közülük többen nemcsak jó szaktanárok, hanem különböző irányú műveltséggel és gyakorlati készséggel rendelkező nevelőink is voltak. Ezért szigorúságuk ellenére is lelkesedtünk értük a velük közösen érzett célok megvalósításában. Példáikkal segítettek kilábalni a csüggedésből és úrrá lenni a csapásokon. Késői visszatekintésben is hősi korszaknak tűnik az a három év 1945-től 1948-ig, amikor a hiányos tanévek miatti, nagyobb szorgalmat megkívánó erőfeszítések mellett vet-tünk részt az iskola helyreállító munkáiban, majdan kulturális téren is új és kimagas-ló értéket kaptunk, illetve valósítottunk meg.⁴²

Mindenekelőtt Balogh Ferenc piarista igazgató kiváló vezető és szervező tevé-kenységét kell kiemelni. Ő 1945 nyarán került a gimnázium élére oly nehéz idő-ben, amikor a romokból kellett talpra állítani a gimnáziumot, miközben új oktatási reform feladatok is vállára terhelődte. Ekkor kellett koedukált működésűvé átalaki-tani az iskolát, kettéválasztani az alsó és felső tagozatot és gondoskodni kellett a vidéki tanulók számára átmeneti kollégium kialakításáról is, mivel a Davidikumban,

Balogh Ferenc piarista tanár-igazgató iskolai vegyeskarával. Mellette (világos ruhában) Zakariás Oszkár diákorganista (1948) (Streit József felvétele)

a korábbi internátusban, szovjet katonai kórház működött. Emellett volt figyelmre arra is, hogy matematika-fizika szakos tanár létére, ámbár hozzáértő zenei műveltségével, a leánytanulók fokozatos bevonásával színvonalas vegyeskarrá fejlessze fel a gimnázium korábbi fiú énekkarát.⁴³

Az 1945. évben kezdődő tanévben a Piarista Gimnáziumban első osztályt már nem lehetett indítani, mert az új tanügyi rendelkezések szerint a régi típusú középiskolák alsó tagozatai beolvadtak az új, 8 osztályos általános iskolák felső tagozatába. Az addigi alsós és felsős osztályok az 1951/52. tanévig még a régi számozású szintek jelölésével jutottak el az érettségire bocsátó VIII. osztályig. Az 1947. évben hivatalosan is létre hozták a 8 osztályos Piarista Általános Iskolát dr. Nyers Lajos piarista tanár igazgatósága alatt.⁴⁴ Ennek alsós tagozatában világi tanítókat alkalmaztak, az elhelyezést korábbi elemi iskola tantermeinek igénybevételével segítették. A Piarista Konviktust 1946-ban a gimnáziumi épület második emeletén, a feldőlt és kiüresedett természetrajzi, ásványtani szertárak helyén alakították ki és működtették kijelölt rendi tanárok felügyeletével.

Sok tekintetben bizony gyatra és hiányos kényszermegoldásokkal lehetett csak ezeket a feladatokat megvalósítani, de akkor olyan időket éltünk, hogy minden apró eredmény sikernek, s ezért örömforrásnak számított a mostoha körülmények közepette. Otthoni életünkben is súlyos hiányokkal küszködtünk, alig volt mit ennünk, szedett-vedett volt a ruházatunk, kifosztott lakásunkat megosztottuk a kibombázott családokkal, de újra békében éltünk és iskolába járhattunk úgy, mint azelőtt. Ezt szüleink is nagyra értékelték, ezért minden tőlük telhetőt megadtak az iskola segítségéhez.

Példáztatul földidéztek néhány olyan részletet az említett hősi korból, amit a hivatalos beszámolók általában nem közölnek, de amelyek megtétele nélkül nem jutottunk volna előre akkor, és nem értenék meg az utódok sem az akkori történéseket most, ha nem tennénk említést ilyen különlegességekről.

A gimnáziumi épület lepusztult tetőszerkezetén először a lécezést kellett kijavítani. Gyártás, kereskedés, szállítás akkor még nem lévén, Helyes tanár úrral felmászunk a lebombázott Anna-iskola romos tetejére, ahol hazulról hozott szerszámokkal bontottuk a használható léceket, deszkát, amit aztán vállon vittünk fel a Várba. Szívesen is csináltuk, mert – mai szólással – jó buli volt.⁴⁵ Az 1945/46-os tanév elején érkezett egy vagon cserép a gimnázium megrendelésére a veszprémi belső vasútállomásra. Itt egy kis magyarázatot tartok szükségesnek, mert 1969 előtt Veszprémnek három vasútállomása is volt, amelyeknek megnevezését a visszatekintő írásokban még az újságírók is össze szokták keverni. Nos, a mi szállítmányunk „Veszprém Belső Pályaudvar”-ra, köznyelven a Nagyállomásra érkezett, aminek az épülete szépen felújítva ma is áll a Budapest utcán (most a Forrás Takarékszövetkezet a részleges használója). Az Almádi úton, szemben a volt ÉDÁSZ-székházzal állott a Balaton felé menő vonalon a „Honvéd laktanya megálló”, köznyelven a Kisállomás (most a Bakterház Étterem működik benne). Gyorsvonati állomásunk volt a „Veszprém Külső Pályaudvar”, napi szóhasználatban a Jutasi állomás, ami most Veszprém

Vasútállomása. Az emlékezetes cserépszállítmány megérkezésekor tanáraink mozgósították az egész diákságot a beszállításra. Mint a méhraj, megmozdult a diákifjúság sok szülői segítséggel együtt. Kézikocsikkal, talicskával, tragaccsal, de még öblös babakocsival is megjelentek a vasútállomáson, s aki lovas kocsit tudott szerezni, azzal is neki álltak a szállításnak egészen a gimnázium udvaráig. Itt csatárláncba fejlődve, kézből-kézbe adogatva továbbítottuk a cserepeket a lépcsőzeten fölfelé egészen a tetőzeten ülő diákokig. A tetőfedő szakembereknek már csak a helyreillesztést kellett elvégezniök.⁴⁶

A tetőzet tehát elkészült, az épület tovább nem ázott, de a tantermeknek még csak a fele volt berendezhető. Ezért a nyolc osztály csak felváltva, délelőtt és délután kaphatott helyet, de az estebe nyúló délutáni tanításokhoz nem volt világítás. Ekkor Helyes László osztályfőnökünk, ismervé elektrotechnikai érdeklődésünket fölvetette a kérdést, hogy ideiglenesen megoldanánk-e a tantermek világításának problémáját. Természetesen készséggel vállalkoztunk a feladatra Komáromi István és Torma Ferenc osztálytársammal hármasban. Kaptunk helyiséget a volt cserkészotthonban, majd a fizikai előkészítőben, ahol hozott szerszámokkal és anyagokkal berendeztük a műhelyünket és raktárunkat. Ide főleg lebombázott, elhagyott házakból, gazdátlanul otthagytott német katonai műszaki raktárakból összehordtunk vezetéket, kapcsolókat, lámpatesteket, s ami még kellett. Az őszi sötétedés beálltáig minden tanteremben helyreállítottuk a világítást és máshol is végeztünk hasznos javításokat. Működésünk csúcspontját egy körfűrészhajtás megvalósítását végző háromfázisú villanymotor beszerelése jelentette, ami a tűzifa feldarabolásához volt szükséges. Ennek bemutatásakor Balogh Ferenc igazgató úr személyenkénti kézfogásával tüntetett ki bennünket. Munkáinkért a következő tanévben tandíjmentességet is kaptunk, de ebben már annak is része volt, hogy a templom orgonájának sípcsövei javításához forrasztási segítséget adtunk az Angster Gyár szakembereinek.⁴⁷

Külön említést érdemel az a segítség, amit a szülők adtak többféle formában az iskolának, beleértve még a templomunk takarítását és virágokkal való rendszeres díszítését is. Kiemelkedő volt az iskola elpusztult padjainak pótlása terén nyújtott támogatás. A püspökség erdészetének adományából keményfa deszkákat kapott a gimnázium, amelyeket Helyes tanár úr vezényletével vállon vittünk le az Esterházy utcába Vándorfi asztalosmester műhelyébe. Az elkészült padokat ugyancsak mi hordtuk fel az iskolába, amelyekre aztán réztáblácska került, XY adományozó nevének megjelölésével az elkészítés költségének vállalásáért.

Gyakorlatias hozzáértő mesterünk volt még a piarista tanárok közül Helyes László mellett az ugyancsak falusi származású Takács Dezső tanár úr, az iskola és rendház gazdasági felelőse is. Az ő nevükhöz fűződik egy nagy élményünk emléke 1945 októberéből, amikor háromnapos szüreti munkát végeztünk el önkéntes osztálytársakkal a Piarista Rend paloznaki szőlőjében.⁴⁸

Mindemellett a tanulmányi kötelezettség nivóját is tartani kellett, s ebben is voltak kiemelkedő fiatal nevelőink. Kincs Lajos tanár úr derűs lényével és sugárzó szeretetével párosult szigorúsága csúcspontot jelentett a „kegyes atyák” pedagógusi felk-

szülségében. Hasonló erénnyel rendelkezett az akkor legfiatalabb tanárunk Benkő Andor, aki szinte az idősebb testvér érzületével ragaszkodott hozzánk és alkalmazta jóindulatú szigorúságát. Tudásunk elkötelezett gyarapítója volt a majdhogynem poroszos fegyelmet tőlünk és magától egyaránt megkívánó civil Mihályi Károly tanár úr, aki később folytatólagosan az állami gimnáziumban is tanított. Egészen újszerű képzési területtel bővítette a hivatalos tananyagon felül műveltségünket dr. Medvigy Mihály fiatal hittanárunk, aki külön órákat eszközölt ki a kötelező kereten belül komolyzenei oktatások céljára. Amikor a helyreállítások erre már lehetőséget adtak, a tanár úr kölcsönzött lemezjátszóval és hanglemezekkel felszerelve, igen hozzáértő felkészültséggel vezetett be bennünket a szimfonikus zenék és operák világába. Iskolai színelőadás rendezését is vállalta alkalmmal, és amikor már normalizálódtak a belviszonyok, hétvégi tanulmányutat szervezett Budapestre a diákoknak az Operaház berendezéseinek és egy előadásának megtekintésére. Példáját követve Helyes László matematika és fizika tanárunk utolsó tanévünkben a Budapesti Műegyetem villamos művi laboratóriuma és egy modern telefonközpont meglátogatására szervezett tanulmányutat.⁴⁹

Megújulás, reményteljes fejlődés

A háborús sebek behegedése után normalizálódni látszott az élet a polgári demokrácia megvalósulásának kezdetén. Lassanként a városban is eltűntek a háborús nyomok, ami megmaradt, azt újra működésbe hozták. A foghíjak üresedést mutattak, helyükön egyelőre elplanírozták a területet. A Megyeház előtti tűzvíz tárolót a Püspökkertben felhúzott beton támfallal nyugatról határolták, az így keletkezett hatalmas üreget épülettörmelékkel töltötték fel. Ezt az anyagot majdnem teljes egészében egy hosszú lebombázott utcasor törmeléke tette ki, ami a Kálvária dombot vette körül nyugat és észak felől egészen az Erzsébet ligetig. Ezzel teljesen eltűnt a dr. Vas József utca, amelyben emeletes házak is állottak. Helyén most gondozott sziklakert látható, vele szemben pedig a Megyeház előtti parkosított tér. Új középületek 1947. év után kezdtek épülni (pl. a lebombázott városi villanytelep új székháza, a Pénzügyi palota, amiből az Egyetem első épületét [ma: A-épület] alakították ki, emeletes bérház a József A. utca elején).

A gazdasági viszonyok érezhetőbben a fékevesztett infláció megszűnése után, a stabilnak mutatózó Forint fizetőeszköz bevezetését követően kezdtek javulni. Könnyebb lett az élet családban és iskolában egyaránt. Már nemcsak a mindennapi hiányokból fakadó gondokkal kellett megküzdeni, jutott idő és figyelem a társas rendezvények, kulturális események felkarolására is. Diákszemmel emlékezve ebben igen nagy szerepe volt az iskolákban folyó foglalkozások fellendülésének. Egyre színvonalasabb kórusversenyekkel mutatkoztak be a modernebb képzésű karvezetők az iskolai és egyházi énekkaraikkal. A gimnázium vegyeskara Balogh Ferenc, az Angolkisasszonyok intézetének leánykara Mater Szcucynsky Mária, az

Irgalmas rendieké Kovás E. Brigitta nővér vezényletével, korszerű előadásmódban megszólaltatott, igényesen válogatott művekkel léptek a nyilvánosság elé. Kiváló egyházzenei kórust szervezett Horváth Cirill, a Székesegyház pap karnagya is. E kórusok egyéni vagy összevont fellépései jelentős kulturális eseményei voltak a városnak.⁵⁰ A közös hangversenyekre többnyire a Székesegyházban került sor, de rendeztek önálló egyházzenei hangversenyeket a piaristák is saját templomukban, amelyek közt különösen emlékezetes volt az 1946. november 24-én tartott est Bisztriczky Tibor hegedűművész és Lengyel Attila zongora- és orgonaművész közreműködésével.

Javult az iskola berendezettsége is az új padokkal és más végleges helyreállításokkal. Bizonyos központi támogatásokkal már hivatásos mesterembereket is lehetett fogadni, akik a nyári szünidőben tevékenykedtek. Rendbe tették a nyílászárók üvegezését, festették a termeket, elvégezték az asztalosmunka javításokat. A régi állványos iskolatáblák helyett a fal síkjában kialakított táblák készültek, új színpadot kapott a díszterem, falba süllyesztették a belső villanyhálózatot és igények szerint szereltek fel új lámpatesteket, dugaszoló helyeket és kapcsolókat. Az elpusztult fali képek, művészeti szobor-modellek és oktatótáblák pótlásának hiányával ugyan, de rendbetett termekben folytatódhatott a tanítás az 1947/48-as tanévben, már csak az épület lepusztult külső vakolata emlékeztetett a világháborúra.⁵¹

Végjáték, országos hírnévvel a népi kultúrában

A diákságot lelkes bekapcsolódással összefogó ifjúsági közösséget, mármint a cserkészetet, a nyilas radikalizmus lehengerlő rombolása és a háború szétzilálásai után sem „de facto” sem „de iure” nem lehetett újjáéleszteni. Ehhez sem tárgyi, sem eljárási feltételek nem álltak rendelkezésre a sokkal sürgősebb talpra állási feladatok közepette. Elvi akadályt jelentett továbbá, hogy a 126. sz. Szent Imre Cserkészcsapatot többszöri kérelmezése ellenére sem igazolták, mígnem 1947-ben végleg megszűnt.⁵² Ebben a sorsában nem volt egyedül, hisz ez a lépés része volt az előre nyomuló marxista ideológiával ütköző cserkészet céltudatos elsorvasztásának. Megmaradt azonban szellemisége és gyakorlati készsége egy sajátos ágán, nevezetesen a regős cserkészetből továbbfejlesztett népi-kulturális csoport megalakulása és működtetése keretében. Helyes László parancsnokhelyettes és a regős cserkészek irányítója, szívós elkötelezettséggel, a háború legsötétebb pár hónapja kivételével folyamatosan ápolta ennek az ügynek az éltetését. Népdalokat, népi szokásokban élő játékokat és népballadákat tanultunk a cserkész foglalkozásokba beiktatva. Nagy lökést adott ennek az ügynek az 1943. november 25-én a cserkészet keretében rendezett néptánc bemutató, amit a legényegyletben rendeztek Zákonyi Ferenc mezőkomáromi KALOT csoportjával közösen. Alig egy éven belül, már a német megszállás alatti kemény háborús időkben, nagyszabású újabb táncbemutatóra került sor 1944. július 16-án a Petőfi Színházban, ahol már Molnár István, országos szaktekin-

Helyes László piarista tanár néptáncsoportjával a háborútól lepusztult falazat előtt (1948) (Streit József felvétele)

télyű táncművész tanár koreográfiái is színre kerültek, sőt ő maga is fellépett a híres sámán-kardtáncával.⁵³

A háborús front átvonulását követően, nem sokkal a romos gimnázium újbóli elfoglalása után, az egyházzenei programok mellett a népdal, néptánc foglalkozások és előadások jelentették az iskola kiemelkedő kulturális tevékenységét. Még a cserkészlet égisze alatt 1946 elejétől, az iskolai ünnepeken többször szerepeltek táncokkal az idősebb cserkészek, sőt Pétfürdőn, Fűzfőgyártelepen és Siófokon is többször fölléptek. A cserkészcsapat 25 éves fennállása alkalmából 1946. május 12-én a színházban rendezett balladaest sikere minden várakozást felül múltott. Ebben már a mi korosztályunk is szerepelt és két év alatt felváltottuk az egyetemekre ment idősebbeket. Hasonlóan a nagy vegyeskar megalakulásához, Helyes tanár úr is kiegészítette leánytanulókkal a népi-kulturális csoportot, így az a továbbiakban minden néptáncforma bemutatására alkalmas tánckarrá fejlődött.⁵⁴ Az előbbinél a következő évi, a Séd völgyében 1947. július 5-én és 6-án tartott szabadtéri balladaest még nagyobb rendezvény volt, ahol a diákok által készített monumentális díszletek előterében folyt a többféle produkció, záró számként pedig Molnár István színelőadásra feldolgozott „Som Emőke” c. ballada-játékának előadása.⁵⁵ Az 1947/48-as tanévben tovább ívelt fölfelé a csoport felkészültségi szintje olyannyira, hogy az 1848. évi szabadságharc 100. éves jubileuma alkalmából meghirdetett országos néptáncver-

seny megyei elődöntőjén és a Pápán tartott dunántúli középöntőn első, a gyulai országos döntőn negyedik helyezést ért el a gimnázium együttese 1948 tavaszán. A több év alatt felépített, magas színvonalon működő diák együttes hírveget szerzett az iskolának és a városnak, de hozzájárult ezen kulturális ágazat máig virágzó alapjainak lerakásához is.⁵⁶ Hasonló jelentőségű és összefügg az előző megállapítással, hogy ez a diákköri foglalkozás Veszprémben hivatásos szakemberek sorát adta az országnak. Néprajzkutatók, színházi koreográfus, hivatásos művészeti együttes vezető, Kossuth-díjas néptánckutató, továbbá Bartók és Kodály népdalgyökerű kórusműveit magas szinten tolmácsoló Liszt-díjas karnagy került ki ebből az együttesből Marosi Júlia és Pesovár Ferenc, Somlai István, Böröcz József, Pesovár Ernő és Zámbo István személyében.

Sokan vagyunk olyanok, akik más életpályára kerülve magunk is töltöttünk érzelmileg és műveltségben azokból a kulturális útravalókból, amelyekkel tanáraink a kötelező tananyagon felül láttak el bennünket.

Az 1948. évet elérve lelkiekben megerősödve, bizakodással néztünk a jövő elé iskolában, családban és az országban. Gyógyítottuk még a háborús sebeket, nyögtük a súlyos jóvátételi kötelezettség terheit, beletörődve vettük tudomásul a trianoni határok kissé tovább csonkított visszaállítását, de volt stabil pénzünk, talpra állt gazdaságunk, munkakedvünk és reményünk. A mi gimnáziumi osztályunk 1948. június 19-ig érettségizett le a felújított díszteremben. Két nap múlva az államosító bizottság rátette a lakatot az iskolára, a rendi tanárokat kitiltották az iskolából és sorsukra hagyva szélnek eresztették őket. Mi voltunk a Veszprémi Piarista Gimnázium utolsó végzős osztálya egy olyan iskolában, amit a háborús romjaiból három év alatt tanárainkkal együtt rendbe hoztunk.⁵⁷

Tudjuk, hogy történelmi szükségszerűség volt a rendi iskolák korlátozó államosítása, de amilyen megalázó kegyetlenséggel az végbement, megrázó volt számunkra. Mindez már a „Fordulat évébe” torkollott és magán viselte azokat a vonásokat, amelyek az országot is egy újabb diktatúra éveibe taszították. Ez már egy másik krónika keretébe esik, ami nem tárgya e visszaemlékezésnek.

Több évtized multával kaptunk elégtételt először azzal, hogy a Veszprémi Lovassy László Gimnázium 1986-ban elődiskolájának ismerte el a 275 évvel korábban alapított Piarista Gimnáziumot. Az pedig már példa nélküli hagyománytisztelet kifejezésére vall, hogy az utódiskola – ami évtizedek óta az ország tíz legjobb gimnáziuma közé tartozik – a 2010/11. tanévét a 300 éves jubileum jegyében lefolytatva, előadások és kiállítások sorozatával készíti elő a jeles évforduló ünnepélyes megtartását.⁵⁸ Elismerést fejeznek ki és örök emléket állítanak ezzel abban a városban, ahol a nagy múltú tanító rend nem tudott újra iskolát indítani. Ez már nem diákemlék, hanem a jövő történelmének emlékezete lesz.

JEGYZETEK

- ¹ A veszprémi róm. kat. egyházközségi elemi iskolák Értesítője az 1939–40. tanévről. Közzétette: Nacsádi József ig. tanító.
- ² 1944. XI. hónapban rajzolt, M=1:10 000 léptékű térkép a városról. In: Veszprém a második világháborúban. /vál. és szerk. Csiszár Miklós. – Veszprém: EKMK, 2011 – melléklet
- ³ Molnár Jánosné: „Emlékek nélkül Nemzetnek híre csak árnyék”. Veszprém, 2001. (Továbbiakban: M. J.-né: „Emlékek...”.)
- ⁴ Sebő József: Válság után – háború előtt. Veszprém az 1930-as évek végén. /vál. és szerk. Csiszár Miklós. – Veszprém: EKMK, 2010 = Veszprém Szemle 18. 2010. 1–2. sz. 131. old.
- ⁵ M. J.-né: „Emlékek...”.
- ⁶ Kovács Győző Gyula: Meteorológiai állomás a Villanytelepen. – In: Péti Tamás: 100 éves az áramszolgáltatás Veszprémben. Veszprém, 2008. – MEE kiadv. (Továbbiakban: P. T.: 100 éves az áramszolg.)
- ⁷ A Csomay-féle oszlop, 4. 2. sz. Felvétel képaláírással. – In: P. T.: 100 éves az áramszolg.
- ⁸ Móricz Zsigmond: a veszprémi amfiteátrumban. – In: Riportok 1920–1929. Bp., Szépirodalmi K., 1958. – 546–549. old.
- ⁹ Jákói Bernadett: A Megyeháza tér kialakulása = Veszprémi Szemle 18., Veszprém 2010., 98–102. old.
- ¹⁰ Lechner László: Hála legyen, visszakaptuk. = Rab Mária Híradó, 2010. augusztus, 10–11. old.
- ¹¹ Száraz György: A tábornok, Bp. 1984. 32., 326., 327. old.
- ¹² Lechner László: Alma Mater a veszprémi Várban. A veszprémi piarista öregdiákok kiadványa. Veszprém, 2002. 18. old. (Továbbiakban: L. L. Alma M.)
- ¹³ Bakay Kornél: Ragyogj cserkészliliom. Bp. 1989. (Továbbiakban: B. K.: Ragyogj...)
- ¹⁴ L. L.: Alma M. 13–14. old.
- ¹⁵ uo. Barangolás a régi környezetben.
- ¹⁶ A Veszprémi Kegyes-tanítórendi Róm. Kat. Gimnázium Évkönyvei 1941–1948. években. Közzétették: dr. Neuhauser Frigyes, Szűts Ferenc, Balogh Ferenc, dr. Nyers Lajos igazgatók. (Továbbiakban: Piar. Évkönyv.)
- ¹⁷ Veszprém Megyei Város Zeneiskolája, Évkönyv az 1938–39. tanévtől, közzétette: Brodszky Ferenc, továbbá Növendékhangverseny meghívók az 1940-es évekből.
- ¹⁸ Piar. Évkönyvek beszámoló a tan évekről.
- ¹⁹ B. K.: Ragyogj...
- ²⁰ uo. Törvények és próbák, 72–103. old.
- ²¹ Piar. Évkönyvek, cserkészeti beszámolók.
- ²² Dr. Bakos Miklós: a Veszprémi Kegyesrendi Róm. Kat. Gimnázium 126. sz. Szent Imre cserkészcsapatának története. – In: Borián Tibor: Emlékkönyv a Veszprémi Kegyes-tanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára. Bp. 1986. (Továbbiakban: B. T: Emlékkönyv.)
- ²³ L. L.: Alma M.: Cserkészzet.
- ²⁴ Lechner László: Epilógus és Anekdóták. In: Kovács Sándor: In memoriam Helyes László 1914–1981. Veszprém, 2000.
- ²⁵ Veszprém a második világháborúban. /vál. és szerk. Csiszár Miklós. – Veszprém: EKMK, 2011 Vonatkozó válogatott újságcikkek.
- ²⁶ Piar. Évkönyv 1943–44. Cserkészzet.
- ²⁷ uo. tanévi beszámoló.
- ²⁸ Bencze Csaba: Benkő Lajos – egy veszprémi vadászpilóta a második világháborúban. = Veszprémi Szemle 18., 2010. 1–2. sz. 13. old.
- ²⁹ uo. 23. old.
- ³⁰ Piar. Évkönyvek 1945–46. és 1943–44. tan évekről; Cserkészzet.

- ³¹ uo.
- ³² Lechner László visszaemlékezése. – In: Kováts Sándor: In memoriam Dr. Előd István 1912–1990. Veszprém, 2004. 53–64. old.
- ³³ Veress D. Csaba: A balatoni csata. Veszprém, 1976. (Továbbiakban: V. D. Cs.: A b. csata.)
- ³⁴ Tobak Tibor: Pumák földön–égen. Bp., 1989.
- ³⁵ Szabó József: Repülési lexikon. Bp., 1991. 175., 370. old.
- ³⁶ V. D. Cs.: A b. csata.
- ³⁷ Kováts Sándor: „...elővezetés terhe mellett...” Veszprém, Dózsa Gy. Ált. Isk. Iskolatörténeti Múzeum kiadása. Veszprém, 2010.
- ³⁸ V. D. Cs.: A b. csata.
- ³⁹ P. T.: 100 éves az áramszolg. 43. old.
- ⁴⁰ Piar. Évkönyv 1945–46. tanévi beszámoló.
- ⁴¹ Komáromy István–Lechner László: A Veszprémi Piarista Gimnázium 1940/41-es tanévben indított és 1948-ban érettségiztetett osztályába járt tanulók 8 éves összevont névsora. – Veszprém–Budapest, 2003. (Kézirat a szerzők birtokában)
- ⁴² L. L.: Alma M. – Több helyen tett utalások.
- ⁴³ „Aranykönyv” Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve 1956–2006. /szerk. Somfai Balázs. Veszprém: 2006. 189–190. old.
- ⁴⁴ Piar. Évkönyv 1947–48. A tanév története.
- ⁴⁵ Lechner László: Anekdoták. – In: Kováts Sándor: In memoriam Helyes László 1914–1981., 36. old.
- ⁴⁶ L. L.: Alma M. 33. old.
- ⁴⁷ uo. 79. old.
- ⁴⁸ uo. mint 45.; Szüret Paloznagon, 39. old.
- ⁴⁹ uo. mint 46. Tanáraink közelebről. (Medvigy Mihály és Helyes László)
- ⁵⁰ uo. mint 43., 191. old.
- ⁵¹ uo. mint 44.
- ⁵² uo. mint 22.
- ⁵³ Falvay Károly: „Lélektől–lélelig”, Siófok 1997. 26–36. old.; továbbá Piar. Évkönyv 1943–44.
- ⁵⁴ Piar. Évkönyv 1945–46.
- ⁵⁵ Pesovár Ferenc: Balladaest a Séd völgyében. = Táncművészet, 1979. 2. sz.; továbbá Lechner László: A népművészet újjáéledése a Séd völgyében. = Rab Mária Híradó, 2011. január.
- ⁵⁶ Lechner László: A Veszprémi Piarista Gimnázium népdal-néptáncsoportjának kialakulása és működése az 1940–1948. évek között. uo. mint 22. a 113–122 oldalakon, valamint Piar. Évkönyv 1947–1948 oldalain.
- ⁵⁷ L. L. Alma M. „Gyapapító cselekvéseink” tétélei.
- ⁵⁸ Lovassy László – volt Piarista – Gimnázium programja: A 300. tanév rendezvényei 2010/2011., továbbá az öregdiák Baráti Kör 2011. évi tájékoztatójában közreadott ismertetések.

Piarista könyvek a levéltárban

Adalékok a veszprémi kegyes-tanítórendi gimnázium könyvtárainak történetéhez

PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

„Habent sua fata libelli”

NEM CSAK A KÖNYVEKNEK, A KÖNYVTÁRAKNAK is megvan a maga sorsa. A kegyesrendi könyvtárak sorsa pedig elválaszthatatlanul összefonódott a rend és az intézményei sorsával.

A kegyes-tanítórendi szerzeteseket Veszprém város ifjúságának oktatása céljából 1711-ben telepítette le Volkra Ottó püspök, és a püspöki adománynak köszönhetően 1731-ben első önálló iskolaépületüket is birtokba vették.¹ Az első évtizedekben az elemi iskolát is vezették, de az oktatás központja a gimnázium volt, amely 1753-tól nagygimnáziumként² működött.³ Az iskola fejlődése az 1851. évi új oktatási törvény megjelenéséig töretlen, ekkor azonban kisgimnáziummá minősítették vissza.⁴ A rend és a város összefogásának eredményeként 1868-tól ismét nagygimnázium, majd az 1884/85-ös tanévtől főgimnáziummá épült ki.⁵ A veszprémi intézmény életében a legnagyobb törést az iskola 1948. júniusi államosítása, majd az 1950. évi rendfelosztás jelentette.

A veszprémi intézmény könyvtárainak sorsát ezek a fordulópontok határozták meg, amelyek jól követhetők – ahogy azt látni fogjuk – a könyvekben is.

A piarista iskola könyvtárai

A veszprémi piarista rend több könyvtárral rendelkezett. Az első könyvgyűjtemény a rendházban jött létre, amely sokáig szolgálta a rendtagokon kívül az iskola tanárait is. A rendi könyvtár a feljegyzések szerint 1853-ban már háromezer kötetet számlált.⁶

Az 1777 augusztusában megjelenő Ratio Educationis előtt nem léteztek külön tanári könyvtárak az iskolákban, mivel a rendház és az iskola szorosan összetartozott. Az új oktatási törvény ösztönözte a tanári könyvtárak létrehozását a gimnáziumokban a 18. század végén, de az ilyen típusú könyvtárak többsége csak a 19. század második felében kezdte meg tényleges működését.⁷ A veszprémi gimnáziumban már a 18–19. század fordulóján létezett a tanárok számára külön könyvgyűjtemény, amely azonban a szerény anyagi helyzet miatt kizárólag adományokból

növekedett az 1860-as évek végéig. Legnagyobb adományozói: a Lampel, Heckenast, Ráth, Grill, Hartleben kiadók voltak, de magánszemélyek adományai is növelték állományát. A tudatos állománygyarapításról csak az 1870-es évek közepétől beszélhetünk, amikor az iskola már évente tudott anyagi keretet biztosítani a könyvek vásárlására.⁸

1885-ben a Kisovics-gyűjtemény⁹ átvételével, amely főleg történeti műveket tartalmazott, a könyvtári állomány jelentősen gyarapodott.¹⁰

A tanári könyvtár részletes történetét a kezdetektől az államosításig Kolozs Barnabásné tárta fel.¹¹

Az ifjúsági könyvtárat 1857-ben alapították tanári adományokból, de a tanulók is gyűjtöttek, adományoztak könyvtáruk javára. Később bevezették a könyvtári díjat, amelyből már vásárlás útján is bővíthették az állományt. A könyvtárukat tanári felügyelet mellett a tanulók gondozták. Az ifjúsági könyvtár elnevezés alatt azonban két gyűjteményt kell értenünk, ugyanis az alsóbb és a felsőbb osztályok saját könyvtárral rendelkeztek.¹²

Tölcsey leírása szerint a tanári könyvtár, valamint a felsőbb osztályok könyvtára önálló helyiséggel bírt, míg az alsóbb osztályok könyvtára a VI. osztály faliszekrényeiben kapott elhelyezést.¹³

Az 1885. október 14-én Lévay Imre igazgató kezdeményezésére létrehozott „Ányos-kör”¹⁴ is rendelkezett önálló gyűjteménnyel. E könyvtár létrehozása már az alapítást követően az 1880-as években felmerült,¹⁵ de csak az 1901/1902. tanévi iskolai értesítőben jelent meg bizonyíthatóan létezése.¹⁶

Az 1932/1933. iskolai tanévben közzétett értesítő tanúsága szerint mind a veszprémi piarista gimnáziumban alapított Szent Imre Cserkészcsapat, mind az ebben a tanévben 30. évfordulóját ünneplő Mária kongregáció is rendelkezett önálló könyvgyűjteménnyel.¹⁷

A könyvtárak a második világháború hadicselekményei következtében súlyos károkat szenvedtek. Az iskola épületét 1944 őszétől hadi célokra vették igénybe, aminek következtében nemcsak az épület, de berendezése is romokban hevert a háború befejeződése után.¹⁸ A hadi igénybevétel következtében a könyvek 40%-a, kb. 6400 kötet elpusztult a bútorzat jelentős részével együtt.¹⁹

A kegyes-tanítórendiek égisze alatt működő könyvtárak sorsa az iskolák államosítása és a szerzetesrendek feloszlata idején pecsételődött meg. A piarista rend ugyan két iskoláját (a budapestit és a kecskeméti) megtarthatta, de a veszprémi iskola, és ezzel a könyvtárai államosításra kerültek.

A Lovassy László Gimnáziumban őrzött leltárkönyvek alapján állíthatjuk, hogy a volt piarista könyvtárak állományát Hungler József vezetésével 1962-ben újraleltározták, ezúttal már az állami gimnázium keretein belül.

Az intézmény azonban 1968-ban kiköltözött az eredeti épületéből a mai helyére. A későbbi kutatás tárgyát képezi, hogy a költözésnek volt-e közvetlen hatása a könyvanyag további sorsára. Az tény viszont, hogy a volt kegyesrendi könyvek selejtezéséről 1969-ből származik az első írásos bizonyíték a kutatás jelen állása szerint. Ekkor azonban csak a megrongálódott kötetek kerültek állományból kivonásra,

köztük néhány piarista eredetű is.²⁰ Az állami gimnázium tanári könyvtárába került könyvek az 1970-es évek elején folyamatosan kerültek selejtezésre, a legtöbb könyvet érintő állományapasztást 1973-ban hajtották végre a fennmaradt leltárkönyvek szerint. A selejtezésre kerülő könyvek bizonyíthatóan a piarista örökség részét képezték, és ezzel a volt kegyesrendi könyvek csaknem egésze elhagyta az utódintézményt.²¹

A könyvek útja a levéltárba

A selejtezést a tanári könyvtár leltárkönyve szerint 1974 januárjában zárták le. Kortárs visszaemlékezés alapján már a selejtezés folyamatában a levéltár kapcsolatba került a piarista könyvhagyatékkal.²² A levéltári irattár tanúsága szerint a következő eredménnyel:

„...levéltárunk szakkönyvtára könyvjóváírással átvett a Veszprémi Lovassy László Gimnázium könyvtárától (volt Piarista Tanári Könyvtár²³) 1310 művet 1902 kötetben 18.734,50 Ft értékben, továbbá mintegy 25 folyóméternyi folyóiratot és iskolai értesítőt, évkönyvet.”²⁴ A kötetek egy része már a következő évben megjelent a levéltári szakkönyvtár leltárkönyvében. Az átadás-átvételtől a fent említettek túl írásos bizonyíték, könyvjegyzék a levéltár irattárából eddig nem került elő.

Az átadás másik bizonyítéka az Állami Gimnázium Tanári Könyvtárának leltárkönyve, amelyben az átvett könyvek mellett szerepel a Veszprém Megyei Levéltár

Leltári szám	Kötet	A könyv címe és a szerzője	Műfaj	Bibliográfus	Ár	Kötés	Helyezés	Jegyzet
					Ft.	Ft.		
1918	1/2	Képek a Magyar Királyság történelméről... Szerkesztette: ... Budapest, 1886.	1	A	30,-	3869		
1914	1/1	... Budapest, 1887.	1	A	30,-	3870		
1915	1/1	... Budapest, 1885.	1	A	30,-	3871		
1916	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	30,-	3872		
1917	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	20,-	3873		
1918	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	20,-	3874		
1919	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	20,-	3875		
1920	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	30,-	3876		
1921	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	10,-	3877		
1922	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	10,-	3878		
1923	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	30,-	3879		
1924	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	80,-	3880		
1925	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	80,-	3881		
1926	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	10,-	3882		
1927	1/1	... Budapest, 1886.	1	A	60,-	3883		

Részlet a Veszprém Megyei Levéltár Könyvtári Növedéki Naplójából (1959–1977) a gimnáziumtól átvett könyvekkel

Szakkönyvtárának pecsétje. Az átadásról azonban a Lovassy Gimnázium iratanyagában nincsen írásos nyom.²⁵

Az átkerült könyveket a levéltári szakkönyvtár állományába több éven keresztül, 1974 és 1979 között, tematikai válogatással leltározták be. Az állományba nem vett kötetek sorsának pontosítása még felkutatásra vár.²⁶

A levéltári tulajdonba került könyvek

A levéltár könyvtárában mintegy 300 kötet bizonyíthatóan piarista eredettel rendelkezik. A meglévő könyvek nagy többséggel az állami gimnázium tanári könyvtárában is leltárban voltak. Vannak közöttük azonban olyanok, amelyeket a szakkönyvtár leltárkönyve Lovassy Gimnáziumból származóként tart nyilván, de ez az

Az eredeti tulajdoni nyomtatvány szövege: „A veszprémi kegyestanítórendi felsős ifj. könyvtárának tulajdona” Jól látható azonban a rákerült Veszprémi Állami Gimnázium Tanári Könyvtára tulajdoni pecsét

tári szakkönyvtárba került könyvekről elmondhatjuk, hogy az állami gimnázium tanári könyvtárából származnak, de a kegyesrendi eredetük különböző (a tanári könyvtár mellett az ifjúsági könyvtár és az Ányos-kör könyvei is megtalálhatók közöttük).

2. A leltárba vett kötetek az eredeti tematikai felosztásban²⁷ leginkább a Történelem, jog, nemzetgazdaságtan, statisztika témakörbe tartoztak (108 db), de megtalálható néhány a Mennyiségtan, természettudomány (13 db), az Életrajzok (6 db), a Folyóiratok, sorozatok (4 db), a Vegyesek (4 db), a Hit, bölcsélet és neveléstudomány (2 db), és a Szótárak, enciklopédiák (2 db) témakörbe osztottak közül is. A beazonosításhoz használt katalógus azonban az 1899-es állapotot tükrözi. A leltárba

eredet a leltárkönyvi bejegyzésen kívül nem bizonyítható, mivel a kötetben nincs eredeti tulajdonosra utaló bejegyzés (ilyen könyv pl. Faller Jenő: Várpalota története ... Veszprém, 1936.) vagy nem a gimnáziumhoz és előd intézményéhez köthető (pl.: Julius Czapik episcopus Wespremiensis tulajdoni bélyegzővel ellátottak).

A bizonyíthatóan a gimnáziumból származó könyvekről a következők mondhatók el:

1. Az 1962-es újraeléltározáskor a különböző piarista könyvtárakból származó könyveket egy ömlesztett könyvhalmaznak tekintve három csoportban leltározták: tanári könyvtár, ifjúsági könyvtár, brosúra. Ekkor már nem vették figyelembe a kegyesrendi gyűjteményi eredetet, hanem új értelmezés szerint kerültek a tanári ill. ifjúsági könyvtári besorolásba. Így a levél-

vett állomány egészéről, beleértve a későbbi megjelenésű könyveket is, elmondható, hogy levéltári tulajdonba a szakkönyvtár gyűjtőkörének megfelelő történeti, helytörténeti értékkel bíró művek kerültek.

3. Az állományba került könyvek mintegy 80%-a beazonosítható a Hám Sándor által összeállított katalógus alapján, vagyis a tanári könyvtár részét képezték és legkésőbb a 19. század folyamán megjelentek.

4. A könyvek jelentős része szerencsésen megőrizte az eredeti fizikai állapotát. Azonban az is látszik, hogy az iskolai politechnikai oktatás keretében az 1960-as években a gimnáziumi könyvtár egy részét újrakötötték, ezek közé piarista eredetű könyvek is kerültek.

Könyvekről a könyvtárra

A szakkönyvtár tulajdonában lévő könyvek sok mindent elárulnak magukról. A tulajdoni bejegyzések utalnak a könyvek piaristáknál eltöltött éveire, az ottani könyvtári szokásokra.

Az első tulajdonosi bejegyzések folyóírással kerültek a könyvekbe, és csupán annyi állapítható meg belőlük, hogy adott mű a piarista iskola tulajdona. A legkorábbi bejegyzések latinul, a későbbiek már magyarul keletkeztek. A 19. század közepétől már pecséttel jelezték a tulajdont, előbb a „Nagy Gymnasium”, majd a „Főgimnasium” pecsétje került a kötetekbe. Az is megállapítható, hogy elsősorban a friss beszerzéseket látták el az aktuális pecséttel, de néhány esetben korábbi, már kézzel írt tulajdonosi bejegyzés mellé is odanyomták az iskola aktuális pecsétjét. Ezek a tulajdonosi jelek nemcsak a könyv tanári könyvtárba kerülésére engednek következtetni, de a korabeli használatát is jelezhetik.

A tanári könyvtár egész állományát a 20. század elején új tulajdonosi pecséttel látták el:

„A Veszprémi R. Kath. Főgimnázium Tanári Könyvtára”

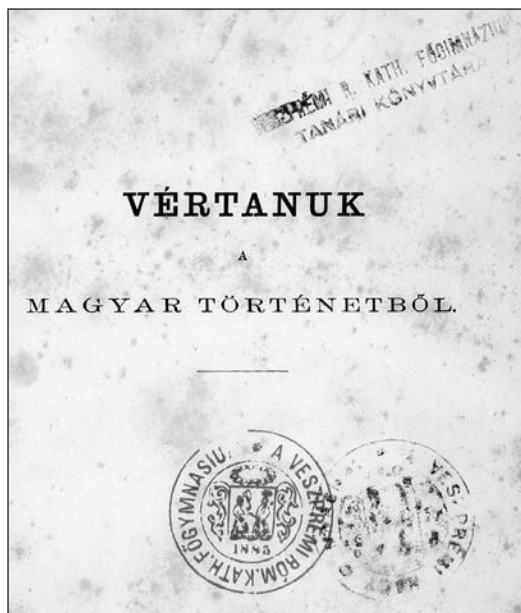
Az egész állomány átpecsételése feltehetőleg az 1916/17. évi revízió eredménye, amely során a könyvtár leltári állományát és katalógusát egybevetették.²⁸ Úgy tűnik, hogy ez a hosszú tulajdoni bélyegző maradt leghosszabb ideig használatban.

Leváltására az 1920-as évek végén kerülhetett sor, az ekkor bevezetésre került

„A Veszprémi Kegyeztanítórendi Gimnázium Tanári Könyvtára”

feliratú körpecséttel. Az 1929-es kiadási évet követő könyvekben már csak ezt a bélyegzőt találjuk.

A tulajdoni bélyegzők változása és az állományhoz való viszonyuk mutatja a tanári könyvtár modernizálódását. A hosszúbélyegző bevezetése, az egész állomány újrapecsételése, a tulajdoni pecsét több helyen való feltüntetése a könyvekben, már egy új korszak kezdetét jelenti, amely egyben a könyvtár gyakori igénybevételére utal, még akkor is, ha ez csak az intézmény tanárai részéről merült fel. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a piarista tanárok közül nem egy tudományos munkát is folytatott a tanítás mellett, így a gimnázium volt a város világi tudományos éle-

*A tanári könyvtár változó tulajdoni pecsétjei
Szilágyi Sándor: Vértanuk a magya történe-
lemből. (Pest, 1867.) című kiadványban*

akkor tudjuk, hogy a kegyesrendiek megmaradt könyvtári szekrényei az utódintézmény állami gimnáziumban is még hosszú ideig használatban voltak. Manapság még egy könyvszekrény megvan a Lovassy Gimnázium tulajdonában.³⁰

A könyvek állományi azonosítói, a leltári számok vörös, ritkában kék postairónnal kerültek bejegyzésre. A többkötetes művek esetén további kisbetűket fűztek a leltári számhoz kötetenként.³¹

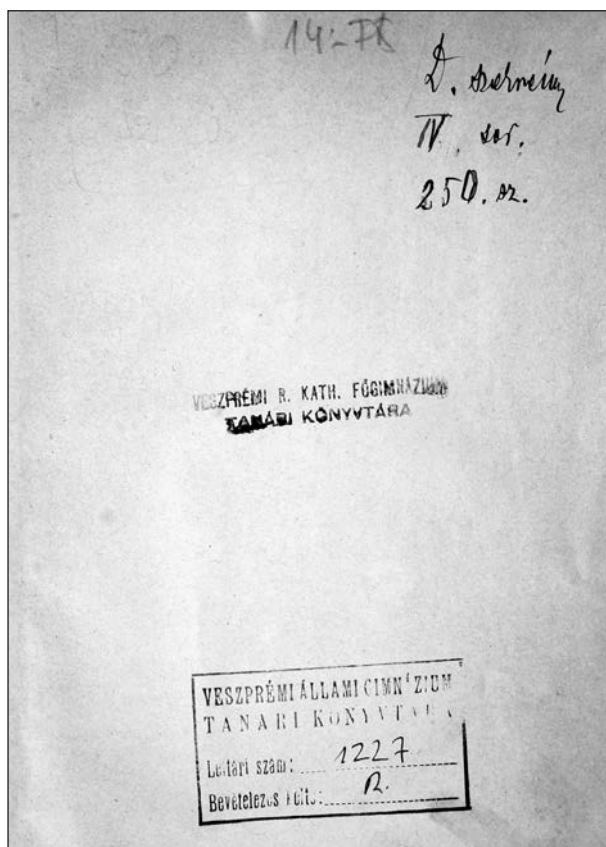
A tulajdoni pecsétet, a helyrajzi (raktári) és leltári számokat kötetek címlapján tüntették fel, olykor megismételve azt a leltári szám kivételével, a könyv borítóján is.

A kötetek könyvtári kötődésükön túl gyakran elárulják eredeti tulajdonosukat is. Több monogram, ex libris, magán tulajdonosi bejegyzés található a szakkönyvtár által őrzött piarista könyvanyagban. Feltehetőleg ők a tanári könyvtár adományozói voltak, de pontos kötődésük az intézményhez és bizonyos esetekben kilétük még felderítésre vár. Egyetlen könyv (Sullay István: Szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy mi a szabadkőművesség alapelve, czélja. Eger, 1879.) esetén bizonyítható jelenleg, hogy az a Kisovics-gyűjtemény részét képezte és ma a levéltár tulajdonában van.

Amíg a tanári könyvtárról több szakirodalom tudósít, és fizikai valójában is jelentős részben kerültek a levéltári szakkönyvtárba dokumentumai, addig az ifjúsági

téneek központja a századfordulón. A tanári könyvtár a káptalani könyvtár után a második legnagyobb a városban ekkor, de ha az összes könyvtárárt figyelembe vesszük, a legnagyobb könyvgyűjtemény birtokosa a piarista iskola volt.²⁹

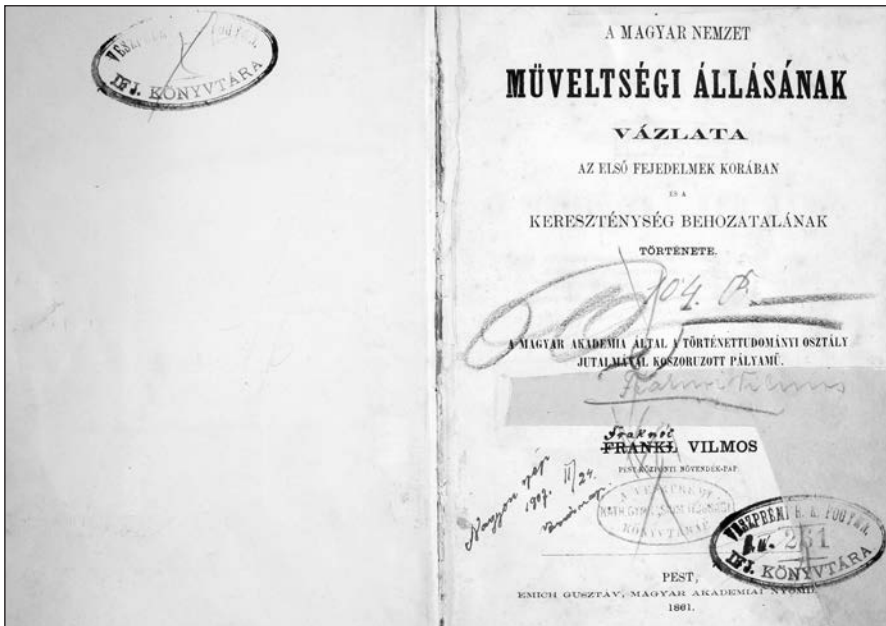
A volt tanári könyvtár könyvei a mai napig őrzik eredeti helyük emlékét is. Az iskolai könyvtárak gyakorlata volt, hogy a könyveket zárható, üveges szekrényekben helyezték el. A piaristák is ezt a rendszert alkalmazták, a könyvekben feltüntetve a helyüket: a szekrény nyomtatott nagybetűs megnevezését, majd a polc és a hely sorszámát. Az átírásokból látható, hogy ez az idők folyamán bizonyos esetekben változott. Néhány esetben azonban a 20. századi újrakötéskor a raktári adat elveszett. Feltűnő, hogy az 1930-as évektől kezdődően ez a helyrajzi jelölés eltűnt a könyvekből. Ugyan-

A tanári könyvtár helyrajzi (raktári) adatai, valamint az Állami Gimnázium tulajdoni pecsétje Szilágyi Sándor: Vértanúk a magyar történelemből (Pest, 1867.) című kiadványban

könyvtárak és az Ányos-kör könyvei töredékében kerültek intézményünkbe, róluk a szakirodalom nem szól.³²

A rendelkezésünkre álló anyag alapján azonban megállapíthatjuk, hogy az ifjúsági könyvtár könyvei hasonló szisztéma szerint kerültek tulajdonba vételre, tárolásra, mint a tanári könyvtár dokumentumai. Ezen könyvek esetében ugyancsak többszöri átpecsételésnek lehetünk tanúi, ugyanis revíziói a tanári könyvtári ellenőrzéssel azonos időben rendszerint megtörténtek.³³ Eltérés tapasztalható azonban abban, hogy az ifjúsági könyvtárnál használatban volt egy ovális alakú tulajdoni pecsét, amely közepén a kötet raktári elhelyezkedését tüntették fel, mégpedig részben nyomtatva, részben kézzel kiegészítve. Ugyancsak találunk bennük eredeti tulajdonosi bejegyzéseket is.

Az ifjúsági könyvtár változó tulajdoni bélyegzői Frankói (Frankl) Vilmos: A magyar nemzet műveltségi állásának vázлата ... (Pest, 1861.) című kötetben

Mind az ifjúsági könyvtárak, mind az iskolai egyesületek könyvtári állományának kutatását nehezíti, hogy jelen állás szerint ezek a könyvtárak, illetve írásos dokumentumaik, az Állami Gimnázium Ifjúsági Könyvtárának leltárkönyvét kivéve, megsemmisültnek tekinthetők.

A kutatás jelenlegi adatai szerint elmondhatjuk, hogy Veszprém város háború utáni töredékében is jelentős, tudományos igényű iskolai könyvtára és az iskola keretein belül működő egyesületi könyvtárak, szóródtak szét az utódok kezén.

JEGYZETEK

¹ Varga Miklós (összeáll.): 400 éves a piarista iskola! Veszprém Pannonprint Kft., 1997. 79. p.

² A 4 osztályt működtető intézmények a korabeli oktatási rendszerben a kisgimnáziumok (alгимnáziumok), a 6 osztályt működtetők a nagygimnáziumok, amíg a 8 évfolyamos oktatást működtetők a főgimnáziumok.

³ Tölcséry Ferenc: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm, Kath. Főgymnasium története, 1711–1895. Veszprém Egyházmegyei Knyv., 1895. 22. p.

⁴ Tölcséry, 1895. 54. p.

⁵ Tölcséry, 1895. 70–72; 106. p.

⁶ Tölcséry, 1895. 154–155. p.

⁷ Madas Edit, Monok István: A könyvkultúra Magyarországon. [1] A kezdetektől 1800-ig. 2. jav. bőv. kiad. Bp. Balassi K., cop. 2003. 189. p.

- ⁸ Tölcséry, 1895. 154–155. p.
- ⁹ Kisovics (Kisovits) József kanonok (1818–1885)
- ¹⁰ A kegyes-tanítórendiek Veszprémi R. Kath. Főgymnasiumának értesítője az 1884–5. tanévről. Közli Lévy Imre. Veszprém Szent István Kny., 1885. 16. p.
- ¹¹ Kolozs Barnabásné: A veszprémi piarista gimnázium tanári könyvtára, 1711–1948. = Magyar Könyvszemle 112. évf. (1996) 2. szám, 192–203. p.
- ¹² Tölcséry, 1895. 155. p.
- ¹³ Tölcséry, 1895. 143. p.
- ¹⁴ Varga, 1997. 95. p.
- ¹⁵ Tölcséry, 1895. 181. p.
- ¹⁶ A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1901–1902. tanévről. Közzéteszi Takács József. Veszprém Egyházmegyei Kny., 1902. 168. p.
- ¹⁷ A Veszprémi Kegyes-tanítórendi Róm. Kat. Gimnázium értesítője 1932–33. iskolai év. Közzéteszi Gombos Antal. Veszprém Egyházmegyei Kny., [1933] 31; 37. p.
- ¹⁸ A Magyar Kegyes-Tanítórend veszprémi róm. kat. gimnáziumának Évkönyve az 1944–45. iskolai évről az iskola fennállásának 233. évében. Közli Szüts Ferenc. Veszprém, 1945. 4–5. p.
- ¹⁹ A Veszprémi Kegyesrendi Róm. Kat. Ált. Fiúiskola évkönyve az 1946–47. iskolai évről. Közzéteszi Nyers Lajos. Veszprém, 1947. 7. p.
- ²⁰ Veszprém Megyei Levéltár [VeML] XXVI. 14. A veszprémi Lovassy László Gimnázium és Szakközépiskola iratai. Iktatott iratok 4–13/1969. Könyvtárátadási jegyzőkönyv, mell. Selejtezési jegyzőkönyv.
- ²¹ Néhány száz kötet maradt csupán a jogutód Lovassy László Gimnázium tulajdonában a könyvtáros, Csonka Anikó közlése szerint.
- ²² Madarász Lajos, a levéltár ny. igazgatója szóbeli közlése.
- ²³ Pontosabban: az Állami Gimnázium Tanári Könyvtára.
- ²⁴ VeML XXVI. 700. A Veszprém Megyei Levéltár iratai. 3. 25/1974. lvt. sz. A Veszprém Megyei Levéltár 1973. évi beszámoló jelentése.
- ²⁵ A Lovassy Gimnázium iktatott irataiban a gazdasági iratok, ahol a könyvtárral kapcsolatos selejtezések is megjelentek, 1972-től az iskola életére vonatkozó más iratoktól elkülönítve kerülnek iktatásra. Azonban a 2007. évi irat átadáskor a megyei levéltár munkatársai az 1986 előtti gazdasági iratokat már nem tudták átvenni. Így az 1969 és 1986 között keletkezett gazdasági iratanyag megsemmisültnek tekinthető.
- ²⁶ Madarász Lajos ny. igazgató és Somfai Balázs szóbeli közlése szerint nagyjából intézményekhez (pl. Nógrád Megyei Levéltár), kisebb részben magánszemélyekhez kerültek.
- ²⁷ Az eredeti tematikai besorolás azonosításához a következő művet használtuk: Hám Sándor (összeáll.): A Veszprémi Római Katolikus Főgimnázium Tanári Könyvtárának jegyzéke. p. 7–30. In: A Kegyes-Tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője az 1898–99. tanévről. Közzéteszi Takács József. Veszprém Egyházmegyei Kny., 1899. 104 p. és a következő tanévi értesítőben megjelent folytatást.
- ²⁸ A Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló Veszprémi Róm. Kath. Főgimnázium értesítője, 1916–17. tanév. Közzéteszi: Laczkó Dezső. Veszprém Egyházmegyei Kny., 1917. [továbbiakban: Értesítő, 1917.] 37. p.
- ²⁹ Varga Béla: A Veszprémi Megyei Könyvtár története. p. 7–46. In: A Veszprémi Megyei Könyvtár évkönyve, 1961. Veszprém, 1962. p. 8–9.
- ³⁰ Csonka Anikó, Lovassy László Gimnázium könyvtárosának szóbeli közlése.
- ³¹ A kegyes-tanítórendi gimnázium tanári könyvtárának katalógusa a Lovassy Gimnázium tulajdonában van.
- ³² Kivéve a piarista gimnázium értesítőiben megjelenő évenkénti tudósításokat, valamint Tölcséry Ferenc történeti munkájában róluk tett említést.
- ³³ Értesítő, 1917. 37. p.

A veszprémi piarista gimnázium ifjúsági könyvtára (1857–1948) és nyomtatott katalógusa

KOLOZS BARNABÁSNÉ

JOSÉ DE CALASANZ (1557–1648) SPANYOL PAP, a későbbi Kalazanci Szent József, Róma szegény negyedében, a St. Dorothea-plébánián 1597-ben kezdte el oktatni a kevésbé tehetős családok gyermekeit. Tanító és nevelő munkálkodása olyan népszerűvé vált, hogy néhány év múlva, 1601-ben ingyenes, hétköznapi iskolát alapított Scuole Pie (Kegyess Iskola) néven, amelynek már több száz tanulója volt. Kalazancius és tanító társainak áldozatos munkáját a pápa is elismerte, és 1617. március 6-án hozzájárult a piarista (kegyesrendi) szerzetes rend megalakulásához.

A „tanító” rend gyors terjeszkedésének köszönhetően Európa más országaihoz hasonlóan az 1600-as évek közepétől Magyarországon is alakultak piarista iskolák. Főleg az 1700-as évek elején létesültek egymás után az intézetek: Nyitra (1701), Veszprém (1711), Vác, Kecskemét (1714), Pest, Beszterce (1717), Debrecen (1719), Szeged, Korpona (1720).¹

Veszprémbe a tanító rend három szerzetesét Volkra János Ottó, veszprémi püspök hívta meg, és telepítette le „...a nevelés nélkül álló, elhagyott ifjúság tanítására...” A piaristák tevékenységének középpontjában a gimnáziumi tanítás állt. Intézetük a hosszú évtizedek alatt algimnáziumból nagygimnáziummá, majd a 19. század végén főgimnáziummá fejlődött.

Az iskola történetéről csak a 19. század közepétől ismerhetünk részletesebb adatokat. Valójában már az 1800-as évek elején kezdték megjelentetni az értesítőiket. Ezek kezdetben latin nyelvűek voltak, és csak a növendékek névsorát és érdemjegyeit közölték. Majd a 19. század közepétől tudósítottak bővebben az iskolaév történéseiről.

Az értesítők rendszeres kiadásának és az eszközállomány (a könyvtárt is a taneszközök közé sorolták) fejlesztésének az 1849-ben Bécsben a császár által jóváhagyott tanügyi rendelet, az Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich adott jelentős lendületet. Az Entwurf rendelkezései 1850-től Magyarországon is kötelezővé váltak. Szinte valamennyi iskola – típusától és felekezetétől függetlenül – igyekezett kisebb-nagyobb könyvtári gyűjteményt kialakítani. Először a tanári könyvtárak alakultak meg. A tanárok a rendházak könyvtárait is használhatták, és ezek kezdetben gazdagabb gyűjteménnyel rendelkeztek, mint az iskolák.

A tanári könyvtárak mellett azonban rövid időn belül elkezdődött az ifjúsági könyvtárak kiépítése is.

A veszprémi gimnáziumban is először a tanári könyvtár alakult meg. „A gymnasiumi könyvtár 1850/1-dik tanévben jelentéktelen vala: állott ez 90 kötet tan- és segédkönyv, egynehány földkép – s 1 műföldgömbből; hanem 3 évnél lefolyta alatt 180 kötet könyv, 3 atlas és 5 földképpel szaporítottatott.”² A folyamatos fejlődés során a 19. század végére (1893/1894. tanév) 1153 mű 3031 kötetben képezte a tanári könyvtár állományát. Majd ezt követően hozzávetőleg fél évszázad alatt, a második világháború idején bekövetkezett pusztulások előtt, 1943/1944-re már 9109 kötetes gyűjteménnyé fejlődött.³

Az ifjúsági könyvtár

Tölcséry Ferenc (1859–1919) tanár, először a tanári, majd az ifjúsági könyvtár gondozója, az iskola történetírója, 1857-re teszi az ifjúsági könyvtár létrehozását: „Az ifjúsági könyvtár alapja az 1857. évben vettetett meg s legelső adakozói a gymnasium tanárai voltak, majd pedig az ifjúság is a mely a saját körében évről-évre eszközölt gyűjtés által olyan szépen karolta fel az intézetnek ezt az üdvös intézményét, hogy az 1869–70. tanév végén már 725 kötet könyvet forgathatott.”⁴

Az iskolai értesítők 1865-től kezdve a következő sorrendben számoltak be a gyarapodásról: tanári könyvtár, ifjúsági könyvtár, természeti gyűjtemények.

Az ifjúsági könyvtár ajándékozás és vásárlás útján gyarapodott. A könyvet ajándékozók – tanárok, tanulók, idegenek – név szerint, a tanulónál az osztály megjelölésével felsorolták.

A pénzt adományozók nevét csak ritkán említették. Az 1865/1866. tanévben 11 db ajándék könyvvel és 46 ft 84 kr-ral gyarapodott. Ekkor már az állomány nagysága 316 kötet volt. „A pénzgyűjtést, továbbá a könyvtár körüli teendőket az összes tanuló ifjúság által e célra választott s az illető tanár felügyelése alatt álló IV. osztálybeli ifjak eszközlék.”⁵

Az 1869/1870. tanévben, amikor a gimnázium tanulói létszáma 268 fő volt, a pénzbeli adományok összege 102 ft 20 kr-t tett ki, amiből 53 ft 20 kr-t a lelkesebb tanulók, a többi a püspöki titkár, a tanulmányi felügyelő, Márkl Ignác cz. püspök, a veszprémi káptalan nagyprépost ajándékozták. Ebben a tanévben a gyarapodáson kívül azt is közölték az értesítőben, hogy „Készítettett továbbá egy második új könyvtári szekrény, mely a VI. oszt. egyik ablak fülkéjében helyeztetett.”⁶ Ez utóbbi azért érdemes megemlíteni, mert arról tanúskodik, hogy az ifjúsági könyvtárnak még nem volt önálló szobája, hanem szekrényekben, az egyes tantermekben helyezték el a könyveket. Az ifjúsági könyvtár öre Szabady Gyula tanár volt, a könyvtár körüli teendőket pedig Salczer Sándor IV. oszt. tanuló mint könyvtárnok, Jottzer István és Ösy Vendel V. oszt. tanulók, mint könyvtári segédek végezték.

Az 1870–80-as években nem volt jelentős a gyarapodás. Vétel útján egy-egy tanévben 17–56 kötetet szereztek be, az ajándék könyvek száma pedig 1 és 46 között volt.

Az 1879/1880-as tanévben először közölték a gyarapodást szerző és cím megjelölésével (míg a korábbi értesítőkben csak a darabszámot és beszerzési összeget

olvashattuk). Ebben a tanévben megvásárolták többek között Jókai Egy az Isten, Rab Ráby, Arany János Toldi szerelme, Zichy Antal Gróf Széchenyi István naplójából, Aristophanes vígjátékai, Verne Strogoff Mihály utazása, A tizenöt éves kapitány című műveket. Vétel útján gyarapodott ekkor a könyvtár, összesen 24 kötettel. Ajándékként került a gyűjteménybe 5 kötet és 66 füzet. Ez utóbbi a következőképpen oszlott meg: Történelmi könyvtár 40 füzet, a többi a Petőfi Társaság által kiadott Koszorú egyes számai, valamint Jókai műveinek füzetes kiadásai.

A könyvtár gondozója ekkor Pintér Kálmán tanár volt, aki változatlanul a diákok segítségével látta el a 303 fő tanulót.⁷

Az 1881/1882. tanévben 29 kötet könyvet vásároltak az ifjúsági könyvtár számára, közöttük Mikszáth Kálmán, Jókai Mór novelláit, illetve regényeit, Molière vígjátékait, Shakespeare élete és művei, Mikes Kelemen Mulatságos napok, Bérczy Károly Vadászrajzok, Lázár Kálmán Természetbarátok évkönyve című műveket.

Az 1880-as évek második felétől csökkent az ajándékozás, a vétel útján történő gyarapodás pedig évről-évre nőtt. Az 1888/1889. tanévben már 1270 kötetből és füzetes kiadványból állt a gyűjtemény. 1889–90-ben pedig 267 kötetes gyarapodást regisztráltak, amit az értesítő 2,5 oldalon közölt, a könyveket szerző-cím szerint betűrendbe sorolva. Ugyanebben az évben a régi könyvekből 212 db-ot költettek be.⁸

Az 1890/1891. tanévtől kezdve 50 kr ifjúsági könyvtárdíjat fizettek a tanulók beiratkozáskor (összehasonlításképpen a felvételi díj 2 frt, az ének-zenei díj 1 frt, a tandíj félévenként 6 frt volt). Ettől kezdve a század végéig egy-egy tanévben 120–180 kötettel nőtt a könyvek száma.

Az 1893/1894. évi értesítőben Bolgár Mihály tanár a gimnázium bővítéséről tudósított.⁹ Az emeletráépítéssel bővített épületben a 42 m²-es tanári könyvtáron kívül kialakítottak egy 20,1 m² alapterületű, 3,5 m belmagasságú ifjúsági könyvtárszobát is. Az ifjúsági könyvtárat az 1888/1889. tanévtől az 1893/1894. tanévig Tölcséry Ferenc tanár gondozta, ami ritkaságnak számított, hiszen általában egy-két évig töltötte be a könyvtárosi tisztséget egy-egy tanár.

Az ifjúsági könyvtár nyomtatott katalógusa

1898-ban két kis füzetben megjelent a már két részből, „A” és „B” könyvtárból álló gyűjtemény nyomtatott katalógusa.¹⁰ (A tanári könyvtár katalógusát Hám Sándor tanár szerkesztésében két részben, az 1898/1899. és az 1899/1900. tanévi értesítőben közzélték.)

Az ifjúsági könyvtár füzetes katalógusaiban nem szerepel az összeállító neve. Ebben az időben az alsó osztályok ellátását szolgáló „A” könyvtár kezelője Molnár Kálmán, a felsőbb osztályok „B” könyvtárát pedig Balogh Sándor tanárok voltak. Így elképzelhető, hogy a tematikus rendszerű jegyzékeket ez a két tanár készítette.

Az ifjúsági könyvtár két elhatárolt egységből állt. Az „A” könyvtárt a főgimnázium 1-4., a „B” könyvtárt pedig az 5–8. osztály tanulói használhatták.

Az „A” könyvtári állományt kilenc tematikai csoportba sorolva közölte a nyomtatott katalógus:

költemények	18 mű	18 kötetben
irodalom, széptan	10 mű	10 kötetben
regények, elbeszélések, rajzok, életképek, mesék	350 mű	378 kötetben
színművek	4 mű	4 kötetben
földrajz, utazások	28 mű	31 kötetben
történelem, életrajzok	68 mű	72 kötetben
természettudomány	13 mű	16 kötetben
vallás- és erkölcsi iratok	9 mű	9 kötetben
folyóiratok, évkönyvek	9 mű	16 kötetben
összesen:	509 mű	554 kötetben

Az első négy csoportot szépirodalmi művek alkották, műfajilag elkülönítve lírai, prózai és drámai művekre.

A költemények 18 tétel csoportjába kivétel nélkül magyar szerzők művei tartoztak, akik közül ma már csak Gvadányi József és Kisfaludy Sándor neve ismert. A többiek kevésbé váltak irodalmunk népszerű és olvasott szerzőivé.¹¹

A második csoportba sorolt tíz mű – irodalom és széptan – Márki Sándor Magyar Pantheon és Lamb Shakespeare-mesék kivételével valamennyi szavaló könyv.

A legnépesebb harmadik csoportot (378 kötet) a regények, elbeszélések, rajzok, életképek és mesék alkották. Ennek az állományrésznek valamivel több mint 40%-a külföldi írók művei, amelyeket nemcsak a 19. században, de a mai napig is olvas ez a korosztály: Aesopus, Andersen, Hauff, Grimm meséi, Beecher-Stowe Tamás bátya kunyhója, Cervantes Don Quijote, Dickens (Boz-Dickens – írói álnévvel összekapcsolt alakban), Cooper, Defoe, Swift, Mark Twain, Verne klasszikus ifjúsági regényei. A Verne-művek közül 23 kötetet tartalmazott a kisgimnazisták könyvtára. Ma már kevésbé olvasottak Hoffmann mesenovellái, Christoph von Schmid német író, lelkész tanulságos történetei. Ezek olyan népszerűek lehettek – feltételezésünk szerint – az akkori kisdíjak között, hogy Hoffmann műveiből (köztük Az elveszett fiú, Az ezüstgaras, Diótörő és egérkirály, Frigyes és Náczi stb.) 54, Chr. Schmid írásaiból (A báránka, a Piros tojások, A virág-kosárka, Szent Antal, Tanulságos beszélykék stb.) 17 kötetet találhattak a könyvtárban a kölcsönzők. A magyar szerzők közül természetesnek vehetjük, hogy Jókai Mór, Jósika Miklós, Kisfaludy Károly, Mikszáth Kálmán rövidebb művei helyet kaptak a gyűjteményben. Papok, tanárok, tanítók oktató célzatú, moralizáló ifjúsági művei szintén szép számmal kerültek be a gyűjteménybe.¹²

A negyedik, a színművek csoportjába összesen négy tételt sorolt az összeállító. Ezek egyike a Forgó bácsi könyvtára¹³ sorozatban megjelent Kis színdarabok.

A katalógus ötödik csoportját a földrajzi könyvek, útleírások alkották, 28 mű 31 kötetben, három kivételével magyar szerzők alkotásai.

Ennél jóval gazdagabb volt a könyvtár történelmi és életrajzi állománya. A 72 kötetet a hatodik csoportba sorolták. Néhány összefoglaló történelmi mű és sok életrajz tartozott ide: Áldor Imre történelmi író (ciszterci szerzetes) 14 műve (A nagy

Napoleon, Attila, Augustus római császár, Nagy Péter, Nagy Sándor stb.), Dolinay Gyula Történelmi arcképcsarnok, Vaszary történelmi életrajzai, Jókai Mór A magyar nemzet története című munkák.

A hetedik csoportot viszonylag kevés, mindössze 13 természettudományi mű alkotta 16 kötetben. Ezek az alsóbb osztályosok számára gondosan válogatott könyvek voltak: általános természettudományi olvasmányok, állattani atlasz, madártani, rovarismereti művek.

A nyolcadik csoportban vallási és erkölcs-tani művek találhatók, 9 mű, 9 kötetben.

A katalógus kilencedik csoportjába kevés mű került, 9 mű, 16 kötetben: évkönyvek, folyóiratok, köztük a Dolinay Gyula által szerkesztett 1872-ben indult Hasznos Mulattató című ifjúsági folyóirat, amely változatlan periodicitással egészen 1909-ig jelent meg.

Az V–VIII. osztályos növendékek által használt „B” ifjúsági könyvtár 794 művet 1048 kötetben tartalmazott.

Összetétele a következő volt:

összes művek, költemények	30 mű	63 kötetben
tanulmányok (irodalom, széptan, nyelvtudomány)	122 mű	132 kötetben
regények, novellák, rajzok, életképek, mesék	325 mű	425 kötetben
színművek	60 mű	62 kötetben
földrajz, néprajz, utazások	57 mű	66 kötetben
történelem, életrajz, régiségtan	91 mű	150 kötetben
természetrajz, természettan	45 mű	52 kötetben
hittudomány, bölcsélet, társadalmi iratok	32 mű	34 kötetben
folyóiratok	25 mű	55 kötetben
évkönyvek	7 mű	9 kötetben

Az „A” és „B” könyvtári jegyzékek formailag is megegyeznek. Egy-egy mű előtt található szám a könyvek könyvtári helyét jelölte (amely szerint a raktári rend numerus currens volt, eltérően a katalógus tematikus rendszerétől), majd az egyes csoportokon belül a szerzők nevének betűrendjében találhatók a művek. Külföldi szerzők esetén a fordítót is közölték, pl. Tasso-Bálinth, Tasso-János. Ezen a néhány adaton kívül az egyes tételeknél csak a művek kötetszámát jelölték meg.

A „B” könyvtári katalógus első csoportjában a világirodalomból Andersen, Dante, Goethe, Homeros, Horatius, Klopstock, Tasso, Tennyson, a magyar irodalomból Arany János, Berzsenyi Dániel, Czuczor Gergely, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Petőfi, Tompa Mihály, Vajda János, Verseghy, Vitkovics Mihály, Vörösmarty, Zrínyi összes műveit találhatták meg a diákok a könyvtárban, természetesen kevésbé jelentős szerzők – Jeszenszky Danó, Kemenes József, Kerényi Frigyes, Lévai Sándor stb. kötetivel együtt.

A második szakcsoport elnevezése tanulmányok, amely címszó alatt az összeállító zárójelben szűkebb műfaji meghatározást is adott: irodalom, széptan, nyelvtudomány. Az ide tartozó 122 kötet egyrészt irodalomtörténeti mű (Beöthy Zsolt, Erdélyi János, Kardos Albert, Pintér Kálmán, Szana Tamás, Toldy Ferenc), legnagyobb részt azonban irodalomtudományi, verstani, esztétikai tanulmánykötetek voltak. Ezek

közül említésre méltók Beöthy Zsolt, Lessing, Greguss Ágost, Riedl Frigyes, Toldy Ferenc művei. Ide sorolta még az összeállító Arany János prózai munkáit, Arany és Petőfi levelezéskötetét, Kölcsey válogatott prózáit, Kossuth beszédeit, Mikes Kelemen Törökországi levelek című művét. A nyelvtudományt összesen két mű képviselte: Erdélyi János Magyar közmondások könyve és Müller Felolvasások a nyelvtudományról.

A regények, novellák, rajzok, életképek, mesék csoportba sorolt 425 kötet legnagyobb része magyar szerzők műve. Az első helyen áll Jókai Mór 80 kötettel, majd Jósika Miklós következik 44 kötettel, rajtuk kívül Mikszáth, Tolnai Lajos, Vas Gereben, Eötvös József, Kemény Zsigmond említhető az ismertebb írók közül. Néhány kötetrel szerepeltek Endrődi Sándor, Gozdsu Elek, Herczeg Ferenc, Petelei István, Szilay János. Ebben a gyűjteményben is található szép számmal ma már feledésbe merült szerzők művei.¹⁴ A világirodalomból viszonylag kevés szerző – Cervantes, Chateaubriand, Dickens, Gogol, Scott, Turgenyev, Verne – könyvét találjuk a jegyzékben. (Ezeknél a prózai műveknél nem közölték a fordítók nevét.)

A 62 kötetes színmű-csoport kiváló válogatás volt: a világirodalomból Aristophanes, Calderon, Goethe, Grillparzer, Hugo, Molière, Schiller, Shakespeare, a magyar drámaírók közül Csiky Gergely, Szigligeti, Kisfaludy, Madách, Tóth Ede képviselték a drámairodalmat.

Az ötödik csoport 66 kötete tematikai megjelölés szerint földrajz, néprajz, utazások, többségükben magyar szerzők úti rajzai.

Témája szerint heterogén könyvanyag volt a történelem, életrajz, régiségtan 150 kötete.

A magyar és világtörténeti műveken kívül található ebben a szakcsoportban mitológiai, vallástörténeti, nyomdászattörténeti, művészettörténeti, régészeti kiadványok magyar és külföldi szerzőktől egyaránt. A magyar történettudományt főleg Fraknói Vilmos, Horváth Mihály, Szilágyi Sándor és Szabó Károly képviselték.

A hetedik csoport természettani, természetrajzi gyűjteménye magában foglalta a fizika, csillagászat, ásványtan, biológia, egészségügy, anatómia, fotográfia népszerű szakirodalmát.

A kötetek gyakorlati útmutatást is adtak a növény- és rovargyűjtemények összeállításához, konzerválásához. Az 52 kötetes csoport ismertebb szerzői Brehm, Hermann Ottó, Szerényi József.

A nyolcadik csoportba sorolt művek témája hittudomány, bölcsélet, társadalmi iratok. A barátság, a szeretet, a türelem, a takarékoság és a műveltség – az alapvető keresztény etikai normák – képezték a tárgyát az ide sorolt műveknek.

A kilencedik és tizedik csoportba periodikus kiadványok kerültek: a Fővárosi Lapok, a Köznevelés, a Magyar Salon, Hasznos Multságok, a Koszorú, Vasárnapi Lapok, a Természettudományi Közlöny 1879 és 1897 közötti évfolyamai, valamint 9 évkönyv: a Petőfi Társaság évkönyve, a Szent István Társulat Millenniumi emlékkönyve, Balaton album, Alföldi segélyévkönyv stb.

A gimnázium ifjúsági és tanári könyvgyűjteményéről a századfordulóig jó áttekintést adtak a nyomtatott katalógusok. Ettől kezdve azonban csak az értesítők köz-

léseire lehetett hagyatkozni, amelyek igen rapszodikusán jelölték a gyarapodást: hol szerző/cím szerinti betűrendben, hol rendezetlenül, sok esetben pedig csak darabszám és a beszerzésükre fordított összeg megjelölésével.

A könyvtár sorsa a huszadik században

Az ifjúsági könyvtár az első világháborúig nagy lendülettel növekedett. A legkevesebb évi gyarapodás 120, a legtöbb 373 kötet volt. Némelyik évben lényegesen meghaladta az ifjúsági könyvtár fejlődése a tanári könyvtárét. Az 1908/1909. tanévben az ifjúságié 237, a tanárié 35 kötet volt. Nemcsak mennyiségileg változott az évek során az ifjúsági gyűjtemény, hanem színvonalát tekintve is. Az 1910/1911. tanévben Hauptmann, Ibsen, Byron, Heine stb. művei kerültek a felsőbb osztályosok könyvtárába.

Az 1913/1914. tanévtől megjelentek a többkötetes (valószínűleg a kötelező olvasmányok) beszerzések. Kölcsey Ferenc válogatott verseiből 30 pld.-t, Kisfaludy Sándor válogatott regéiből 20 pld.-t, Vörösmarty Csongor és Tünde című művéből 20 pld.-t, Kisfaludy Károly Csalódások című drámájából 10 pld.-t vásároltak. (1892 és 1896 között megjelent a Szemák István-féle könyvjegyzék három füzeté¹⁵, amelyek nyilvánvalóan biztos támpontot adtak a beszerzendő, illetve az állományból törlendő művek tekintetében.)

Az 1915/1916. tanévben az „A” könyvtár állománya 889 mű 1799 kötetben, a „B” könyvtáré pedig 1024 mű 1278 kötetben volt. Bár 1914/1915-től a főgimnázium Császári és Királyi Tartalékkórház feliratot is kapott, a tanítást kisebb-nagyobb szünetekkel folytatták. Volt olyan időszak, hogy egyes osztályokat át kellett telepíteni a püspöki palotába, a városházára, a vármegyeházára, a törvényszéki épületbe. „Megemlítjük végezetül – írta a krónikás beszámolva a háború viszontagságairól –, hogy az igazgató az intézetben elhelyezett lábadozó-osztag sebesültjei részére az ifjúsági könyvtáraknak a Szemák István-féle jegyzék alapján kiselejtezt anyagát, a két könyvtárból mintegy 100 kötetet, szórakozás céljaira átengedte. Ezen kívül a tanári testület naponta hírlapokat és időnként folyóiratokat is adott a lábadozóknak. A derék vitézek hálás szívvel fogadták ezen csekély gondoskodást is.”¹⁶

1916/1917-ben általános rendezést végeztek mind a tanári, mind az ifjúsági könyvtárban. Ez utóbbiban leltárba vették az addig „figyelemre nem méltatott” tankönyvcsoportokat, így tetemesen megnőtt az állomány, de selejtezést is hajtottak végre.

Az első világháború befejeződése után nehéz évek következtek az iskolára, így a könyvtárakra is. A katonaság 1918 novemberében hagyta el az épületet, amely négy év alatt olyan állapotba jutott, hogy csak néhány osztály költözhetett vissza. Az 1918–1920-as években spanyolnátha, tüzelőanyag-hiány miatt többször kellett tanítási szünetet elrendelni. Az ifjúsági könyvtárakban gyarapodás nem volt, vagy nem közölték.

A felújítási munkák még a 20-as évek közepén is folytak. A kerítés javítására 12

millió koronát, festésre 20 milliót, a kályhák cseréjére 28 millió koronát kellett fizetni. „Tekintettel intézetünk nagymérvű kiadásaira és a könyváraknak még mindig igen magas állására, a jelen tanévben (1924/1925.) könyvtárunk gyarapítására csekély összeget fordítottunk.”¹⁷ Az ifjúsági könyvtár vétel útján 26 kötetrel gyarapodott az 1924/1925. tanévben 1.296.000 korona értékben.

Majd csak az 1930-as években térhettek vissza a rendszeres vásárlásokhoz, ami tanévenként 103–212 kötet közötti mennyiséget ért el, és főleg a kötelező olvasmányokat részesítették előnyben.

1939/1940-tól ismét jelentősen visszaesett az ifjúsági könyvtár fejlődése. 1941/1942-ben az „A” és „B” könyvtár állománya összesen 18 kötetrel, 1943/1944-ben pedig 56 kötetrel nőtt.

1944 őszén már hontalan volt az iskola. Átmenetileg az Irgalmas Nővérek Intézete fogadta be az ifjúságot.

A második világháború végéig felmérhetetlen károk keletkeztek mind az iskola épületében, mind a felszerelésekben. Az épület teljes tetőszerkezetét a légnyomás leszedte. A berendezések és a könyvek egy részét az átvonuló katonák eltűzelték.

Mindezt az iskolaév történetéből tudhattuk meg,¹⁸ mert az 1945/1946. évi értesítő a könyvtárakról semmit sem közölt. A háború befejeződése utáni számvetésből láthatjuk, hogy a gimnázium könyvtári gyűjteményeinek mintegy 40%-a elpusztult. Az állomány megmaradt töredékét számba vették, jegyzéket készítettek róla. Az ifjúsági könyvtárt az épület földszintjén, a régi menza helyén rendezték be.

Az 1947/1948. évi értesítőben¹⁹ közzétett kis táblázatban mutatták be a könyvtárakat ért háborús pusztulásokat:

	1943/1944-ben	1947/1948-ban
tanári könyvtár	9109 kötet	6970 kötet
ifjúsági könyvtár	3374 kötet	1128 kötet
ifjúsági segélyező könyvtár	2412 kötet	986 kötet
önképzőkori könyvtár	664 kötet	470 kötet

1948-ban államosították a gimnáziumot. A felszerelésekről készült pótlólagos jegyzőkönyv (1950. május 4.)²⁰ szerint az iskolából a könyvek egy részét a piarista rendnek adták át, más részük az iskolában maradt.

Az ifjúsági könyvtár töredékéről utolsó információként annyit közöltek az 1948/1949. évi értesítőben, hogy használható állapotban van.²¹

JEGYZETEK ÉS BIBLIOGRÁFIA

¹ Kétezer év szerzetessége: szerzetesség- és művelődéstörténeti enciklopédia /szerk. Puskely Mária. – Bp.: Dinasztia, 1998. – 989 p.

² A veszprémi kegyes-tanítórendi algymnasium évlapja 1852/3-ki tanévre. – Veszprém: Ramasetter K. ny., 1853. – 32. p.

³ A gimnázium tanári könyvtáráról és nyomtatott katalógusáról részletesen: A veszprémi piarista gimnázium tanári könyvtára, 1711–1948 /Kolozs Barnabásné = Magyar Könyvszle, 1996. 2. 192–204. p.

- ⁴ A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium története, 1711–1895/ Tölcséry Ferencz. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1895. – 155. p.
- ⁵ A kegyes tanítórend veszprémi algymnasiumába járó ifjúságnak érdemsorozata az 1865/6-iki tanév második félévében. – Veszprém: Ramasetter K. ny., 1866. – [8.] p.
- ⁶ A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi nagygymsnasium ifjúságának érdemsorozata az 1869/70-ki tanévben. – Veszprém: Krausz Á. ny., 1870. – [13.] p.
- ⁷ A kegyes-tanítórendiek veszprémi nagygymsnasiumának értesítője az 1879–80-iki tanévről /közli Lévay Imre. – Veszprém: Krausz Á. ny., 1880. – 43. p.
- ⁸ A kegyes-tanítórendiek veszprémi róm. kath. főgymnasiumának értesítője az 1889–90-iki tanévről / közli Takács József. – Veszprém: Kompolthy T. „Petőfi” kny., 1890. – 62–65. p.
- ⁹ Egészségi szempontok gymnasiumunk kibővítésénél / Bolgár Mihály. – In: A kegyes-tanítórendiek veszprémi főgymnasiumának értesítője az 1893–94. tanévről / közli Takács József. – Veszprém: Kompolthy T. „Petőfi” kny., 1894. – 3–54. p.
- ¹⁰ A veszprémi róm. kath. főgymnasium ifjúsági A könyvtárának jegyzéke. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1898. – 19 p. A veszprémi róm. kath. főgymnasium ifjúsági B könyvtárának jegyzéke. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1898. – 32 p.
- ¹¹ Szerepelnek a verseskötetek között: Csutor Sándor (esperes-plébános): A marosdi remete. Erényképző népies költemény 4 énekben. Pest, 1855.; Egyed Antal (Pécs-egyházmegyei pap): A Megvédő. Esztergom, 1826.; Nyulassy Antal (Szent Benedek rendi áldozópap, tanár): Kátyolatok a nép életéből. Múlatva oktató versek, tíz képpel. Pest, 1865. stb.
- ¹² Aszódi S. Sámuel: Az arany hegy és a kolibri madár; Az ifjúság tündérkertje; Bánfi János (polgári iskolai igazgató): A Szántó család története. Bp. 1879. és további 7 kötete; Beniczky Irma: Százszor-zépek. Pest, 1889.; Gaál Mózes (főgimnáziumi tanár): Zoárd jóslata: Elbeszélés a magyarok őstörténetéből. Az ifjúság számára. Bp. 1888. és további 8 kötet.
- ¹³ Forgó bácsi: Ágai Adolf (Rosenzweig) orvos, lapszerkesztő, a Kisfaludy Társaság tagja. 1854-től folyamatosan publikált különböző lapokban, önálló kötetei is jelentek meg. Ő szerkesztette a Borszem Jankó humorisztikus hetilapot (1868–), a Kis Lap gyermeklapot (1871–), s Forgó bácsi írói álnév alatt ifjúsági és gyermek könyvsorozatokat is közreadott.
- ¹⁴ Abonyi Lajos: Itt a szép Alföldön. Népies elbeszélés. Bp. 1878.; Az utolsó kuruc-világ. Regény 3 kötet. Bp. 1887.; Az özvegy tehénkéje. Bp. 1882.; Ábrai Károly: A nagy hazafiak. Regényes korrajz. Pest, 1866.; Jósika Júlia (Jósika Miklósné báró Podmaniczky Júlia): Való és költött. Elbeszélések 1–2. Pest. 1862.; Szathmáry Károly: Erdély vezércsillaga. Pest, 1857.; Vértesi Arnold: Csiricsáry Bertalan úr ömeltósága. Debrecen 1887. stb.
- ¹⁵ Középfiskolai ifjúsági könyvtárjegyzék / szerk. Szemák István. – Bp.: Lauffer, 1892. – 90 p. Középfiskolai ifjúsági könyvtárjegyzék 2. füz. / szerk. Szemák István. – Bp.: Lauffer, 1894. – 55 p. Középfiskolai ifjúsági könyvtárjegyzék 3. füz. / szerk. Szemák István. – Bp.: Lauffer, 1896. – 26 p.
- ¹⁶ A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgimnázium értesítője az 1914–1915. tanévről / közzéteszi Laczkó Dezső. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1915. – 64–70 p.
- ¹⁷ A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi r. kath. főgimnázium értesítője / közzéteszi Pusch Ödön. – Veszprém: Pósa Endre ny., 1925. – 6 p.
- ¹⁸ A magyar kegyes-tanítórend veszprémi róm. kath. gimnáziumának évkönyve az 1945–46. iskolai évről (az 1944–45. tanév érdemjegyeivel) az iskola fennállásának 235. évében / közzéteszi Balogh Ferenc. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1946. – 3–4 p.
- ¹⁹ A veszprémi piarista kollégium róm. kath. általános iskolájának és gimnáziumának évkönyve az 1947–48. iskolai évről az iskola fennállásának 237. évében / közzéteszi Nyers Lajos, Balogh Ferenc. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1948. – 37 p.
- ²⁰ Államosítási jegyzőkönyv. Veszprém Megyei Levéltár 301/1949–50.
- ²¹ A veszprémi állami gimnázium évkönyve az 1948–49. tanévről / közzéteszte Mihályi Károly. – Veszprém: Egyházmegyei kny., 1949. – 18 p.

Laczkó Dezső életútja és utóélete évszámokban 1860–1932–2011

RAINER PÁL

1860

Július 22. Trencsénben (ma Trenčín, Szlovákia) született, Laczkó István szabó († 1877 előtt) és felesége, Pulmann Mária († 1905) házasságából. A keresztségben az Ágoston nevet kapta.

1877

Augusztus 27. Vácon belépett a piarista rendbe. Beöltöztetését Rappensberger Kajetán váci házfőnök végezte. Rendi neve: Dezső.

1879 Kecskeméten elvégezte a gimnázium 8. osztályát.

1879–1881

Nyitrán (ma Nitra, Szlovákia) teológiai tanulmányokat folytatott.

1881

December 23. Örök fogadalmat tett.

1881–1886

A budapesti tudományegyetemen természettudományi és földrajzi tanulmányokat folytatott, ahol középiskolai tanári oklevelet szerzett.

1884

Privigyén (Nyitra vm., ma Prievidza, Szlovákia) tanított, rendjének gimnáziumában. December 22. a Magyar Földrajzi Társaság rendes tagjává választotta.

Első publikációja: Tengermedenczéink viszonya a kontinensekhez, tekintettel keletkezésekre és alapjukra. In: Privigyei Kegyesrendi Gymnasium Értesítője (Privigye, 1884)

1885

Július 18. pappá szentelték.

Publikáció: A gerinczes állatok csontrendszerének fejlődéséről. In: Debreczeni Kegyesrendi Agymsnasium Értesítője (Debrecen, 1885)

1885–1886

Debrecenben tanított, rendjének gimnáziumában.

1887–1888

Kecskeméten tanított, rendjének gimnáziumában.

Publikáció: Az afrikai bennszülöttekről. In: Kecskeméti Lapok /1887/

1888–1912

Veszprémben volt természetrajz, földrajz szakos tanár rendjének főgimnáziumában. Azonosult a piaristák mindenkori célkitűzésével: szakmailag jól képzett, vallásukat gyakorló, hazájukat szerető fiatalokat nevelt. Tanítványaitól sokat követelt, de sokat is nyújtott nekik. Alaposságra, rendszerességre szoktatta őket. Szigorú, de szeretetteljes tanár volt. Remek pedagógus és kitűnő emberismerő.

1888–1932

Veszprémben élt. Rendjének vezetői idővel többször is felajánlották neki az áthelyezést Budapestre, de ezt mindannyiszor elhárította.

1888

December 19. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat rendes tagjává választotta.

1891

Publikáció: A jégről. In: Veszprémi Közlöny VIII. évf. 16–18. szám /1891/

1894

Részt vett a Véghegy Dezső alispán, történész vezetésével tervezett „*Veszprém város monográfiája*” című munkában, amely végül nem valósult meg. A Veszprémi Önkéntes Tűzoltóság tagjává választotta.

1895

Megismerkedett id. Lóczy Lajos (1849–1920) földrajztudós, egyetemi tanárral, akinek oldalán bekapcsolódott a Bakony és a Balaton kutatásába, a korszak egyik legjelentősebb tudományos csapatmunkájába. Szakmai kapcsolatuk idővel szoros barátsággá fejlődött.

1896

A Győr–Veszprém–Dombóvár vasútvonal építkezése átvágta a Bakony hegységet, ezáltal tág teret biztosított a geológiai és tektonikai viszonyok vizsgálatához.

1897

November 3. a Magyarhoni Földtani Társulat rendes tagjává választotta.

1899

December 22. a Bécsi Geológiai Intézet levelező tagjává választotta.

1901

A február 16.-i bakonyi földrengéssel kapcsolatban vizsgálódott. December 31. Megszüntette rendes tagságát a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületnél.

1902

A Veszprém–jeruzsálem hegyi kőbányában (Templom utca 757.) felfedezte a kavicsfogú ősteknős (*plachocelys placodonta*) vázát. Bár a németek 5000 koronát kínálnak a leletért, Laczkó ingyen a Magyar Állami Földtani Intézetnek ajándékozta, ahol azt ma is őrzik.

Nyáron (június-augusztus) geológus és paleontológus szakértőként – Lóczy Lajos javaslatára – részt vett Déchy Mór (1851–1917) hatodik kaukázusi expedíciójában.

November 30. megalakult a Veszprémvármegyei Múzeumegylet. December 2. Veszprém vármegye törvényhatósága határozatot hozott a Veszprémvármegyei Múzeum megalakításáról.

1903–1932

A Veszprémvármegyei Múzeum (1926-tól Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár) igazgatója.

1903

Március 10. Veszprém vármegye megalkotta a vármegyei múzeumról szóló szabályrendeletét.

Május 4. Veszprém vármegye Törvényhatósági Bizottsága Laczkó Dezsőt a vármegyei múzeum igazgatójának jelölte.

Június 21. a Veszprémvármegyei Tűzoltó Szövetség választmányi tagjává választotta. Júniusban történt az első múzeumi ásatás, Tótvázsonyban: kőlapokkal fedett, római-kori sírok feltárása. Július 6–18. elvégezte a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége által szervezett néprajzi és ősrégészeti szaktanfolyamat Budapesten. Július 18-án a tanfolyam elvégzéséről bizonyítványt kapott. Veszprém-Szt. Benedek-hegy: XVII. sz.-i kriptá feltárása, Aggházy Kamill m. kir. honvéd hadnagy (1882–1954) (később m. kir. ezredes és a budapesti Hadimúzeum parancsnoka) közreműködésével. Veszprém-új laktanya: bronzkori ásatás. Ságvár (Somogy m.): felső diluviális kutatások (ősló, szarvas és ősember maradványok felfedezése).

Publikáció: „A Veszprémvármegyei Múzeum Egylet” titkári jelentése. (Veszprém, 1903)

1904

Március 22. a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség elnöksége kitüntette a tízéves tűzoltói szolgálat bronz érmével.

Ősszel a veszprémi székeskáptalan Nemesvámos-balácai birtokán szántás közben előkerült maradványokban Laczkó felismerte a római villagazdaság romjait. A káptalan támogatásával az I. világháborúig, majd az 1920-as évek közepétől folytatódóan, több-kevesebb folyamatossággal folyt a romterület feltárása, Laczkó munkatársa és barátja, majd múzeumigazgató utódja, Rhé Gyula (1871–1936) vezetésével.

November 6. a veszprémi vármegyeháza II. emeletén 11 teremben megnyílt a Veszprémvármegyei Múzeum kiállítása. Ezen évtől kezdve, 1907-ig, Imrek György áldozópap díjazás nélkül részt vett a múzeumi könyvtár rendezésében.

1905

Júliusában meghalt édesanyja, özv. Laczkó Istvánné szül. Pulmann Mária. Július 20–25. között Kismartonban (Sopron m., ma Eisenstadt, Burgenland, Ausztria) időzött édesanyja temetésével kapcsolatban.

Szeptember 15. a Veszprémvármegyei Tűzoltó Szövetség választmányi tagjává választotta.

1906

A balatonaligai földcsuszamlás ügyében vizsgálódott. Veszprém: Vásártér-Fojt János udvara, Várhegy, Jeruzsálem-hegy, Gulyadomb, Táborállás – bronzkori megfigyelések, feltárások. Nagyvázsony, Zirc, Bakonyréde, Csesznek, Dudar (régí népi lakóház) vidékén – gyűjtő utak. Fényképező felszerelés beszerzése.

Novemberben a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Természettudományi Szövetsége levelező tagjának választotta.

Ebben az évben a múzeum munkájába múzeumi osztályorként bekapcsolódott Rhé Gyula MÁV tiszt, autodidakta régész, numizmatikus, akinek a vezetésével megkezdődtek a Nemesvámos-balácai ásások.

Publikáció: A Veszprémvármegyei Múzeum Egylet titkári jelentése (Veszprém, 1906)

1907

Veszprém-székesegyház átépítéséből 23 db faragott középkori kőemlék megszerzése. Veszprém környéke – bronzkori temetkezések vizsgálata. Somlóvásárhely, Túskevár – gyűjtő utak (őskori és római régiségek, 142 db megszerzése). Dudar – gyűjtő út (néprajz, hímzések, népviselet begyűjtése). Nagydém – római háziszentély bronztárgy-együttesének megszerzése Frankl Henrik helyi birtokostól. (Pontos lelőhelye csak 1936-ban vált ismertté!) Berhida – Lakath János helybéli birtokos pisztoly gyűjteményének megszerzése. Dr. Pillitz Benő veszprémi orvos megyei növény gyűjteményének (1352 faj) megszerzése. Balatonalmádi-Budatava: hullámverés tanulmányozása.

Felmerült a gondolata egy új múzeum építésének.

Publikáció: Geológiai jegyzetek a Kaukázusból. In: Déchy Mór: Kaukázus. III. kötet (Berlin, 1907); A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeum Egylet jelentése az 1906-ik évről. (Veszprém, 1907)

1908

Február 25. a Katolikus Népszövetség tagjává választotta. Június 29. a Balatoni Szövetség rendes tagjává választotta. Gyűjtő úton 28 községben. Nagydém – Frankl-féle római-leletegyüttes további darabjainak megszerzése. Sebestyén László gimn. tanuló 277 db őskori tárgyat ajándékozott a múzeumnak. Imrek György utódként, Perényi József piarista szerzetes tanár folytatta a múzeumi könyvtár rendezését. Elhatározták egy új múzeumépület megépítését. Ezért Laczkó kapcsolatba lépett Medgyaszay István műépítésszel, az épület tervezésének tárgyában. Ezen évtől (esetleg már korábban is?) Lennert (1924-től vitéz Lakatos) Ferenc megyekatoná volt a múzeum altisztje egészen 1927/1928-ig.

Publikáció: A veszprémi Szentbenedekhegy története. (Veszprém, 1908); A Veszprémvármegyei Muzeumi Bizottság és Muzeum Egylet jelentése az 1907-ik évről. (Veszprém, 1908)

1909

Február 21. előadást tartott Veszprémben, a Méhes Társbirtokosság helyiségében („*A földrengésről*” címmel). Június 25. a Balatoni Szövetség választmányi tagjává választotta. Régészeti lelőhelyek – 8 kőkori, 2 bronzkori, 24 római-kori, 2 középkori – vizsgálata. Papkeszi-Sári-pusztá – magános V. századi (markomann-alán ?) sír (arany mellékletekkel) feltárása. Veszprém-Jeruzsálemhegy – IV-V. századi sírok feltárása. Gyűjtő út (néprajzi) – Csajág (régii népi lakóház, faeke, cifraszűr, bunda, stb.), 206 tárgy megszerzése.

Ebben az évben a múzeum látogatója volt Ismayl Hakki japán és Iffgnirret chilei ezredes is.

Publikáció: Veszprém városának és tágabb környékének geológiai leírása. In: A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. I. Szerk. Lóczy Lajos. (Budapest, 1909); A földrengésről. In: Veszprémi Hírlap XVII. évf. 11. szám /1909. márc. 14./ 3–4. p.; A Veszprémvármegyei Muzeumi Bizottság és Muzeumegylet évi jelentése 1908-ról. (Veszprém, 1909)

1909–1922

Geológiai szakértőként járt el számos veszprémi építkezéssel kapcsolatban.

1910

Bakonynána (földsánc), Bakonyszentlászló (ev. templom festett mennyezetdeszkái, varrottasok), Bódé (Cservár), Borzavár-Tündérmajor (őskori telep), Csapak, Doba (római emlékek, Somló vára), Jásd (földsánc), Karakó (római emlékek), Kiskovácsi-Karakó (római emlékek), Litér, Lovas (népvándorlás-kori sírok), Pénzeskút (bronz kard és dárda, fossziliák), Peremarton-Újmajor (római régiségek), Porva-Szépalma major (üveghuta), Porva-Százhalom (őskori sírmező) – gyűjtő utak. Veszprém-Árpád utcai murvabánya – urnák, bronz apróságok gyűjtése. Veszprém-Jeruzsálemhegy, Bertalan Károly telke – bronzkori mészbetétes anyag gyűjtése.

A múzeumot meglátogatta br. Hornig Károly veszprémi és Fischer Colbrie Ágoston kassai püspök.

Publikáció: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet évi jelentése 1909-ről. (Veszprém, 1910)

1911

Május 11. a Magyar Országos Tűzoltó Szövetség Elnöksége kitüntette a tizenöt éves tűzoltó szolgálati ezüst éremmel.

Bakonybél, Bakonycsernye, Balatonalmádi, Bánd, Csetény (Árpád-kori temető, román-kori faragott kő, habán úrvacsora korsó, barlang), Dudar (barlang), Herend, Kerta (XVI. sz.-i kard), Marcalgergelyi, Márkó, Mezőlak, Nagykamond, Súr, Szápár, Szentgál, Úrkút-Zsófiapuszta (1908-ban előkerült római érem- és vaseszköz lelet részbeni megszerzése), Veszprém város Ny-i és D-i határa (őskori és római telepek, Külső püspök-major: Árpád-kori vasolvasztó kemencék), Vörösberény (sírok), Zirc-Tündérmajor (bronzkori kőpakolásos csontvázas sír) – gyűjtő utak.

Június 29. a Veszprémvármegyei Tűzoltó Szövetség választmányi tagjává választotta. Augusztus 11. a Balatoni Szövetség választmányi tagjává választotta.

Publikáció: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet évi jelentése 1910-ről. (Veszprém, 1911)

1912–1918

Veszprémben házfőnök és főgimnázium igazgató volt.

1912

Március 28. a Magyar Földrajzi társaság alapító tagjává választotta. Augusztus 10. Veszprém város polgármestere bejelentette gimnáziumigazgatóvá való megválasztását. Október 17. a Veszprémi Szabad Lyceum társelnökévé választotta.

November 2. kijelölték a Plosszer-sétatéren az új múzeum végleges helyét. November 4. br. Hornig Károly veszprémi püspök kinevezte püspöki szentszéki ülnökévé. December 30-tól 1918 szeptemberéig Dornay Béla (1887–1965) piarista szerzetes tanár volt a múzeum természetrajzi osztályőre.

Bakonykoppány (Árpád-kori temető), Csopak-Nosztori (római-kori fazekas kemencék), Farkasgyepű (őskori halomsír), Herend, Magyarszombathely (honfoglalás-kori temető), Somlójenő-Ürge-domb (Berger Adolf földjén római-kori hamvasztásos sírlelet), Várpalota-Kálvária (honfoglalás-kori sírok) – ásatások, gyűjtő utak. A múzeumot meglátogatta Hénaf Tamás piarista rendfőnök.

Publikáció: Római telepnyomok és útirányok Veszprém megye déli részében. In: A balázcai ásatások eredményei. (Veszprém, 1912) 5–30. p.; A Bakony. In: Lasz Samu.: Földrajzi olvasókönyv. I. (Budapest, 1912); A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet évi jelentése 1911-ről. (Veszprém, 1912)

1913

Május 12. Mezőkomárom: fosszilis csontlelet, őskori telep vizsgálata. Május 20. Lókút-Óbánya-puszta: bronzkori halomsírok vizsgálata. Nyáron: Gerence-völgy bejárása: Bakonykoppány (római telep, avar temető), Ugod-Huszárokelő-puszta (avar temető), Bakonybél (mamut agyar).

Perczel Mór 1848-as honvéd tábornok relikviáinak megszerzése.

December 11. megkezdődött az új múzeum épület alapjainak kiásása.

Publikáció: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet együttes évi jelentése 1912-ről. (Veszprém, 1913)

1914

Március 1. elkezdődött az új múzeum épület falazása. Veszprém-Kossuth utca, evangélikus templomnál: bronzkori urnasír feltárása. Június 28. a Veszprémvármegyei Tűzoltó Szövetség választmányi tagjává választotta.

Publikáció: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet együttes évi jelentése 1913-ról. (Veszprém, 1914)

1914–1918

Az I. világháború alatt a piarista gimnázium épületét a katonaság is használta, sorozó helyiség, legénységi körlet, hadikórház, lábadozó osztag elhelyezése céljára. Mindez rengeteg kellemetlenséggel, a tanítás akadozásával, az intézmény állagának erős elhasználódásával járt. További nehézségeket jelentett a múzeum építkezésének elhúzódása, háborús anyag és munkaerőhiány miatt.

Laczkó Dezső levelezés útján tartott kapcsolatot katonának bevonult diákjaival, ismerőseivel, a piarista rendház szanitécként szolgáló háziszolgájával, Vinglmann Pállal és a huszár őrmesterként szolgáló múzeumi altiszttel, Lennert (később vitéz Lakatos) Ferencel. Lennert Ferenc (de Laczkó több más ismerőse is) még a harcteren, vagy legalábbis a front mögötti területen is gyűjtöttek műtárgyakat a múzeum számára. A múzeum igyekezett gyűjteni a kortárs világháborús emlékeket is. (Később a forradalmak és a román megszállás anyagát úgy szintén.)

1915

Publikáció: A Veszprémvármegyei Múzeumi Bizottság és Múzeumegylet együttes évi jelentése 1914-ről. (Veszprém, 1915)

1916

Nyári szabadságát Pozsony környékén töltötte. Augusztus 29. a Balatoni Szövetség választmányi tagjává választotta.

1916–1923

Részt vett az Endrődi Sándor író síremlékállítására alakult százas bizottság munkájában.

1918

Lemondott a főgimnáziumi igazgatóságról. Barna Leander piarista tanár segített a numizmatikai gyűjtemény leltározásában.

Publikáció: A Veszprémmegyei Múzeum múlt évi jelentése. In: Veszprémi Hírlap XXVI. évf. 20. szám /1918. máj. 19./ 1–2. p.

1919

Március 21. – augusztus eleje közt a Tanácsköztársaság helyi eseményei, majd augusztus 4. – október 6. között a román megszállás érintették Veszprémet. A Tanácsköztársaság alatt több „szocializált” műtárgyat helyeztek el a múzeumban. Bár ezek később visszakérültek jogos tulajdonosaikhoz, Laczkó Dezsőt mégis kisebb kellemetlenségek érték e miatt. December 13-tól fél éven át Lovas (Leitner)

Elemér (1889–1949) bencés főgimnáziumi tanár, régész, későbbi győri múzeum-igazgató volt a múzeum könyvtárosa.

Az új múzeum építése teljesen szünetelt.

Publikáció: A veszprémmegyei múzeum 1918-ban. In: Veszprémi Hírlap XXVII. évf. 23. szám /1919. márc. 6./ 1. p. és 25. szám /márc. 11./ 1. p.

1920

Január 14. az Országos Nemzeti Szövetség Veszprém vármegyei Köre választmányi tagjává választotta. Május 13. veszprémi rendházbeli szobájában meghalt legjobb barátja, id. Lóczy Lajos földrajztudós. Május 15. részt vett Lóczy Lajos temetésén, Arácson. Nyugalomba vonult a tanári pályától.

Előadást tartott a Magyar Országos Véderő Egyesületben, „*A Veszprémvármegyei múzeum és könyvtár érdekei*” címmel.

Az új múzeum építése teljesen szünetelt.

Publikáció: A veszprémvármegyei múzeum és könyvtár 1919. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés. In: Veszprémi Hírlap XXVIII. évf. 38. szám /1920. márc. 30./ 1–2. p. és 39. szám /1920. ápr. 1./ 1–2. p., Lóczy Lajos haláláról. In: Veszprémi Hírlap XXVIII. évf. /1920. máj./

1920–1922

Szakvéleményt adott a veszprémi cement anyagról.

1921

Februárjában a Balatoni Társaság felajánlotta részére a tagságot. Július 1. Horthy Miklós kormányzó látogatása a Veszprémvármegyei Múzeumban. Veszprém-Tisztviselőtelep: zsugorított csontvázas sír feltárása. Október 16. a Veszprémvármegyei Képző és Iparművészeti Társulat zsűri tagjává választotta. Nagyjából elkészült az új múzeumépület, de felszerelése, berendezése még évekre várható magára.

Publikáció: A veszprémvármegyei múzeum és könyvtár 1920. évi jelentése. In: Veszprémi Hírlap XXIX. évf. 30. szám /1921. márc. 13./ 1–2. p. és 31. szám /1921. márc. 15./ 1. p.

1922.

Január 6. a Területvédő Ligából megalakult Magyar Nemzeti Szövetség Veszprém vármegyei Köre választmányi taggá választotta. Május 12. a Magyar Keleti Kulturközpont (Turáni Társaság) rendes tagjául választotta. Ebben az évben a hazai, németországi, svédországi és amerikai vendégek mellett, perzsiai látogatók is felkeresték a veszprémi múzeumot.

Publikáció: A Veszprémmegyei múzeum és múzeumi könyvtár 1921. évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés. In: Veszprémi Hírlap XXX. évf. 32. szám /1922. ápr. 20./ 1–2. p. és 33. szám /1922. ápr. 23./ 2. p.

1923–1930 Szakértőként működött a padragi bazaltbánya ügyében.

1923

Februárban a Veszprém vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága 1926-ig tagjává választotta. Megtörtént a múzeumi gyűjtemények nagyobb részének átköltötetése a megyeházáról az új múzeumépületbe.

Publikáció: A veszprémmegyei múzeum és múzeumi könyvtár 1922.-ik évi fejlődéséről és állapotáról szóló jelentés. In: Veszprémi Hírlap XXXI. évf. 9. szám /1923. márc. 4./ 1–2. p.

1924

Július 8. részt vett a veszprémi piarista diákok 50 éves érettségi találkozásán. A résztvevőkről Becske Adolf veszprémi fényképész-mester fényképet készített.

1925

Január 1-től Rhé Gyula a múzeumi könyvtárőri állást is ellátta. Januárban a Dunántúli Írók és Művészek Társasága – Vasmegeyi Írók és Művészek Egyesülete tagjává választotta.

Május 15. Laczkó Dezsőt címzetes királyi tankerületi főigazgatóvá nevezték ki. Címzése ezentúl: méltóságos úr.

Május 24. ünnepélyesen megnyílt a múzeum kiállítása az új, Medgyaszay István által tervezett múzeumépületben, Horthy Miklós kormányzó, Rott Nándor veszprémi püspök, Klebelsberg Kúnó kultuszminiszter, Hóman Bálint a MNM főigazgatója, valamint számos városi, megyei, egyházi és tudományos életbeli notabilitás jelenlétében. 29 megyei községben 44 gyűjtő út.

1925–1930

Javaslatokat készített Veszprém város névtelen utcái és terei névvel való ellátására.

1926

Februárban rendes tagja lett a Felsődunántúli Erdészeti és Vadászati Egyesületnek.

Február 27. megnyílt a múzeumi könyvtár, az első hazai vidéki városi közkönyvtár, Magyar Károly főispán és Bibó Károly alispán jelenlétében. Májusban a Magyar Cserkészszövetség pártoló tagja lett.

11 megyebeli községben járt gyűjtő úton. Mezőkomárom-Csókás-hegy: kavicsbányában fosszilis emlősmaradványok gyűjtése. Nagyvázsony: XV-XVI. sz-i sírkőtöredék és kályhacsempe megfigyelése.

Augusztus 24. a Balatoni Szövetség választmányi tagjává választotta.

Szeptemberben tanulmányút a Vértes hegységben: báráczházai barlang, Csákvár (építészeti emlékek), Gánt (bauxit bánya), Majk (kamalduli-kolostor), Vértesszentkereszt (ciszterci-kolostorrom). Bakonyi barlangok felkeresése. Úrkúti mangánbánya, várpalotai szénbánya tanulmányozása. Október 8–9. a szombathelyi múzeum anyagának tanulmányozása. Október 23–25. részt vett az Országos Őstörténeti és Néprajzi Vándorgyűlésen, Kecskeméten. Novemberben az épülő balatoni körút Balatonkenese-Fűzfő és Balatonfüred-Révfülöp szakaszainak bejárása.

A múzeum kezdeményezésére Veszprémben, a várfeljárónál a város történetét ismertető fémtablát helyeztek el.

Publikáció: Az első városi közkönyvtár. In: Veszprémvármegye XXVIII. (LI.) évf. 10. szám, /1926. márc.7./ 1–3. p.; Jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1925–26. évi állapotáról és működéséről. (Veszprém, 1926)

1927

Február 25. a Szent István Akadémia rendes tagjává választotta.

Április 7. az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület és a Magyar Nemzeti Szövetség levelező taggá választotta.

Május 1. Füle (Fejér m.): masztodon maradványok tanulmányozása. Májusban Monostorapáti: az üvegyártásra kiszemelt homoktelep szakértése. Májusban részt vett a Magyar Földrajzi Társaság vándorgyűlésén, Szolnokon. Tavasszal várpalotai földrengés vizsgálata. Bakonypéterd-Irtás dűlő: népvándorlás-kori sír feltárása. Június 28. a Műemlékek Országos Bizottsága kinevezte 5 évre, 1932. június 30-ig, levelező tagjává.

Augusztus 28. a Balatoni Szövetség tiszteletbeli tagjává választotta. Szeptember 14–24. részt vett a német és magyar Barlangkutatók Magyarországi Kongresszusán, Budapesten, valamint Miskolc és Eger környékén.

December 30. Veszprém város Törvényhatósági Bizottsága és Veszprém vármegye Igazoló Választmánya tagjává választotta.

1928

Január 10. kinevezték Veszprém vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága tagjává 1930. december végéig. Március 22. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat választmányi tagjává választotta. Ságvár (Somogy m.): prehistorikus kutatás. Részt vett Jávorka Sándor, a MNM múzeumi öre által szervezett bakonyi botanikai gyűjtő úton. Nyáron részt vett az Őslénytani Kongresszuson, Budapesten. Vitéz Lakatos (Lennert) Ferenc múzeumi altiszt az I. világháborúban szerzett betegsége miatt megvált a múzeumi szolgálattól. Utódja Horváth Imre lett. Steidl Antal tanár (utóbb Rhé Gyula veje) ideiglenes segédkönyvtárosként munkába állt a múzeumban.

Publikáció: A szentgáli tüzköveshegyi barlangok. In: Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár 1927/28. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Veszprém, 1928. Irodalmi melléklet 44–47. p.; A legújabban talált bakonyi (eplényi) bauxit és mangánérctelepekről s azok közgazdasági fontosságáról. In: Budapesti Hírlap /1928. dec. 22./ Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1927/28. évi fejlődéséről és év végi állapotáról. (Veszprém, 1929).

1929

Január 1. Veszprém vármegye Állandó Bíráló Választmánya 1931. december 31-ig tagjává választotta.

Ságvár (Somogy m.): prehistorikus kutatás.

Április 12. Budapest: székfoglaló beszédet tartott a Szent István Akadémián.

Tavasszal Városlód-Pille utca: mamutagyar begyűjtése. Július: Csopak-Kövesd-Kőkoporsódomb: római-kori sírok feltárása. Várpalota Ny-i határában: helvecien molluszskumfauna begyűjtése. Doba-Török-domb: bronzkori-vaskori halomsírok vizsgálata. Mezőkomárom: gyűjtő út. Béb, Ugod: bronzkori és római telepnyomok megfigyelése.

Szeptember 8–9. a budapesti német, osztrák és magyar Archeológus Vándorgyűlés résztvevői látogattak Veszprémbe. Itteni programjukat a múzeum rendezte. Győri, kaposvári, magyaróvári, sümegi, zirci (apátsági) múzeumok tanulmányozása.

December 7. az Országos Magyar Régészeti Társulat tiszteleti tagjává választotta.

Publikáció: Őstörténeti adatok a Balaton környékéről. A Szent István Akadémián székfoglaló értekezésül felolvasta 1929. április 12-én. In: Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár 1928/29. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. (Veszprém, 1929) Irodalmi melléklet 1–27. p.; A pézsmapocok. In: Veszprémvármegye XXXII. évf. 17. szám /1929/; Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1928/29. évi fejlődéséről és év végi állapotáról. (Veszprém, 1929)

1930

Tavasszal Ságvár (Somogy m.) prehisztorikus ásatások a MNM-al közösen. Május 4. a Veszprémi Dalegyesület pártoló tagjává választotta. Június 20. a Virágos Budapestért – Virágos Magyarországért Veszprémi Munkaközössége védnökévé választotta. Július 9. Csopak-Kövesd-Kőkoporsódomb: újabb római-kori sírok feltárása.

Július 22. hetvenedik születésnapján a Piarista Diákszövetség tagjai kis albumba összefűzött üdvözlő lapokkal köszöntötték.

Augusztus 5–7: a devecseri járás D-i és Ny-i részének bejárása régészeti és geológiai célból: Gyepükaján (nagykeszi középkori templomrom, római telepnyom, melegvízű forrás, őskori telepnyomok), Káptalanfa-Sárosfő-pusztá (kelta halomsír), Tarján-pusztá /valószínűleg Csabrendek-Tárkány-pusztával azonos/ (kerek toronymaradvány). Augusztus 21–23. az ugodi uradalom erdőterületének bejárása: a Vörösjános-séd mentén, Ugod-Vadkert-pusztá (kénes-vasas kutak), Ugod-Kisdiós-pusztá (római telep), Iharkút-Tevelvár (földvár), Huszári-pusztá (avar temető), Ugod (kőfejtő). Október 12. előadást tartott a Magyar Turista Egyesület Bakonyi Osztályán, Veszprémbe, a Magyar Turista Szövetség vándorgyűlésén.

A Magyar Nemzeti Szövetség pártoló tagjává választotta.

Publikáció: A ságvári diluviális lösztelep. In: Archaeologiai Értesítő XLIV. 1930. 213–215. p.; A turistaság problémája. In: Testnevelés III. évf. /1930./ 768. és Turisták Lapja XLII. évf. 10. szám /1930. nov./ ; Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és év végi állapotáról. (Veszprém, 1930).

1931

Márciusban részt vett Divald Kornél művészettörténész († márc. 24.) temetésén, Budapesten.

Tavasszal Ságvár (Somogy m.), ásátás folytatása. Tavasszal Pét: épülő műtrágyagyár alapozási munkáinak megtekintése. Papkeszi (őskori lelőhelyek, Kalaposvártető: földvár térképezése).

Június 7. a Veszprémi Önkéntes Mentőegylet 2. évre választmányi tagjává választotta, de a választást – tekintettel korára és más irányú elfoglaltságára – nem fogadta el.

Részt vett Böckh Hugó, a Földtani Intézet igazgatója reambuláló kiszállásain. Az eplényi bauxit és mangánérc telepeket, a litéri diabázos területet tanulmányozta ifj. Lóczy Lajos társaságában. Ipari ásványok előfordulásának kutatása (Veszprém, Zirc környéke). Veszprémi és Veszprém környéki karsztvizek hidrológiai viszonyainak kutatása.

Rott Nándor veszprémi püspök kinevezte a Veszprémi Egyházművészeti Bizottság tagjává. A múzeumot meglátogatta Angelo Rotta, a Szentszék magyarországi követe.

Publikáció: Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1930/31. évi fejlődéséről és év végi állapotáról. (Veszprém, 1931).

1932

Január 1-től előbb hat havi szabadságon, majd végig szabadságon volt. Május 21. a Magyar Turista Egyesület Bakonyi Osztálya felvette alapító tagjai közé. Június 13. a Balatoni Társaság tiszteleti tagjává ajánlotta. Böckh Hugó földtani intézeti igazgató meghívására, részt vett I. P. H. Bosvet londoni egyetemi tanár és Marzsó Lajos geológus kíséretében, a Tihanyi-félszigeten és a Balaton-felvidéken végzett tektonikai tanulmányúton. Továbbá a Rakusz Gyula és Vigh Gyula geológusok részéről, a veszprémi dolomitmezők vízellátása érdekében eszközölt hidrológiai felvételeken. Tanulmányozta a Veszprém-rátóti horpadásban elszórt eocén foszlányokat, a veszprémi Séd diluviális kavicsteraszait, a papodi jura foltokat, az eplényi bauxit és mangántelepeket, a padragi bazaltot, a Városlőd-csehbányai agyagokat, a révfülöpi permokarbont, a Balaton menti alkali szármáciai mész- és triász dolomitmezők vízrajzi viszonyait. Ifj. Lóczy Lajos vezetésével ismerkedett a balatonfüredi új savanyúvíz forrásokkal.

Október 28. miután elbúcsúzott barátaitól és minden földi dolgát elrendezte, a haldoklók szentségével megerősítve, nyelőcsőszűkület (nervus trigeminus) következtében halt meg Veszprém-ben.

A temetési szertartást a Veszprém-alsóvárosi temetőben Simon György prelátus-kanonok végezte. A sírnál Marton Imre miniszteri tanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának igazgatója a kultuszminiszter nevében, ifj. Lóczy Lajos, a Magyar Földtani Intézet igazgatója a tudományos világ és barátai nevében búcsúztak tőle.

1935

Augusztus 25. a Veszprém határában lévő forrást róla nevezték el.

1937

Október 24. Veszprém-ben, a Múzeum előtt felavatták Laczkó Dezső szobrát, dr. Medgyessy Ferenc (1881–1958) szobrászművész alkotását. Az avató beszédet ifj.

Lóczy Lajos földrajztudós, egyetemi tanár, Laczkó jó barátja mondta. Ugyanekkor kiállítás nyílt a múzeumban Laczkó Dezső munkásságáról.

1939/1940-es tanévtől

A veszprémi piarista gimnáziumban az Önképzőkör természettudományi szakosztályaként Laczkó Dezső-kör működött.

1951

Március 23. éjjelén szobrát „*ismeretlen tettesek*” ledöntötték, amelynek talapzata megsérült. Utóbb az eredetileg a múzeum előtt álló szobrot a múzeum mellé helyezték át.

1982

Május 18–19. a piaristák veszprémi kriptáját – így Laczkó Dezső sírját is – a szomszédos megyei kórház bővítése miatt, az Alsóvárosi-temetőből áthelyezték a Vámosi úti-temetőbe.

1990

Március 1. a Veszprémvármegyei Múzeum jogutódja, a veszprémi Bakonyi Múzeum felvette első igazgatója, Laczkó Dezső nevét.

? (2002 előtt)

A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum Laczkó Dezső Tudományos Díjat alapított a tudományos munkában kitűnt munkatársai részére. A díj egy emléklapból áll, amely Laczkó Dezső íróasztalánál dolgozó archív fotóját (1930) tünteti fel.

FONTOSABB IRODALOM

- Szűcs Imre: Laczkó Dezső emlékezete. In: A Veszprémi Kegyestanítórendi Gimnázium 1932/33-i Értesítője. Veszprém, 1933. 1–8. p. (különlenyomatként is megjelent)
- Lóczy Lajos: Emlékbeszéd Laczkó Dezsőről. In: A Veszprémi Piarista Diákszövetség 1938-ban. A Veszprémi Piarista Diákszövetség Kiadványai 8. Veszprém, 1938. 26–33. p.
- Kanszky Márton: Laczkó Dezső (1860–1932). In: Balanyi György: Magyar piaristák a XIX. és XX. évszázadban. Életrajzi vázlatok. Budapest, 1942. 340–349. p.
- Banner János: Dr. Laczkó Dezső emlékezete. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 10. 1971. 23–27. p.
- Nagy I. Z.: Dezső Laczkó (1860–1932). In: Hála József (Edited): Rocks, Fossils and History. Italian-Hungarian Relations in the Field of Geology. XIIIth Symposiums of INHIGEO Pisa-Padova, Italy 1987. Annals of the History of Hungarian Geology Special Issue. Budapest, 1987. 115–117. p.
- Dax Margit: Laczkó Dezső életútja. In: Múzeumi Diárium. Veszprém megyei múzeumi napló az 1990. esztendőre. Szerk.: Geiszt Jakabné. Veszprém, 1990. 29–33. p.
- Léh István – Koltai András: A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997 – Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Budapest, 1998. 223. p.. Magyar múzeumi arcképcsarnok. Szerk.: Bodó Sándor – Viga Gyula. Budapest, 2002. 535–536. p.

KÖZLEMÉNYEK

Szemelvények Bolgár Mihály életéből,
munkásságából

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

A „VESZPRÉMI KÖZLÖNY” 1885. AUGUSZTUS 23-I SZÁMÁBAN olvashatjuk az alábbi egyszerű híradást: „*A veszprémi róm. kath. főgymnasiumhoz áthelyezett új tanár nt. Bolgár Mihály, kegyes-tanítórendi áldozópap úr, e hó 19-én este érkezett meg városunkban. Isten hozta!*” – Valószínű, hogy ekkor még nagyon kevés veszprémi újságolvasó kapta fel a fejét erre a hírre, és gondolkozott el azon, hogy az új jövevényt néhány év múlva a főgimnázium köztisztelőben álló nevelőjeként, a veszprémiek szeretve-tisztelt tanítójaként fogják emlegetni. Rövid idő alatt példakép lett, életével, munkájával, tanításaival példát adott ifjúnak, idősnek egyaránt. Erre utal Vargyas Endre is, amikor a következőket írta a „Veszprém” hasábjain, tudósítva Bolgár Mihály korai haláláról és temetéséről: „*A gyászmenet impozáns volt. Részt vett benne, tanítóik s tanáraik vezetése mellett, az összes iskolák növendéksége. Megjelentek a klérus, a m. kir. honvédség, a vármegye, a város, a kir. törvénytörvényészek, a királyi hivatalok, az egyletek és társulatok személyzetei, a város nagyszámú előkelő hölgyvilága, a nagy közönség örege, apraja nem- és valláskülönbőség nélkül.*”¹

Rövid, de tartalmas életet élt, a tökéletességre törekedett. Életrajzát a „Veszprémi Független Hírlap” után idézzük:² „*1861. szept. 1-én született Gyerken Hontmegyében, jómódú földműves szülőktől. Elemi iskoláit Selmeczbányán s Beszerczbányán, – a gymnasiumokat pedig Esztergomban s Kecskeméten végezte. Mindig kitűnő tanuló, osztályának büszkesége volt. A 6. osztályból felvétetett a piarista-rendbe s 1878. aug. 27-én felvette a szerzetesi ruhát. Váczon egy évig volt novicius, majd elvégezte a felsőbb tanulmányokat s 1883. jun. 23-án letette a szerzetesi fogadalmat; két évvel később pedig 1885. júl. 18-án áldozórára szenteltetett föl. Ez időtől kezdve csaknem mindig a veszprémi Főgymnasium tanára volt s szakkörét főleg a physika s a reál-tantárgyak képezték. Éjt nappallá téve élt a tudományos búvárkodásnak s százakra megy az általa írt s számos tudományos folyóiratban közlött tanulmány-cikkelyeinek száma. Éveken át dolgozott Veszprémváros vizei búvárlatában s erről külön füzetet adott ki. A Balatont is éber szemmel kísérte s kíméletlenül támadta meg pár év előtt a »Veszprémi Független Hírlap« számos cikkelyeiben a Siózsilip lelket-*

len kezelőit, minek az lett a következése, hogy a zsilipkezelőket a kormány elmozdította állásukból, új modern zsilip épült 40.000 forint költséggel s a Balaton e zsilipen át most már nem apasztatik lelkiismeretlenül. A városi polgárság részére vasárnapokonként évek óta felolvasásokat tartott, több tanártársaival, napirenden levő szakdolgozokról s állandó munkatársa volt a »Veszprémi Független Hírlap« számos rovatának. Ő ügyelt fel a ház nevében a főgymnasium újjáépítésére, a kiépítendő városi vízvezeték dolgában pedig a legnagyobb tevékenységet fejtette ki. Politikai meggyőződése a függetlenségi és 48-as párthoz hozta s választások idején egyike volt a veszprémi kerület leglelkesebb agitátorainak. A Vikár István és Kopácsi Viktor választásainál éjjel-nappal a kerületben volt s lázas lelkesültséggel tömörítette a 48-as pártot. Ezért aztán elhelyezték Szegedre, de a választás után ismét csak visszatért Veszprémbe, melyet második szülőföldeként szeretett.”

Takács József igazgatóvá történő kinevezése után, 1888 októberétől ő végzi a gimnáziumban a meteorológiai méréseket és megfigyeléseket. Tevékenysége nem merül ki az észlelt adatok feljegyzésében, keresi az összefüggéseket az egyes megfigyelt jelenségek között, tudományos dolgozatokat ír, az eredményeket beépíti felolvasásai anyagába. Érdeklődése fokozatosan a veszprémi „vízkérdés” megoldása felé fordul, kutatásait „búvárlatait” ebben a tárgykörben folytatja nagy buzgalommal. Szegedre történt áthelyezésekor a lapok a várost ért veszteségről beszélnek:³ „Mondanunk sem kell, hogy városunk polgárai mélyen fájjalják a derék s valóban általános szeretetnek örvendő tanárok távozását. Mindannyian társadalmunk kedvelt, kitűnő tagjai voltak. A közügy is megérzi veszteségüket, a mennyiben Bolgár tanár pl. évek óta foglalkozik a Balaton tudományos búvárlatával s Veszprémváros víz-viszonyainak, egészségügyi szempontból való tanulmányozásával. A Balatonról írt tudományos essay-jét hírlapunk bő cikksorozatában, majd külön kiadott füzetben bocsátotta közre s tanulmánya felkeltette az egész Dunántúl s a tudományos körök figyelmét. A veszprémi víz-viszonyokról való munkája azonban, fájdalom, csak félig kész még – s e valóban becses mű, most befejezetlen töredék marad. Úgy hitte, hogy a tél folyamán ezt is befejezheti s közre adhatja. Denique: Homo proponit – consulatorium disponit! (elvégre, utóvégre: ember tervez, a tanács dönt) Kísérje őt is, derék társait is – boldog Isten s e város polgárai örök jó emléke!”

Szerencsére a „politikai száműzetés” csak egy évig tartott és a veszprémiek örömmel üdvözölték Bolgár Mihály visszatérését:⁴ „A kegyes tanítórend mutatói már megjelentek s pedig Veszprémvárosra nézve szerencsésen, amennyiben Bolgár Mihály a jeles természettudós, kit a választások előtt helyeztek el innen jó messzire – most, hogy elmúlt a veszedelem, visszahelyezték Veszprémbe.” Még szegedi tartózkodása alatt kezdte el közölni „Veszprém hydrographiája” címmel a „Veszprémi Közlöny” azt a nagyszabású cikksorozatát, amely a tudós paptanár e témában végzett kutatásainak eredményeit tartalmazta, remélve, hogy:⁵ „A mű sok jó tanáccsal fog szolgálni városunk előljáróságának, a mely bizonyára örömmel üdvözli a szép munkát, de sok hasznos utasítást ad egyeseknek is, főképpen annak a 115 kúttulajdonosnak, a kiknek vizét a tudós tanár vegyelemezte.” Az anyag – kiegészülve a

városra és környékére vonatkozó meteorológiai viszonyokkal – az 1892–93. évi gimnáziumi értesítőben⁶ és különlenyomatban is megjelent és a későbbiekben alapot nyújtott a vízvezetéki források kiválasztásához, a vízvezeték megtervezéséhez. Ettől kezdve Bolgár Mihály „megkerülhetetlen” volt vízvezetéki kérdésekben. Beválasztották az ügyel foglalkozó bizottságokba, a minisztériumi képviselők kíváncsiak voltak véleményére. „E hó 12-én este a minisztérium küldöttei: Barca Károly műszaki tanácsos, Farkas Kálmán kultúrmérnök és Roth geológus városunkba érkezvén, Rainprecht Antal kormányzó felajánlotta részükre megyés püspökünk vendégszeretét. Másnap reggel 9 órakor a püspöki rezidenciában előértekezletet tartottak, Kováts Imre polgármester, Benkő István városi tanácsos, Bolgár Mihály és Lackó Dezső főgymn. tanárok és Pál Dénes nyug. mérnök társaságában.”⁷

Szabadidejét 1893–94 fordulóján a szinte minden vasárnap tartott felolvasások, az újabb terjedelmes mű – „Egészségi szempontok gymnasiumunk kibővítésénél” – előkészítése, illetve a vízvezeték megvalósítása érdekében kifejtett munkálkodásai töltötték ki. Részt vett a terepi felmérésekben, vitatkozott, érvelt, segítette a legjobb megoldás kiválasztását. Amikor megérkezett a minisztériumból a végleges tervezet, megnyugvással vette tudomásul, hogy a Kiskúti-források „jelöltettek ki” fő vízbázissul, és közte valamint a kultúrmérnök úr közti nézeteltérésről az alábbiakat mondta: „A nézet eltérés kettőnk közt tulajdonképpen csak abban rejlik, hogy míg a főmérnök úr csak két alternatívát ismert – még pedig saját szempontjából igen helyeset – nevezetesen: „vagy legyen Veszprémben tökéletes vízvezeték, vagy ne legyen semmi”, én pedig a város zilált anyagi viszonyait ismerve úgy okoskodtam, hogy jobb valami, mint semmi!”⁸ 1894. november 29-én ülést tartott a vármegyei monográfiai bizottság és javasolta, hogy⁹ „a vármegye flórájának megírására dr. Pillitz Benő orvos úr, a fauna és geológiára főtitelendő Lackó Dezső, a hidrografia és ezzel rokontárgyak megírására pedig főtitelendő Bolgár Mihály kegyesrendi tanár urak a vármegye közgyűlése által kéressenek fel.” A felkérés megérkezett, az anyag elkészültét Bolgár Mihály korai halála megakadályozta.

A vízmű elkészülte után a városi képviselő-testület nem feledkezett meg Bolgár Mihály érdemeiről. Erről a Piarista Rendház Historia Domusában 1897-ben a következőket olvashatjuk: „Veszprém város érdemes tanácsa a vízkérdésben sokszor felolvasást tartott Bolgár Mihály főgymn. tanár emlékének áldozott, midőn következő szövegű átiratot küldött: »Veszprém rendezett tanácsú város képviselő testülete jún. 9-én tartott rendkívüli Közgyűlésében a millennium emlékére alkotott vízvezeték használatáról és vízdíjakról alkotott szabályrendeletet tárgyalván: ezen alkalomból a Közgyűlés boldogult Bolgár Mihály volt kegyesrendi tag és főgymn. tanár érdemeiről, kinek előleges szakmunkája; a vízvezeték forrásainak tanulmányozása és elemzése tette lehetővé, hogy a kitűnően működő vízvezeték rövid idő alatt elkészülhetett; kegyelettel emlékezett meg s kegyeletteljes határozatát jegyzőkönyvbe is beiktatván, a boldogult nagynevű tanár úr érdemeit megörökítette.«”

Munkásságáról a „Veszprémi Hírlap” – néhány nappal a halála után – az alábbi összeállítást tette közzé: „Bolgár Mihály váratlan elhunytá alkalmából közöljük

megírt műveinek jegyzékét, melyből látható, hogy rövid életét mennyire a tudománynak és munkásságnak szentelte. Nagyobb értekezései: *A Balaton természettani ismertetése; A légkör villamos tüneményei; Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti (e munka adta meg az eszmét vízvezetékünk megvalósításához); Egészségi szempontok gimnáziumunk kibővítésénél. Kisebb értekezései: Természettani kísérletek a villamossággal, 2 értekezésben; Az erők hatása a testeken; A hang és tulajdonságai; Kísérletek a fénytánból; A statikai és légköri villamosság; A mágnesség és állati delejesség; Az aneroid barométer; A főzés titkai; A természetes és mesterséges világításról; Veszprém villamvilágítása. Ez utóbbi munka még kiadatlan, most rendezik sajtó alá. Megemlítjük, hogy gyászoló rendtársai szándékoznak életrajzát is kiadni az elhunytak.” Két hosszabb megemlékezés őrzi emlékét, az egyik Bokrossy Jenő: „Bolgár Mihály emlékezete”, amelyet a Piarista Diákszövetség adott ki és a szerző 1931. október 11-én elmondott beszédét tartalmazza. A másik megemlékezés Molnár Jánosné: „Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék” című tanulmánykötetében található. (Ez utóbbi erősen lerövidített tartalommal – Bolgár Mihály halálának századik évfordulóján – megjelent a Napló 1995. március 10-i számában a „Vízművet álmodó paptanár” címen.)*

JEGYZETEK

¹ Veszprém. XXI. évf., 11. sz., 1895. március 16.

² Veszprémi Független Hírlap. XV. évf., 11. sz., 1895. március 16.

³ Veszprémi Független Hírlap. XI. évf., 35. sz., 1891. augusztus 8.

⁴ Veszprémi Független Hírlap. XII. évf., 30. sz., 1892. július 23.

⁵ Veszprémi Közlöny. IX. évf., 8. sz., 1892. február 21.

⁶ Főgimnáziumunk értesítője. „Veszprém meteorológiai viszonyai és kútvizeti” című terjedelmes és kiváló szakértelemmel megírt tanulmány Bolgár Mihály tanártól teszi az idén különösen értékessé főgimnáziumunk értesítőjét. Mióta városunk megépült, még senki sem foglalkozott annyi ügybuzgalommal és szakértelemmel meteorológiai és vízügyi viszonyainkkal, mint főgimnáziumunk ezen jeles tanára, ki ezzel örök hálára kötelezte le városunk közönségét. [Veszprém. XIX. évf., 25. sz., 1893. június 24.]

⁷ Veszprém. XIX. évf., 24. sz., 1893. június 17.

⁸ Veszprémi Független Hírlap. XIV. évf., 35. sz., 1894. szeptember 1.

⁹ Veszprém. XX. évf., 48. sz., 1894. december 1.

FELHASZNÁLT IRODALOM

TÖLCSÉRY FERENC: A Kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium története. (1711–1895.) Veszprém, 1895.

BOKROSSY JENŐ: Bolgár Mihály emlékezete. (A diákszövetség 1931. október 11-iki közgyűlésén elhangzott beszéd különlenyomata) Veszprém, 1932.

MOLNÁR JÁNOSNÉ: Emlékek nélkül nemzetnek híre csak árnyék. (Cikkek és tanulmányok Veszprém megye múltjából) Veszprém, 1997.

A tudomány, a kultúra és az ismeretterjesztés szolgálatában

Adalékok a veszprémi kegyesrendi szerzetesek történetéből

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

A KEGYESTANÍTÓRENDIEK VESZPRÉMI GIMNÁZIUMA 1711-ben kezdte meg működését. A gimnázium tanárai és tanulóifjúsága több mint 230 éven át ápolta a piarista rend hazafiságra és humánusra nevelő szellemi örökségét.

A piaristák kemény munkát, vidám lelket és atyai mértékkel szabott szigorúságot valló pedagógiai alapelveihez demokratikus szellemű iskolapolitika társult. A térség kulturálódásában, az emberi humánus alakításában, a múlt hagyományainak ápolásában, és a jövő nemzedék számára utat mutató törekvések felismerésében mindig nagy szerep hárult a gimnázium nagy tudású tanáira, akik tudatosan vállalták küldetésüket.

A 21. században – több mint 60 évvel az egyházi iskolák államosítása után – a honismeret és a neveléstörténet iránt érdeklődő tanárember a gimnázium alapításának jubileumi évében feladatának tekinti, hogy mozaikszerűen feltárja a piarista iskolamúltat, fenntartsa az iskola emlékezetét, megőrizze annak értékeit, azaz rámutasson az egykori iskola kisugárzására: az iskolában oktató–nevelő kegyesrendi tanárok társadalmat gazdagító tevékenységére.

Arcképvázlatok tudós tanárokról

1942-ben a magyar piaristák 300. jubileumi évében jelent meg Balanyi György szerkesztésében a magyar piaristák életrajzi lexikona Magyar piaristák a XIX. és a XX. században címmel. A 36 szerzetes tanár pályaképének kiválasztásánál az a szempont vezette a kötet szerkesztői kollektíváját, hogy „*olyan rendtagok életét mutassák be, akik tanári, szerzetesi hivatásuk gyakorlása mellett 'irodalmi, tudományos, vagy társadalmi alkotásokkal járultak hozzá a magyar szellemi és társadalmi élet gazdagításához.*” (Balanyi, p. 8.)

Jelen írásomban elsősorban azon, eddig kevés publicitásnak örvendő szerzetes tanáregyeniségek bemutatására vállalkozom, akik szaktudományuk magas szintű művelése és áldásos oktató–nevelő tevékenységük mellett igyekeztek helyi identitástudattal megszeretni Veszprémet, és tenni a városért. Küldetésüknek érezték a város értékeinek feltárását, kulturális életének alakítását, a népnevelést, továbbá szolgálatnak tekintették a közszereplést és a tudományos ismeretterjesztést is.

A piarista tanárok „LEG”-jeinek sorából Ivánfi Ede, Lévai Imre, Czirbusz Géza, Pintér Kálmán, Körösi Albin és Perényi József munkásságát kívánom röviden bemutatni.

Ivánfi Ede (1821–1900) a magyar, a német, a földrajz és a történelem tanára két ciklusban is szerepel a kegyesrendiek veszprémi gimnáziumának tantestületében: az 1862–67 között, majd 1869 és 72 között. Ivánfi korának egyik igen termékeny szakírója volt: történelmi és régészeti tanulmányokat írt több mint 20 különböző folyóiratban.

Szűts Ferenc Ivánfi Ede életrajzírója a kegyesrendi tanár tudományos tevékenységét a következőképpen mutatja be:

„Fáradtságosan megszerzett tudásának kincseit Pazar kézzel szórta fogékony tanítványai elébe és a nagyközönség körében tartott vonzó előadásaival. De még pazarabban forgatta a tollat: korának egyik legtermékenyebb piarista szakírója volt. Több mint húsz folyóiratban, köztük a legelőkelőbb szaklapokban (Századok, Győri Történelmi és Régészeti Füzetek, Archeologiai Értesítő, stb.) jelentek meg történelmi és közművelődési tárgyú cikkei és értekezései. Két önállóan megjelent történelmi műve a magyar birodalom címereiről s színeiről, egyetemi, illetve akadémiai díjat nyert.

A paptanári kötelességeket, sőt időközben az 1872/73. iskolai évben a sátoraljaiúj helyi gimnázium vezetését is, lélekkel ellátni és emellett ilyen termékeny irodalmi tevékenységet folytatni: erre csak az képes, aki hivatása askétájának érzi magát. Mint a jó vadász mindenféle cserkel, Ivánfi mindenütt vizsga szemmel régiségeket és emlékeket kutatót fel, de azután mindjárt megőrzésükre és elhelyezésükre gondolt, közízlésnevelő célzattal. Erősen lelkesített-izgatott helyi múzeumok létrehívására. Nem törődött a kicsinylő, megnemértő közönnyel. Már Veszprémben 1871-ben és Sátoraljaiúj helyen 1874-ben majd 1882-ben Magyaróvárott buzgólkodása visszhangra talált s a jóváhagyott alapszabályokkal 1885-ben meg is kezdte működését a Mosonmegyei Történelmi Régészeti Egylet, melynek szellemi atyja Ivánfi Ede volt, mégis megelégedett az alelnöki állással s az ásatási munkákban való részvételével, főként Mosonmegye monográfiájának megírásával járult hozzá a magyar történelmi tudat élesztéséhez.” (Balanyi, p. 188.)

Lévai Imre (1842–1895) az 1874–75-ös tanévben vette át a veszprémi rendház főnökségét és hatosztályos gimnázium igazgatását. 13 éven át volt a kegyesrendiek veszprémi gimnáziumának igazgatója. Lévai igazgatósága alatt kezdetben 8 piarista és 7 világi tanár tanított a gimnáziumban. Az akkori tantestület kiváló tanárai közül Czirbusz Géza, Körösi Albin és Pintér Kálmán munkásságát kívánom bemutatni. Lévai Imre az ország egyik legfiatalabb tantestületét irányította. A tantestületről Pintér Kálmán a következőképpen ír: *„Odaszáll képzeletem és emlékezetem a veszprémi piarista ház virágos udvarára, kis bástyakertjébe, hol együtt látom, mint boldog családot az egész tanári kart, a viruló egészségű és kedélyű 32 éves igazgatót, a tanári karnak komolyan vett legidősbjeit, akik 27 évesek, majd komoly vitában, majd vidám élcelődés közt, melyen rang és korkülönbség mit sem változtatott”* (Balanyi, p. 212.). Lévai Imre, aki Veszprém város képviselőtestületének és törvény-

hatóságának is tagja volt, a gimnáziumban latint és németet tanított. A gimnáziumi értesítőkben pedagógiai és szociológiai írásai jelentek meg: A szülőknek (1876–77); Feladata-e a középiskolának a nevelés? (1882–83); Van-e szükség a latin és a görög nyelvre (1885–86); A társadalom és a tanuló ifjúság (1886–87).

Lévai 1876-ban átvette a Veszprém című megyei hivatalos közlöny és a vele kapcsolatos Hivatali Értesítő szerkesztését. A tanári kar piarista szerzetes tagjai szaktárgyaiknak megfelelően Lévai munkatársai voltak. Tomek Vince, Lévai életrajzírója a következőképp értékeli Lévai publicisztikájának gazdag témarendszerét:

„Legközelebb érezte magához a művelődés területét és a társadalmi kérdéseket. Az előbbi vonatkozásban természetszerűleg az iskolaügy érdekelte a legjobban, s itt is a veszprémi kisdudóvó és a főgimnázium voltak a legkedvesebb szívügyei. De volt komoly mondanivalója a népkönyvtárakat, a vidéki színészetet, a művészetet és a sajtót illetően is. Külön kiemelendő, hogy volt bátorsága ismételten felszólalni a „revolver”-sajtó ellen. A társadalmi élet vonatkozásában nagyon sürgette az egyleti élet kiépítését, ismételten szolt a nő- és cselédkérdésről (pl. sürgette a „cselédképzést”), megértő szívvel volt az árvák, a toloncok, a törvénytelen születésűek („a bűn gyermekei”), a munkások, a kisalkalmazottak, a kizsákmányolt gyermekmunkások ügyei iránt, küzdött a „potya”, a pletyka, a párbaj, az öngyilkosságok s ellen szót emelt a vasárnapi munkaszünet és helyes stilisztikai feltételek érdekében. Nem voltak idegen területek tolla számára az egészségügy, a népjólét s általában a gazdasági élet. Így nem egyszer írt a a nép elsatnyulása, azután az iszákosság, a munkai-szony, a kislutrik, az idegen majmolás, a luxus, az uzsora, az alkuszok és ügynökök ellen s bátran szállt síkra a váltóképesség korlátozása, a takarékoság, a biztosítás, a népkönyhák és az utcai tisztaság érdekében.” (Balanyi, p. 214.)

Czirbusz Géza (1853–1920) kegyesrendi tanár, geográfus, néprajzi író; 1882 és 84 között az veszprémi gimnázium tanára, 1910 és 1920 között a budapesti tudományegyetemen az egyetemese földleírás tanára és a Földrajz Tanszék vezetője. Fő kutatási területe az antropogeográfia. Czirbusz Géza geográfus Balbi olasz földrajztudós nagy világföldrajzi művének átdolgozója. Több műve jelenik meg az etnográfia köréből is. (A délmagyarországi bolgárok etnográfiai magánrajzai, 1880; A délmagyarországi németek, 1913). Czirbusz szerepét a tudományos ismeretterjesztésben, irodalmi műveit, hírlapírói érdemeit és múzeumszervezői tevékenységét a következőképpen méltatja életrajzírója Karl János:

„Czirbusz Gézát a milleniumi idők legképzettebb hírlapírójának tartjuk.

Hírlapírói tevékenysége aránylag lassan bontakozott ki, s így nevét az olvasóközönség csak fokozatosan ismerte meg. Idő kellett hozzá. Más volt a sorsa a földrajzzal foglalkozók körében. Itt úgyszólván mindjárt az első szereplésével a „beérkezettek közé tartozott. Igaz, hogy ebben rátermettségén és szellemi felkészültségén kívül jelentős szerepet játszottak az akkori körülmények is. A magyar földrajz mint megszervezett tudomány akkor tette első lépéseit. ...

Hírlapi cikkeinek száma több száz. Fővárosi és vidéki lapoknak volt négy évtizeden át munkatársa. Az utóbbiak közül a dunántúli, főleg veszprémi és a délmagyarországi, elsősorban a temesvári magyar és német sajtó közölték írásait. Ez utóbbi-

akban jelentek meg a szépirodalom körébe sorozható tárcái, amelyek tartalmukkal és hangukkal már nem egyszer a komikum határán mozognak. Pl. Tücsök a gőzfürdőben, víg tárca, Five a clook, családi kép a svihákok életéből, Gőzfürdő Kurtegebén, Cirok Muki jelölése, korteskomikum stb. Határozott tehetség volt a fonákságok meglátásához s azoknak torzító tükörszerű kivetítéséhez. Említettük fentebb, hogy szerette a muzsikát. Szenvedélyes színházlátogató is volt, s így az eddigiek után nem lepődhetünk meg, ha ismerősei egy szép napon nevét a színpadi szerzők között olvasták. *Bűvös Erdőben* című opera librettóját Genzinger nyomán írta, zenéjét pedig a temesvári 29. ezred katonai karmestere, Heller szerzette. Kétszer került színre a Délvidék szellem és gazdasági metropolisában.

Szépirodalmi vonatkozású írásain kívül a vidéki lapokat túlnyomólag neveléstudományi és társadalmi dolgozataival kereste fel. Mindkettővel érdeklődést és mozgalmat akart kelteni a szerinte álmos és közömbös kortársaiban. Nem riadt vissza attól sem, hogy írói álnéven önmagával szálljon vitába. Nem nyugodott, míg ébresztő, ösztökélő sorainak nem látta a hatását. Veszprémben ő szerezte az első hívőket a Veszprémmegyei Múzeumnak, ugyancsak ő hangoztatta először a Dunántúli Kultúregyesület szükségességét. Az előbbi testet is öltött, és ma az ország egyik legértékesebb gyűjteménye. Nagykárolyban egy lápi múzeum felállításán fáradozik. Felveti az eszmét: a környék tollforgatói tömörüljenek a Kölcsey-társaságba.” (Balanyi, p. 292.)

Czirbusz Géza tanári pályafutásának 30. évfordulóját a sátoraljaújhelyi szolgálata alatt ünneplik. Ez alkalommal jelenik meg a gimnázium 1905. évi értesítőjében a tudós piarista tanár önéletrajza Czirbusz Géza 30 éves tanársága címmel.

Pintér Kálmán (1854–1902) 1874 és 1880 között tanított a kegyesrendiek veszprémi gimnáziumában. A Veszprém folyóirat szerkesztőbizottságában Pintér az irodalmi rovat állandó szerzője volt: verses és szépprózai tárcái, szívesen olvasott közleményei voltak a lapnak. Pintér Kálmán Vörösmarty-kutatóként vált országsszerte ismertté. Az Irodalmi dolgozatok Vörösmartyról című tanulmánykötetében a következő közlések jelentek meg: Széchenyi és Vörösmarty; Bölcselő elem Vörösmarty lírai költeményeiben; Vörösmarty nőalakjai; Vörösmarty realizmusa; A vén cigány. Pintér a Széchenyi és Vörösmarty című tanulmányában indít mozgalmat Vörösmarty fővárosi szobrának felállítása érdekében.

Vörösmarty tanulmányain kívül figyelemreméltó Pintér érdeklődése a kortárs irodalom iránt is: Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc és Bródy Sándor írásait elemezte részletesebben. Irodalmi kritikái főként a fiatal katolikus írók műveiről szólnak.

Pintér feladatának tekintette a magyar irodalomtörténet-tanítás fejlesztését is. A középiskolai tanuló ifjúság számára írta az 1896-ban megjelent Irodalmunk a millenniumig című összeállítást.

A magyar drámai mesék című művével, mely novellastílusban 24 magyar dráma meséjét foglalta össze, az irodalomtörténettel foglalkozó tanulók munkáját szándékozott megkönnyíteni. Pintér Kálmán költőként és drámaíróként is jelentős.

Körösi Albin (1860–1936) a természetrajz és a földrajz tanára 1883-ban Veszp-

rémben kezdte tanári pályafutását. A több nyelvet ismerő fiatal szerzetes első fordításai (olasz, spanyol és angol költők versei) a Veszprémi Közlönyben jelentek meg. Körösi Albin tanári pályafutásának kezdeti időszakában írja meg tankönyveit. Három részből álló földrajzát az első képes magyar középiskolai földrajzkönyvként tartják számon. Körösiben művelődéstörténetünk első hispanológusát tisztelhetjük. A XIX. század spanyol költői című tanulmánykötete (1893), spanyol regényfordításai és irodalmi levelezései jelentősek.

„1910 körül már több spanyol lap munkatársa, de hazai újságokban és folyóiratokban is szívesen foglalkozik spanyolországi eseményekkel, irodalmi kérdésekkel. Tanulmányait kiterjeszti a portugál, katalán, baszk és a provanszál nyelvre is. Ritka nyelvismeretét gyakran igénybe veszik a különböző minisztériumok. Nem csoda hát, hogy mikor jórészt az ő működése nyomán felmerül egy spanyol tanszék felállításának kérdése, elsősorban őrá gondolnak. 1912-ben kap megbízást a budapesti tudományegyetemen a spanyol nyelv tanítására.” (Balanyi, p. 332.)

Körösi a magyar kultúra spanyolországi követeként is jelentős: a Petőfi centenáriumi évben, 1907-ben, a *Revista contemporanea* júniusi számában jelenteti meg az első spanyol nyelvű Petőfi ismertetést és 7 Petőfi vers fordítását.

Perényi József (1871–1938) magyar-német szakos kegyesrendi tanár Az 1896–97-es tanévben Sátoraljaújhelyben kezdte tanári pályafutását, – majd 1895-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett – s 1903 és 1907 között ismét Sátoraljaújhelyben szolgált. 1907 és 15 között a kegyesrendiek veszprémi gimnáziumában tanított.

Agárdi László Perényi József életrajzírója a tudós tanár, író és irodalomtörténész munkásságát így foglalja össze:

„Perényi József érdeklődése az irodalom termékei és írói alkotások létesítése iránt korán jelentkezett. Bátor kézzel nyúlt régebbi és újabb, értékes és kevésbé jelentékeny, tudományos és szépirodalmi művek után. Kiadásunkkal egyrészt megmentette őket az elkallódástól, másrészt a maga korának irodalmi alkotások iránt érdeklődő embereit többé-kevésbé ritkaságszámba menő munkákkal vagy emlékekkel örvendeztette meg. Nem annyira tudatos eljárás irányította ebben a tevékenységében, mint inkább a tartózkodási helyén folytatott régi írások után való kutatásai vagy a törekvés, hogy a másoktól felajánlott és megújítást érdemlő műveket megmentse. [...] Bárhol folytatta tevékenységét, az irodalommal foglalkozó szerzetesnárnak mindenütt hallania kellett a XVIII. század végén és a XIX. század első felében élő és irodalmi működést magyar nyelven folytató elődeiről. A sokkal nagyobb számban latinul író tudományos és költő-alkotókról sohasem vett tudomást. Rendtársai közül főleg azok keltették fel figyelmét, akik költeményeket írtak s még inkább azok, akik a magyar nyelvű színműirodalmat megindították. Nagy szerzetelesődje, Dugonics András, különösen érdekelte s mellette az iskoladrámák egyik-másik művelője, majd szónokias drámák szerzője foglalkoztatta írói becsvágyát. Tudta, hogy ezek a rendtársai mint költők nem jelentékenyek; mint színműírók vagy kiadók sikereket értek el, és éppen ezért tette tanulmány tárgyává műveiket. Nagy irodalmi készültséggel vette sorra Katona Dénest, az époszirót; Endrődy Jánost, a költőt, bölcselőt, iskolai dráma szerzőjét; Dugonics Andrást, mint színművek alkotó-

ját; s végül Horváth Cyrillt, több szindarab íróját. [...] Jegyzetekkel adta közre Benyák Bernát piarista 1768-ból származó leíró versét Veszprém városának nyájas leírása címen a kegyes rend középponti levéltárában található kéziratkötetből.” (Balanyi, pp. 410–411.)

Perényi Józsefet az irodalomtörténészt a kortárs világi költők, így Ady Endre műveinek elemzése is foglalkoztatta. (A szintézis Ady költészetében) Hungarológiai vonatkozású munkája az 1916-ban kiadott tanulmány az Aranka György erdélyi magyar nyelvűvelő társasága, melyben a társaság fennmaradt nyelvtudományi kézíratait ismerteti.

Perényi József mint a német nyelv tanára jelentős nyelvpedagógus is. Sátoralja-újhelyi tanársága idején 1903-ban adták ki német nyelvkönyvét, a Német nyelvtan és olvasókönyv a gimnáziumok és reáliskolák számára címmel. Perényi József érdeklődött a zeneművészet iránt is: több zenei szerzeménye is van.

A piaristák nemzetnevelő értékét az oktatásügy minden politikai korszakban igyekezett elismerni. A piaristák a szabadság, egyenlőség, testvériség szellemében neveltek tanítványaikat származásra és vallásra való tekintet nélkül. Bizonyára ez a nevelési szellem is közrejátszhatott abban, hogy a piaristák iskolái sok tudóst, művészt, politikust, országvezetőt neveltek, köztük az evangélikus Kossuth Lajost is. Kossuth 1848 októberében Mosonmagyaróváron a nemzetörökhöz intézett szónoklatában a Burián Boldizsár házfőnök üdvözlő szavaira mondott válaszában kijelentette: „*Én ezen szerzetnek mindenkor tisztelője voltam, s iránta különös hálával lekötelezve érzem magamat. Azért is őszinte hálával veszem tiszteletüket. Talán nem is tudják az urak, hogy én is növendékük voltam, s hogy tudományomat és hazafiúi érzésemet Önök, ha nem is egész kiterjedéssel, de legalább első magvait s talpkövét vetették s csepegtették belém. Ezért is e hasznos szerzet iránt hálás érzéssel lenni meg nem szűnök.*” (Varga M., p. 13.)

IRODALOM

- Balanyi György (szerk.): Magyar Piaristák a XIX. és XX. században. Budapest, 1942.
- Borián Tibor (szerk.): Emlékkönyv a veszprémi Kegyesitanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára 1711–1986. Bp., 1989.
- Harmath István–Katsányi Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai, 4. kiadás, Veszprém, 1984.
- Kollega Tarsoly István (szerk.): Révai Új Lexikona. Budapest, 1999.
- Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777–1848. I–II. Budapest, 1927.
- Léh István – Koltai András: A magyar piarista rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Budapest, 1998.
- Tölcsey Ferenc: A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath. főgymnasium története 1711–1895, Veszprém, 1895.
- Varga Béla (szerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1998.
- Varga Miklós (szerk.): Piaristák részvétele az 1848/49-es szabadságharcban. Veszprém, 1998.

Betekintés a Veszprémi Állami Fiúgimnázium 1948–1949. tanévi oktatási helyzetébe

HORVÁTH ELVIRA

DR. KORCSMÁROS IVÁN VEGYTAN, TERMÉSZETRAJZ, FÖLDRAJZ TANULMÁNYI FELÜGYELŐ 1948. október 30-án e három szaktárgyra vonatkozó látogatást végzett a Veszprémi Állami Fiú- és a Veszprémi Állami Leánygimnáziumban. A két testvérintézetben ugyanazok a szaktanárok tanították ezeket a tárgyakat. Károly Imréné Adamka Blanka, aki ezt az évet megelőzően más-típusú, alacsonyabb fokú iskolában tanított, most a vegytant és a természetrajzt oktatja. A földrajz szaktanárának Medgyes Borbálának ez a tanév a tanári pályájának a kezdetét jelenti.

A fiúgimnáziumban az államosítás utáni időszakra a szertárak, szemléltető eszközök a háborús események következtében elpusztultak, illetve elkallódtak. A leánygimnáziumé ennél sokkal jobb állapotban maradt meg. Márpedig a természetrajz tanításának a szemléltetés, a vegytanénak a kísérletezés, a földrajz órákének a térkép nélkülözhetetlen eleme. A látogatás a fiúgimnáziumban 1 természetrajzi és 1 földrajzi órára, a leánygimnáziumban 1 természetrajzi és 1 vegytani órára terjedt ki. A tanulmányi felügyelő a közös értékeléskor kihangsúlyozta, hogy az „*észrevételek célja nem hibakeresés, hanem építő szándékú javítás az értékesnek a kiemelése, de a javításra szorulóknak a tudatosítása által, a jobb, tökéletesebb iskolai munka céljából. De kritikát mondani, észrevételeket tenni csak akkor és csak ott érdemes, ahol valószínűnek látszik, hogy az a célját el is éri.*”

A jegyzőkönyv alapján a fiúgimnáziumban a következő lehetőségekre alapozott gyakorlat alakult ki.

„*I. A természetrajz és vegytan szaktanára Károly Imréné az ősz folyamán a virágos növények tárgyalásához természetszerűleg a tanulók által hozott élő növényeket használta fel szemléltetésre, a VI. osztály tanulóit pedig időnként a leánygimnáziumba vitte át egy-egy vegytani kísérleti órára. A földrajz szaktanára tanórája előtt a táblára rajzoltatja fel a Kárpátmedence térképét krétával, s ezt a vázlatot használta, illetve egészítette ki a földrajz óra során. Ezek szükségszerű kényszermegoldások, amelyeken változtatni kell. ... Az elkövetkező tavasz vagy a nyár folyamán tehát úgy kell megszervezni és irányítani a tanulók öntevékeny munkáját, hogy szemléltetésre alkalmas anyag gyűjtésével és preparálásával egy leendő természetrajzi szertár alapjai megvethetők legyenek. A közvetlen jelen megoldható feladatául pedig házi-lag készült egyszerű szemléltetési eszközök is előállíthatók, olcsó (papír; vízfesték, tus) természetrajzi vázlatok, képek készítését tűzhetjük ki tanulóink számára. Hasonlóképpen fillérékért elkészíthetik a tanulók a földrajz tanításához nélkülözhe-*

tetlen falitérképeket is. Egyszerű és olcsó, ha erre a célra csomagolópapírozt, vízfes-téket és tust használnak. Ha azonban ezt a feladatot érzékkel és kezűgyességgel ren-delkező tanulók vállalják (esetleg a rajzszakos kolléga szaksterű tanácsainak a fel-használásával), a célnak teljesen megfelelő, maradandó értékű falitérkép lehet a munkájuk eredménye.

Legnehezebb a kérdés helyes megoldása a vegytan tanításánál. Vegytan tanítani állandó kísérletezés nélkül nem lehet, az elpusztult vegytani szertárat pótolni pedig máról holnapra lehetetlen. Azonban szükséges, hogy egy kis kéziszertárat állítsunk össze, amivel a legfontosabb kísérletek elvégezhetők. Nem kell, és nem is szabad arra törekednünk, hogy drága vagy komplikált kísérleti eszközöket szerezzünk be. Egy tucat kémcső, néhány főzőpohár, 1-2 lombik, spirituszégő, s a legfontosabb vegyszerek beszerzése kezdetnek elégséges, és már lehetővé teszi azt, hogy a legtöbb és a legfontosabb kísérleteket elvégezheszük. Nincs szükség látványos kísérletekre, hanem megelégedhetünk kémcsőben végzett kísérletekkel, amikhez nem szükséges vegytani előadó. Nem veszélyesek, s közönséges osztályteremben is elvégezhetők. Használjuk fel a tanulók által készített egyszerű eszközöket és az általuk beszerzett vegyszereket is. Ezzel nemcsak kedvet kapnak a kísérlet és a kísérleti eszközök otthoni megisméltésére és kipróbálására, hanem ezáltal alaposabb anyagismeretet, tudást és jártasságot szereznek, a tárgyat is sokkal jobban megkedvelik. Vigyázzunk azonban arra, hogy a tanulóink mindig tudatában legyenek az egyes vegyszerek vagy az egyes kísérletek veszélyes voltának. Az ilyenektől szigorúan tartsuk őket távol! Ilyen módon felszerelt szertár nélkül is lehetővé tehetjük a valódi kísérleti vegytan tanítását. A komolyabb felszerelést igénylő vagy tanteremben el nem végezhető kísérletek bemutatására természetesen továbbra is használjuk fel a testvérintézet által rendelkezésre álló lehetőséget.

Mindezek megvalósításának előfeltétele azonban, hogy az intézetben az újrászű-lető természetrajzi és vegytani szertár anyaga és eszközei számára helyiség álljon rendelkezésre.

A szemléltetés legegyszerűbb és legnékülözhetetlenebb eszköze a kréta és a táb-lai rajz. A természetrajzi ábrák és a térképvázlatok a színes kréta alkalmazását is igénylik. Ezért ez utóbbi beszerzendő a fiúgimnázium számára is!

II. A tanári ön- és továbbképzésnek nélkülözhetetlen feltétele, tanári szakkönyvtár csak a leánygimnáziumban áll rendelkezésre. Sajnos, különösen vegytani vonalon, az új, korszerű művek itt is hiányoznak.

III. A tankönyvek száma általában kevés, különösen a VII. osztályban a földrajzi tankönyv. Itt fontos, hogy a tanulóknak térképük legyen. Új, engedélyezett térképek már jelentek meg, és beszerezhetők.

IV. Munkafüzetek. A természetrajzi és vegytani órákon a tanulók szép és gondo-san vezetett munkafüzeteket készítenek. Némelyik tanulóknak két füzete is van, egyet az iskolában használ, a másikat pedig a tankönyv otthoni felhasználásával készíti az iskolai "piszkozat" alapján. Ennek az otthoni munka ellenőrzése, a tárgyi tudás biz-tosítása szempontjából tagadhatatlanul előnye vannak, a jegyzet csinítására, rendbentartására így nagyobb lehetősége van. Az Utasítás szerint azonban a tanuló munkafüzetének elsősorban az iskolai munkát kell visszatükröznie, és az iskolában

kell készítenie. Hasonlóképpen rendszeresen vezetett jegyzetfüzetet készítenek a tanulók a földrajz órákon is. A munkafüzet rendszeres és pontos vezetését itt is minden tanulótól meg kell követelni.

V. Az iskolai munka rendszeres és tervszerű voltát, a rendelkezésre álló idő arányos, helyes és módszeres felhasználását segítik elő a tanmenetek. Erről tanúskodnak az osztálykönyvi bejegyzések is.

VI. Természetrájk. A szaktanár a fiú- és a leánygimnáziumban párhuzamosan halad, és természetesen ugyanazt a tanmenetet használja. A tanmenetből elhagyandó az ember szervezetére vonatkozó ismeretek tárgyalása, mert ez még nem az V., hanem a VI. osztályban történik az egészségtan keretében. Az így felszabaduló idő nagy része elsősorban az őszi virágos növények tárgykörének a kibővítésére szolgálhat. Erre a tanmenet igen kevés időt, 4 órát irányozott elő, hasonlóképpen az edényes virágtalanokra 1 órát. Az osztálykönyvi bejegyzések szerint ennél az időnél a szaktanár – igen helyesen – jóval többet használt fel: a fiúgimnáziumban 9 órát.”

Helyes és javasolt volt a virágos növények tárgyalásakor néhány órás növényismereti kirándulást beiktatni. Kiváló szemléltető eszközül szolgált volna filmvetítógép is, ami a leánygimnáziumnak a rendelkezésére állt, de a fiúgimnáziumnak sajnos nem volt.

Az V. osztályos természetrájk órán Károly Imréné személyiségét, szaktudását tükröző mintaszerű óravezetésen tökéletesen bebizonyosodott a szertár, az egyértelmű szemléltetés felszereléseinek a hiánya. A vegytan órán a kísérletek 1 tanórára tömörítése miatt a legjobb szándék, igyekezet ellenére sem volt elérhető a szaktárgy nevelőértékeinek maradéktalan kiaknázása.

A földrajz tanításánál hasonló problémák gátolták a zökkenőmentes oktatást. Sőt súlyosbította a helyzetet a tanulók tankönyv és kézi térkép hiánya. Ráadásul a használatos tankönyvek ebben a tanévben még nem épültek évfolyamonként egymásra. Emiatt az új tananyag tanításakor a szükséges alapismeretek hiánya csak állandó ismétléssel volt kiküszöbölhető, illetve egy szintre hozható. Mivel falitérkép sem nyújthatott segítséget az órai munkában, ezen táblai rajzzal lehetett segíteni. Ezt viszont a színes kréta hiánya nehezítette. A terepviszonyok bejelölésénél igyekeztek csak egy-egy vonással jelzett térképvázlatot létrehozni. Legmegfelelőbb megoldásnak az bizonyult, ha a táblán a tanár dolgozott, a tanulók pedig ezzel egy időben ugyanazt a munkafüzetükbe rögzítették. Ez pótolta a tankönyvet és a térképet is számukra.

A jegyzőkönyv zárása a következőről tudósít.

„A látogatás során tapasztaltak összegzéséül megállapítható, hogy a két intézet vegytani, természetrájkai és földrajzi tárgyainak oktatása jól képzett, feladatukat és hivatásukat szerető és lelkes kötelességteljesítéssel végző nevelők kezében van.”

IRODALOM

VeML XXVI. 58. Iskolalátogatási, szakfelügyelői jegyzőkönyvek 1948, 1949. A Veszprémi Állami Fiúgimnáziumban és a Veszprémi Állami Leánygimnáziumban 1948. október 30-án tartott Vegytan-Természetrájk-Földrajz tárgyú tanulmányi felügyelői látogatást követő közös értekezlet jegyzőkönyve.

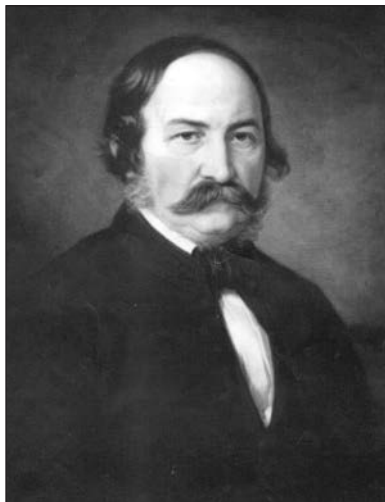
MEGEMLÉKEZÉSEK

**Veszprémi kisgimnazistából
Kossuth országos főorvosa**

Sauer Ignác (1801–1863) emlékezete

HOGYA GYÖRGY

SAUER IGNÁC BELGYÓGYÁSZ, EGYETEMI TANÁR, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 210 éve, 1801. október. 1-én született Veszprémben. Apja Sauer Pál tehetős polgár volt, édesanyja Bisistye Klára. Szülőháza a Rákóczi utcában, a mai Fekete Sas gyógyszertár épülete, ma is áll.¹

Elemi iskolát, és a gimnázium négy alsó osztályát Veszprémben, a kegyesrendieknél, felső négy osztályát, pedig Pesten végezte. Az orvosegyetemet 1821–1823 között Pesten hallgatta, majd Bécsbe ment, ahol tanulmányait tovább folytatta, ahol Friedrich Hartmann (1767–1851), Johann von Raimann (1780–1847) és Josef von Škoda (1805–1881) akkori nagy hírű tanárok előadásait hallgatta és 1826-ban orvosdoktorrá avatták. 1827-ben a szülésmesteri oklevelet is megszerezte. Köztudott, hogy elhelyezkedni és szabad letelepedési jogot szerezni, az egész osztrák–magyar birodalomban, csak a bécsi egyetemen szerzett diplomával lehetett. A Pesten szerzett orvosi diploma, csak Magyarország területén volt érvényes.

Diplomájának megszerzése után helyezkedett el a bécsi általános kórházban (Allgemeines Krankenhaus), és annak különféle osztályain három évig másodorvosként működött majd 1829-től lelencház élére került, mint annak főorvosa. 1831 közepén a bécsi haditanács rendelkezése alapján Galiciába küldték, a kolera elleni intézkedések betartását ellenőrizni. E tisztséget a kolera elfojtásáig, 1832 november végéig látta el. Időközben, a kolerajárvány Bécsset is elérte, azért Galiciából visszahívták, és a jozefstadi koleraház főorvosává nevezték ki. 1833 végén a lipótvárosi

fegyencház első orvosa, majd Grossenzersdorfban négy éven át járási orvos. Innen 1837-ben ismét Bécsbe került, s mint rendőrorvost a tövényiszéki kórház főorvosává nevezték ki.

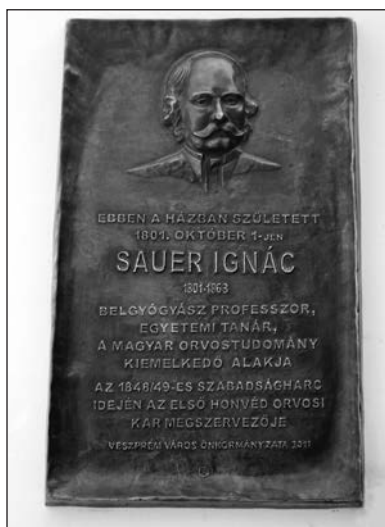
1842-ben a pesti egyetemre került, mint a kór- és vegytan helyettes tanára, majd a következő évben rendes tanár lett. Annak idején, nagy tudományos esemény volt, hogy beiktatási beszédét magyar nyelven tartotta meg. A szivbántalmakról címmel. Személyében az első magyar kardiológust tisztelhetjük. Ő volt az első, aki hazánkban a kopogtatás és hallgatóság módszereinek ismertetése által, a modern gyakorlati orvostan alapját nálunk meghonosította. A kopogtatással kapcsolatban megemlítendő, hogy ez a vizsgálómódszer Leopold Auenbrugger orvos nevéhez fűződik, aki egy grázi kocsmáros fia volt. Megfigyelte, hogy a hordókban a bor szintjét apja pincérei kopogtatással állapították meg. Ez adta neki az ötletet a betegek mellkasának hasonló vizsgálatához. Ezt a módszert vette át a bécsi klinikán Sauer Ignác, és a pesti belgyógyászati katedra elfoglalása után adta tovább a tanítványainak. Így lett a korszerű vizsgáló módszer egyik magyarországi meghonosítója Sauer Ignác.²

Az 1848/1849. évi szabadságharc kezdetén, a haza megvédéséhez kevésnek bizonyult a meglévő katonai létszám. Kossuth Lajos javaslatára, 10 ezer főnyi nemzetőrséget szerveznek, mely állandó egészségügyi gondozást igényelt. Ekkor, az 1848. május 24-től november 1-ig, az országos főorvosi teendőket ellátó Sauer Ignác főorvost kérték fel, hogy az új 10 zászlóaljnyi honvédsereghez 10 főorvosi és 30 alorvosi állásra jelöljön ki megfelelő orvosokat. A főorvosok 50 pft, az alorvosok 30 pft havi fizetés mellett lettek kinevezve. Feladatát sikeresen oldotta meg. Egyértelműen megállapítható, hogy a magyar honvédség legelső, legősibb orvosi karát Sauer Ignác hozta létre.³

A szabadságharc leverése után, 1849 végén egy évre elvesztette tanszékét, mert az egyetem részéről a Kossuth-kormányhoz intézett hódoló iratot ő is aláírta. Közös óhajtásra és jó pozícióban álló tisztségviselők sokoldalú sürgetésére, a haditörvényszék 1850. április 16-án a vád alól felmentette, és tanszékét visszakapta.

Az 1859–1861-es években dékán, 1862–1863-ban, pedig az egyetem rektora volt. Magyarságára jellemző, hogy Csasz Márton egyetemi bonctanár 1860-ban történő elhalálása után, az egyetemen többen német ajkú tanárok meghívását tervezték. Sauer Ignác szóval és tettel azért küzdött, hogy mint mondotta „... *maga az egyetem képezzen tanárokat, fiatal szakembereket, magyarokat, és mi küldjük ki külföldre a maguk tudásának tökéletesítése végett; s ejtsük el a német tanárok behívásának germanizáló eszméjét*”.⁴

A Magyar Tudományos Akadémia 1859. dec.15-én, levelező tagjává választotta: székét „A népesedés akadályairól Magyarországon” című értekezésével foglalta el. 1863-ban az akadémia egyik ülésén, a kedvezőtlen egészségügyi közállapotokat, pedig az alábbiak szerint jellemezte: „*A hazában hiányoznak kellő humanitási intézetek, nincsenek országos és célszerűen rendezett kórházak, lelenházak és fürdők, nyomorultak és árvák intézetei, országos tébolyda, melyek hiányában gyakoribb a halálozás. Köznépünk rendezetlen életmódja: a nagyon zsíros tápszerekkel és sze-*

szes italokkal való visszaélés (a rumadó behozatala kapcsán 1850-ben 105ezer kisebb-nagyobb szeszfőzdét irtak össze az országban), célszerűen, vagy ki nem elégitő öltözködés, nedves lakás, bányaaaknában való foglalkozás stb. nagy károkkal jár. Hiányos az orvosrendőri hatóságunk, amely hivatva volna az egészségellenes behatásokat elhárítani.”⁵ Több komoly értékű orvostudományi munkát írt. Cikkei az Orvosi Tár, az Orvosi Hetilap, az Akadémiai Értesítő szaklapokban jelentek meg. Előadásait hat kötetben adták ki, s hosszú időn át ez volt haza orvosaink belorvostana.⁶ Elhalálozott Pesten 1863. november 17-én. Az orvosi kar közös gyásza jeléül, három napig az egyetem orvostudományi épületén lengett a fekete zászló. A Magyar Tudományos Akadémia, a m.kir. tudományegyetem, a buda-

pesti királyi orvosegylet testületileg, a m. kir. helytartótanács, a budapesti helyhatóságok, testületek, pedig küldöttségileg vettek részt a gyászünnepélyen. Temetésekor, november 20-án a testvérvárosok rétegéből összegyűlt tömeg kísérete utolsó útjára, és az egész országban megszólaltak a harangok.⁷ Földi porai Budapesten a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben nyugszanak. Sírboltjának felirata: „Munkás életét haza, az egyetem, a tudomány, családja és a szenvedő emberiségnek áldozta, azért nem csak övéinek, hanem kar és kortársainak osztatlan tisztelete és hálája áldja az üdvözültet hamvaiban.”

Születésének 210. évfordulója alkalmából, szülővárosában Veszprémben, a város önkormányzata 2011. október 3-án emléktáblát helyezett el szülőháza falán.

JEGYZETEK

¹ VeML. V. 102. b. XII. 1. e Veszprémi Káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyv, 121/1805.

² Szállási Árpád: Orvostörténeti mozaikok, 1998. 75, 159.

³ Zétényi Győző: A magyar szabadságharc honvédorvosai, 1948. 11–16.

⁴ Poór Imre: Sauer Ignác emlékére... Pest, 1871. 32–36.

⁵ Füst Molnár Sándor: Egészségünk útja. Bpest, 1983. 162.

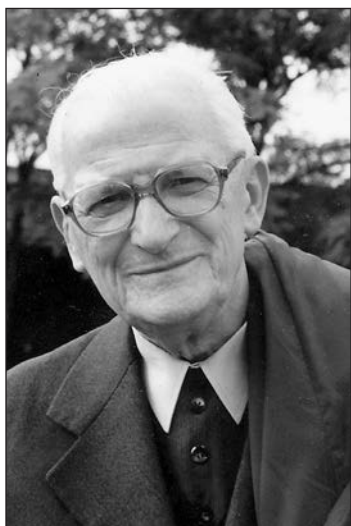
⁶ Hógyes Endre: Emlékkönyv... Bp., 1896. 166.

⁷ Gortvai György: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Bp., 1953. 249.

Emlékezés a száz éve született Körmendy Józsefre

HERMANN ISTVÁN

DECEMBER 12-ÉN ÜNNEPELNÉ SZÁZADIK SZÜLETÉSNAPIJÁT dr. Körmendy József pápai prelátus, felsőörsi prépost, akit mindnyájan csak Jóska bácsiként, a veszprémi egyházmegye történetének tudósaként ismertünk. E centenáriumi évforduló jegyében ez év februárjában a Veszprém Megyei Levéltár összefogva a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárral egy levéltár-történeti felolvasóülés keretében emlékezett meg Jóska bácsiról, aki több mint két évtizedig vezette a veszprémi püspöki, majd érseki levéltárat. Illő azonban a születésnap közeledtével e folyóirat oldalain is felidézünk felejthetetlen alakját.

Családja Veszprém megye észak-nyugati csücskében, a Marcal menti Külsővaton gazdálkodott. A Körmendy-család tagjai kismemesi eredetű, mélyen vallásos földművesek voltak. Ez az otthonról hozott örökség meghatározta egész életét. Papi szolgálatának gyökerét édesanyja erős hite, fia hivatásáért mondott imái jelentették. Ugyancsak családi örökségként kapta múlt iránti érdeklődését is. Az idősebb generációknak családjuk eredetéről, szülőföldjük múltjáról elmondott „meséi” – amelyeknek igazáról később levéltári kutatásai során bizonyosodott meg – fordították figyelmét a történelem felé. Papi hivatásának gyökereiről megemlékezve több alkalommal elmondta a következő történetet. Karonülő gyermekként sétált édesanyjával szülőfalujában, amikor talákoztak Szentgyörgyi Ignác plébánossal.

A tisztelendő úr azután érdeklődött, hogy a kicsiny gyermek fiú-e vagy leány. Meghallván a választ, azt mondta az édesanyjának, imádkozzon azért, hogy a gyermekből pap legyen. Édesanyja elcsodálkozott ugyan, de ettől fogva imáiban a papi hivatást kérte gyermeke számára, s egész életében imáival kísérte fiát.

Középiskolai tanulmányait a pápai bencéseknel kezdte meg, majd hamarosan a veszprémi piaristáknál folytatta. Ekkor került a veszprémi várba, amely később meghatározó szerepet játszott az életében. Az 1970-es évek elejétől részbeni mun-

kahelye, az 1990-es évektől pedig egyúttal lakóhelye is itt volt. A kisdíák számára azonban ekkor még csupán az alma mater jelentette. A piarista rendházzal szomszédos püspökség épületébe is ebben az időben lépett először. Számtalanszor emlegette a palota folyosóján sétálva, hogy ő itt a legrégebbi lakos, hiszen Rott Nándor püspök úr mint „kosztos diákot” látta vendégül gimnazista korában több éven át. Érettségi után a veszprémi Szent Anna Szemináriumba jelentkezett. Nem csak lelkiekben készült papi hivatására, fontosnak tartotta teste edzését is. Gimnazista korától kezdve rendszeresen tornázott, nyaranta evezett a Marcalon. Tanárai ennek ellenére gyenge testalkatúnak tartották a szigorú papi élethez. A szeminárium elvégzését követően, 1935-ben Rott Nándor veszprémi püspök szentelte áldozópappá.

Már szeminarista éveiben rendszeres látogatója volt a megyei és az egyházmegyei levéltárnak, felszentelése után pedig – minthogy két esztendő a váci egyházmegyében szolgált – lehetősége nyílt arra, hogy hallgassa a Pázmány Péter Tudományegyetem egyháztörténeti tárgyú stúdiumait, és ezzel párhuzamosan az Országos Levéltárban is kutatásokat folytasson. Ekkor már későbbi doktori értekezésének témáján, gróf Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök (1710–1720) életrajzán dolgozott. Munkáját nagyban segítette, hogy elnyerte a Bécsi Magyar Intézet ösztöndíját is, így lehetőséget kapott az osztrák levéltárakban őrzött dokumentumok megismerésére. Disszertációját 1938-ban védte meg, nyomtatásban azonban csak 1995-ben jelent meg.

Az 1940-es évektől kezdődően elsősorban lelkipásztori tevékenységet végzett, a tudományos munka, a történelemmel való foglalkozás azonban bűvópatakként, hol háttérbe szorulva, hol felbukkanva, végigkísérte egész életét, hogy majd az 1970-es évektől kezdve ismét főszerepet kapjon. Káplán, később hitoktató volt Zalaszántóon. Itt ismerkedett meg a későbbi kultuszminiszterrel, a jeles irodalomtudóssal, Keresztury Dezsővel, akinek barátságát egészen annak haláláig megőrizte. 1943 és 1961 között Nyárádon volt plébános, közben 1944-ben táborigényesként megjárta a keleti frontot, hazatérve pedig az újonnan kialakított nyárádi kerület esperesévé nevezték ki. A nyárádi plébánia a korban gazdag javadalomnak számított, jelentős földbirtokkal és állatállománnyal rendelkezett. Kinevezése után, mint maga mesélte, édesanyja sírva fakadt féltve gyermekét a gazdagság, a pénz csábításától. Nem telt el sok idő, és az átvonuló front az ingóságokat, az államosítás pedig a földbirtokot tette semmivé.

A kommunista diktatúra számára szálka volt a békepapi mozgalommal szembeálló, ellenzéki érzelműekkel – többek között Keresztury Dezsővel – baráti kapcsolatot ápoló pap. Megfigyelték, munkáját, ahol lehetett, nehezítették. Baráti körben Jóska bácsi számtalanszor elmesélte életének egyik nehéz pillanatát, amikor a kötelezően leteendő állami esküt az Állami Egyházügyi Hivatal vezetője nem fogadta el tőle. Élő hite azonban hozzásegítette, hogy ilyen helyzetekben is felvállalja hivatását, ha kell, nehéz döntéseket is meg merjen hozni. Veszprémbe volt hivatalos Klempa Sándor apostoli kormányzó úrhoz, hogy engedélyt kérjen egy általa vásárolt borsosgyőri házban egy kápolna létesítéséhez és felszenteléséhez. A főpász-

tor azonban azzal fogadta, hogy az Egyházügyi Hivatal utasítására el kell helyeznie Nyárádról. Ekkor szóba se hozva kérelmét motorra pattant, a hitetlenkedő borsosgyőri hívekkel pedig berendeztette a kápolnát azzal, hogy a következő vasárnap szentelésre gyűljenek össze. A kétkedőknek azt felelte, a házat természetesen be fogják zárni, de eljön majd az idő, amikor a templomot újra megnyitják. 2004-ben részvételével szentelhettek fel a település új kápolnáját.

1961-ben Felsőörsre helyezték. A korábban gazdag plébániára kerülni ebben az időben büntetés számba ment. A prépostsági épületet elvették, a lelkésznek albérlésben kellett laknia. Éveken keresztül „kosztos lelkész” volt, azaz – mint diákkorában a püspöki palotában – úgy kosztolt plébánosként sorban a híveinél. Megbüntetői nem is sejtették, hogy csak eszközök az Úr kezében, aki meghallgatta szolgája felszentelésekor elmondott kérését, hogy oda kerülhessen lelkipásztornak, ahová más már nem akar elmenni. Odaadását a hívek tisztelete és szeretete kísérte. Harminc évig szolgált Felsőörsön. Élete egyik legfontosabb szakaszának tartotta a falu Árpád-kori templomának helyreállítását, amelyre nem sokkal a plébániára kerülését követően, az 1960-as évek első felében került sor. A helyreállítási munkálatok figyelmét ismét a történelem felé irányították. 1972-ben, Kredics László püspöki könyvtáros és levéltáros távozását követően került a püspöki levéltárba. Bár a levéltárosi állást nem kérte magának, a felsőörsi plébánia mellett a levéltár vált második otthonává. 1974 tavaszán kinevezték levéltárigazgatónak, amely tisztséget több mint húsz esztendőn keresztül, 1996-ig látta el. Az 1970-es évektől kezdődően rendszeresen publikált egyháztörténeti tárgyú tanulmányokat. Munkásságának számtalan elismerése közül kettőt kell kiemelni. 1980-ban nevezték ki Mária Magdolnáról nevezett felsőörsi préposttá. Néhány évvel később Horváth József vörösberényi

plébánossal közösen két-két féléves ösztöndíjat kapott Rómába. 1982-ben, majd 1984-ben kutathatott a Vatikáni Titkos Levéltárban, emellett művészettörténetet hallgatott és olaszul tanult. Az örök városban folytatott kutatásainak eredményeit a Magyar Országos Levéltár 1990-ben önálló kötetben jelentette meg. E kötet különlegessége, hogy a kézirat sajtó alá rendezésében unokahúga, Körmendy Kinga segítette, aki testvérével együtt keresztapja hatásának köszönhetően fordult a múlt tanulmányozása felé. Római levéltári kutatásainak másik eredménye, hogy folytathatta a gróf Volkra Ottó János veszprémi püspök életéhez kapcsolódó dokumentumok összegyűjtését. Doktori disszertációjának megjelent változatában ezeket a forrásokat, például a püspök kánoni vizsgálatának jegyzőkönyvét már felhasználhatta.

1991-ben hivatalosan visszavonult a lelkipásztori szolgálattól, de a felsőörsi préposti címet haláláig viselte, s szükség esetén kisegítette környékbeli paptestvéreit. Utolsó éveiben Márkón vállalt szolgálatot, utolsó szentmiséjét a községben halála előtt nem sokkal, 2005 októberében mutatta be. A nyugdíjba vonulás következtében felszabaduló idejét a levéltárban töltötte. A Szent Ferenc Papi Otthonba történő költözése – lakótársainak többségével ellentétben – sem jelentett eddigi életével való szakítást, hiszen ezáltal még közelebb került munkahelyéhez, a levéltárhoz. 1996-ban átadta a levéltár irányításával kapcsolatos feladatokat utódjának, egykori káplánjának, Rajczi Pál ugodi plébánosnak.

2002-ben ismerkedtem meg személyesen Jóska bácsival, amikor a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárba kerültem. Ő keddenként és csütörtökönként jött át a volt ferences kolostor épületében lévő lakásából a püspöki palotába. Széleskörű anyagismeretével, munkakedvével és jó kedélyével a levéltár elképzelhetetlen volt nélküle. Gyakori beszélgetéseink nem csupán az őrzött iratanyag jobb megismerését szolgálták. Története, emlékei, amelyeket az egyházmegye életéről, saját sorsáról elbeszélt, bevezetett egy általam korábban nem ismert világba. Három éven keresztül dolgoztunk együtt. Jóska bácsi, aki ekkor már elmúlt 90 éves, sok segítséget adott a levéltárban őrzött forrásanyag megismeréséhez. A levéltár nagyon gazdag, közel kétezer oklevelet tartalmazó középkori gyűjteménye különösen közel állt hozzá. Odakerülésem után egyik első feladatomból volt a gyűjtemény revíziója, amelyet közösen végeztünk. A szekrényből kiemelt több száz éves dokumentumokat egyenként vetettük össze a lajstromok adataival. Régi kedves kutatóit, ha tehette, még ekkor is maga szolgálta ki. Ebből fakadt köztünk az egyetlen konfliktusforrás. Ha a keresett iratanyag a levéltári raktár csak létráról elérhető felső polcain volt, Jóska bácsi kéréssem, sőt „tiltásom” ellenére is maga ment fel érte. S amikor ezek az esetek kiderültek, egy kis huncut mosoly bujkált az arcán.

2005 októberében is, a megszokott napokon bejött a levéltárba dolgozni. Egyik alkalommal itt lett rosszul, lefeküdt az irodában elhelyezett kerevetre, majd hazakísértem, és az ügyeletes ápolóval konzultálva mentőt hívtunk hozzá. Két hetes kórházi tartózkodás után engedték haza. Néhány nap elteltével, november 7-én hunyt el otthonában. Felkészült Teremtőjével való találkozásra, s hiszem, hogy elkészített hellyel várták a Mennyei országában.

Szeretet vette körül egész életében, s ez nem is lehetett volna másképp, hiszen ő is szeretett mindenkit. Szeretetének forrása hite volt, amelyet életének minden pillanatában megélt. Rendíthetetlen hite segítette abban, hogy emberként, megalkuvások nélkül élhette le életét a talán túlságosan is hosszú 20. században.

Legfontosabb munkái:

- KÖRMENDY József (1971), Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a XVIII. században, *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10. 53–83.
- MOLNÁR István, SZÖLLŐSI Mihály, KÖRMENDY József, HORVÁTH József (1975), Az egyházmegye története, in: s.e., *A veszprémi egyházmegye papságának névtára*, Veszprém, 3–79.
- KÖRMENDY József (1978), A felsőörsi préposti kúria története (1200–1945), *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 13. 249–256.
- KÖRMENDY József (1987), A veszprémi r[ómai] k[atolikus] egyházmegye állapota a török hódoltság végén, in: SOMFAI Balázs [szerk.], *Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század)*, Veszprém. (A Dunántúl településtörténete VII.) 423–431.
- KÖRMENDY József [ed.] (1990), *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivo Secreto Vaticano (1421–1536)*, Budapest. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II/21.)
- KÖRMENDY József (1995), *Gr. Volkra Ottó Ker. János veszprémi püspök élete és munkássága 1665–1720.*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 16.)
- KÖRMENDY József (1995), A veszprémi egyházmegye rövid története a XVIII. században, in: HERMANN István [szerk.], *Tudományos konferencia a pápai Nagytemplom felszentelésének 200. évfordulójára 1795. május 3.–1995. május 3.*, Pápa. 35–42,
- KÖRMENDY József (1997), Római katolikus plébániaépületek a Balaton-felvidéken a Canonica Visitatiók alapján, in: CSERI Miklós, S. LACZKOVITS Emőke [szerk.], *A Balaton-felvidék népi építésze, A Balatonfüreden, 1997. május 21–23-án megrendezett konferencia anyaga*, Veszprém–Szentrendre. 217–228.
- KÖRMENDY József, RAJCSI Pál (2000), *Rott Nándor veszprémi püspök bérmlási feljegyzései (1921–1938)*, Veszprém. (A veszprémi egyházmegye múltjából 17.)

KÖNYVSZEMLE

A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének 2011. évi tájékoztatója. – Veszprém: Veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Köre, 2011. – 40 p. A 2011-es év a piaristák veszprémi letelepedésének 300. évfordulójának ünneplése jegyében zajlik. Ezt az eseményt köszöntötte az öregdiákok baráti körének egyesületi elnöke, Borián Tibor SCH. P. tanár-öregdiák, megemlékezve a három alapító piaristáról, a felvidéki Nyitráról érkezett Zajkányi Lénárd, Herchl József és Szolcsányi Imre atyákról, akiket az iskolaalapító Volkra Ottó veszprémi püspök hívott városunkba, hogy „*Bakony erdeinkből a jámbor és jó nevelésben részesült ifjúságnak virága kerüljön ki és az erdei vad cserjékbe a jámborsággal és ismeretekkel beoltott új hajtásai gyümölcsöző fákká erősödjenek.*” (Volkra Ottó, 1716.). Az Alma Mater, mindig megfelelően a különböző korok követelményeinek, a korábbi örökséget megőrző és azt vállaló elkötelezettséggel nevelte-neveli a veszprémi ifjúságot.

A kiadvány részletes összegzést nyújt – közreadva a meghívót – a 2010 őszen kezdődött ünnepsorozatról, egészen a tanév végéig, a 2011. júniusáig történt eseményekről.

A tájékoztató a Tanári arcélek fejezetében ezúttal a diákjai által rendkívüli módon becsült és tisztelt Benkő Andorról, a 2009-ben elhunyt utolsó veszprémi piarista tanár életéről közöl megleghangú összefoglalást.

A veszprémi kegyesrendi gimnázium alapításának 275. évében kiadott jubileumi emlékkönyv számos, később híressé vált veszprémi diákról emlékezett meg, de mindig újabbak bukkannak fel a feledés homályából. Így került sor most a Zách János Ferenc csillagász (1754–1832) életútjának a bemutatására, aki 1764–1770 között volt a rend veszprémi iskolájának növendéke. Zách pesti, bécsi, lengermi tanulmányainak befejeztével korának egyik legjelentősebb európai csillagásza lett, és 1800-tól az első nemzetközi csillagászati folyóiratnak, a *Monatliche Korrespondenz*-nek az elindítója és szerkesztőjeként tisztelhetjük.

A baráti kör kiadványa minden esztendőben bemutatja az intézmény egy-egy neves diákját, most az 1930-ban született prof. Dr. Angeli István fizikus, egyetemi tanár életútját közölték.

Fontos fejezete a mindenkori tájékoztatóknak a mai gimnázium munkáját ismerető összegzés, amit ezúttal is az intézet igazgatója, Schultz Zoltán állított össze, részletes információt adva a 2009/2010-es tanév eseményeiről: az iskola hétköznapijairól és ünnepeiről, az elért eredményekről, a tanulásban-sportban és egyéb területeken kitűnt diákok nevét is felsorolva.

Híressé vált lovassys diákok: Friedler Ferenc, Gubicza Ferenc, Ildy M. Katona életútját-munkásságát mutatja be röviden összefoglalva a mostani tájékoztató.

A vegyes hírek, információk, évfordulók fejezetben többek között patinás érettsé-

gi találkozóról, régi hangversenyekről, piarista diáktalálkozó eseményekről, a 40 évig a várban működött Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola 2010-ben elhunyt igazgatójáról, Kópházi Ferencről, valamint néhány, az iskola egykori diákjaitól származó kiadványról emlékeztek meg.

A veszprémi Lovassy és volt Piarista Gimnázium Öregdiákjai Baráti Körének 2011. évi tájékoztatójának szerkesztője a kiadvány záró részében az örökre eltávozott egykori piarista és lovassys diáktársaktól búcsúzik, többek között a 25 esztendeje elhunyt Harmath (Háber) István, volt piarista diák lovassys tanártól.

CSISZÁR MIKLÓS

* * *

Egyesületi élet a Cserhátan 1911–2011. – Csizsár Miklós: „Veszprémi Cserhádi Társaskör”. Szilánkok az egykori polgári egyesület történetéből. – Édes Gyuláné: „Veszprém-Cserhádi Társaskör Kulturális Egyesület 2006–2011. – Veszprém: Veszprém-Cserhádi Társaskör Kulturális Egyesület, 2011. – 111 p. Újabb értékes kiadvánnyal bővült Veszprém honismereti irodalma: 2011. augusztus 20-án mutatták be az egykori veszprémi polgári egyesület, a „Veszprémi Cserhádi Társas Kör” történetét feldolgozó könyvet. A 110 oldalas, korabeli fényképfelvételekkel, térképekkel illusztrált könyv két részből áll: az első részben a kötet szerkesztője Csizsár Miklós honismereti kutató időmozaikokban mutatja be a 100 éve – 1911 júniusában – alapított egykori polgári egyesület történetét. A Cserhát városrész, amelyikről az egyesület a nevét kapta Veszprém város egyik legrégebben nevesített területe.

Hungler József kutatásai szerint a Cserhátot, mint városrészt 1809-ben említik először: *„a Cserhát a városunk azon része, amely a várból lejövő uttza, a piaczi és a szabadi uttzák által választván napkelet felől vagyon, egész a Séd vizéig, s a Benedek-hegy aljáig.”*

A Cserhát városrész – ahol egykor iparosok, kereskedők lakóházai, műhelyei, üzletei álltak – az 1960-as, 1970-es évek városrendezési műveleteinek következtében nagyrészt lebontásra került. Mára már csak egy-két régi ház őrzi a városrész hangulatát.

Az 1911-ben alakult Társaskör célját a következőképpen határozták meg: *„a társadalmi, ipari és kereskedelmi előnyök a városi polgárok között becsületes úton és módon történő megismertetése, azok érdekeinek előmozdítása, polgári érdekeinek törvények keretén belüli megóvása, s ezáltal a polgárok, a város és a haza érdekeinek megvédése”.*

A Társaskör a köri könyvtár és a zászlóalap megteremtésével vette kezdetét. 1912-ben ünnepélyes keretek között – a veszprémi társaskörök felvonulásával egybekötve – tartották az egyesület zászlójának szentelését. Az egyesület – legfőképpen az első világháború után – gyakran szervezett jótékony célú rendezvényeket: ilyen

volt például a hadirokkantakért, hadiözvegyekért és hadiárvakért indított főispáni akció is.

Az egyesület szervezett tehetséges szegény sorsú gyermekek számára jutalmazási akciókat is és könyvtár-gyarápítási gyűjtéseket is. A társaskör létszámára vonatkozó teljes körű dokumentum nem állt a kutató rendelkezésére. Érdekes taglétszámadat származik az 1929. évből: tizenöt mesterember, egyesületi tag névsora (az egyesület tagjai között vannak sütőmesterek, szita és szövőmesterek, bádigos és vízvezeték-szerelők, asztalosok és csizmadiák, úri-női cipészek, cserépkályhás mesterek). A Társaskör elnöke ekkor Hajda Gyula asztalosmester volt. Az egyesület tagjait a társadalmi, vagyoni hovatartozás figyelembe vétele nélkül városunk értékei iránti tisztelet, a lokálpatriotizmus szelleme tartotta össze: az egyesület rendezvényeire az egyesületi tagok családjaikat is elvitték. Különös tiszteletben tartották tisztségviselőiket, támogatóikat. – A Társaskör sajtóban dokumentálható története 1939-ben, a második világháború kitörésének évében ért véget.

A veszprémi Cserhát Társaskör Kulturális Egyesület csaknem 70 évvel később – elsősorban a városrész története iránt érdeklődő lokálpatrióták kezdeményezésére – 2006-ban újraalakult. Az értékmentés iránti igényét a kör újraszervezésével Jáger Ida főiskolai docens filozófus a következőképpen fogalmazza meg: „... *A KÉZ – SZÍV – AGY, a KÉZ – LÉLEK – SZELLEMISÉG volt az igazi értéktermő, ami köré életünk szövődött a mindennapokban. A kéz teremtő ereje, a kiadott termék minősége, a porták rendezettsége, tisztasága volt fontos, valamint a gyermekek jólneveltsége, pallérozottsága volt érdem ...*”

A helytörténeti kiadvány második részében Édes Gyuláné, az újra alakult Cserhát Kör alapító elnöke a kronológia rendezőlvét szigorúan szem előtt tartva mutatja be a kör helyét és céljait a város civil szervezeteinek sorában: a Társaskör elsődleges célja a városrész kulturális örökségének felkutatása, a kulturális (népi) hagyományörzés, továbbá rendezvények, kiállítások stb. szervezése. 2006-ban a Társaskör újraalakulásának évében a Laczkó Dezső Múzeum és a Megyei Könyvtár támogatásával megszervezték az „Iparosok, mesterségek, társaséleti szokások” című kiállítást. A Társaskör áldásos, értékmentő tevékenysége mellett eredményesen foglalkozik a környezetvédelemmel, szervez egészségnapokat és nosztalgiaesteket, rendeznek továbbá a gyermekek számára játékbemutató és játékkészítő foglalkozásokat, családi napokat és kirándulásokat. A Társaskör aktív részt vállal a városrész fejlesztésében; a város vezetésével együtt lakossági fórumokon adnak hangot elképzeléseiknek.

Összegzésként elmondható, hogy tartalmas, olvasmányos, jó felépítésű és szakzerűen összeállított munkát vehet kézbe az olvasó. Hiányt pótló munkájukért elismerés illeti a kötet szerkesztőit.

MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA

* * *

H. Peterdy Ilona: Csengős szerelem. – Veszprém: szerzői kiadás, 2010. – 140 p.

– Az emberi természet egyik sajátossága az örökös kíváncsiság, amelynek ezernyi megnyilvánulása van. Közülük sok az, amelyik egész életen át hajtóereje a személyiség aktivitásának, mások időlegesen, vagy éppen annyira aktuálisak, hogy órák vagy napok múltán már nincs is jelentőségük. A hosszan tartó, szenvedélyes kíváncsiság egyik megjelenési formája a gyűjtésre készítés. Ennek lehetnek mentális és pszichikus forrásai, a motivációi pedig vizuálisak, verbálisak, manipulatívak, s mindegyikben megtalálható az az elemi ösztön, amely hol nyíltan, hol látens módon nyilvánul meg: a birtoklási vágy, a teljességre való törekvés. Ezt nem csak személyesen, hanem intézményesen is lehet „művelni”: lásd utóbbiakra a múzeumok, levéltárak, könyvtárak „társadalmi megbízatású” gyűjtéseit, amelyet még gyűjtőköri szabállyal is megtámogatnak, legalizálnak. S e gyűjteménygyarapításukhoz természetesen pénzforrás is rendelkezésükre áll.

S mit tehet az, aki „csak” személyes indítatásból, egy vagy több motiváció alapján, saját öröme, szórakozásból, jó értelemben vett időtöltésként, hobbiként, vagy éppenséggel akár későbbi közcélra adományozáshoz, vagy eredendően tudományos céllal gyűjt különböző szellemi alkotásokat, tárgyakat? Ha a gyűjtés célja sok tárgyra vagy ritka, régi alkotásokra irányul, egyaránt a pénztárca mélyére kell nyúlni, s nem is biztos, hogy teljessé tehető a gyűjtemény. Természetesen kell a tudatosság, a tervszerűség, s egy olyan cél, amely értelmet ad a gyűjtésnek, s nem kevésbé: a rendelkezésre álló tároló hely is befolyásolja, hogy mi és mennyi gyűjthető.

Városunkban viszonylag sokan gyűjtenek különböző indítatásból: (hol van már a régi, évtizedekkel ezelőtti klasszikus gyufacímke- és szalvétagyűjtési láz), bélyegek, képeslapok, régi pénzek, könyvek, festmények, kisgrafikák, borosüveg-címkek, fém sörös dobozok, kulcsok, kitüntetések, dísztányérok és poharak, különleges italos üvegek, szép kivitelű palackos borok, gombok (!), dísztörök, militária-émlékek, régi autók, motorok, rádiók, hanglemezek és sok más (néha extrémítások) a gyűjtés tárgyai.

Az pedig igazi kuriózum, ha valaki a gyűjtéséről, gyűjteményéről, és ennek fogadtatásairól könyvet ír, bár néhány példa azért akad. (Veszprémben Balogh Gyula adott ki két kötetet képeslapjairól, Pápán H. Szabó Lajos numizmatikai gyűjtéséről). H. Peterdy Ilona, akit Veszprémben (és másutt is) már sokan ismernek országosan is egyedülálló csengőgyűjteményéről, egyike azon kivételeknek, akik számára nem csak maguknak a gyűjtött tárgyaknak a jelenléte, birtoklása ad lelki és szellemi örömet, hanem maga a gyűjtés is, a sok forrásból származó gyarapítás intellektuális élménye, amely nála nem öncél: a másoknak is örömet nyújtó készítése munkál benne.

Könyve arról a több évtizedes gyűjtőmunkáról (és körülményeiről) szól, amelynek látható tárgyai a világ szinte minden részéből származó különböző anyagú, méretű és célú csengettyúk, csengők, csörgők, és ezek változatai. (Az anyaguk nagy

változatosságát a szerző fel is sorolja: porcelán, kerámia, cserép, üveg, kristály, alumínium, réz, vas, ezüst, arany, fa, csipke, vert csipke, préselt papír, mézeskalács, tészta, szalma, kukoricacsuhé.)

Először (a két unoka közreműködésével) 2000-ben nyílt kiállítása (Sarkadi Nagy Lászlóval közösen), majd ezt számtalan követte megyénkben és másutt (Budapesttől különböző közösségi szintereken, legtöbbször Veszprémben. A vendégkönyv számos megható, köszönő bejegyzést tartalmaz: a látogatók nemcsak esztétikai, vizuális, hanem lelki élményt is kaphattak. A kötet valamennyi eddigi (2010-ig tartó) kiállítás történetét tartalmazza számos látogató-bejegyzést idézve.

A könyvet lapozgató olvasó számos olyan verset is olvashat, amely a csengőkkel kapcsolatos: a helyi Cseh Saroltától, a sajátjától, Villányi Editétől Dzsida Jenőn át Ady Endréig tart a sor, de a prózai szövegek között számos bibliai idézet is helyet kapott, mint annak jelzői, hogy a csengők hangjai az ókortól kísérői az emberek hétköznapi és szakrális életének.

H. Peterdy Ilona külön fejezetben mutatja be a gyűjtemény néhány érdekes darabját: leírásukat, történetüket, a gyűjteménybe kerülésüket. Többek között olvashatunk a száncsengőről, a tibeti, a ravennai, a római, a hajós, a gombos, a japán császári, az indiai karmos, a svájci tűzzománcos, a mexikói porcelán, a besnyői, a tunéziai, a Tiffany, a muránói, a kínai és a herendi porcelán csengőkről.

A csengők „nagy testvérei” a harangok. H. Peterdy Ilona róluk is szól, nem csak azért, mert a csengők és a harangok közötti átmenet szinte érzékelhetetlen: sokszor nem is dönthető el, hogy még csengő vagy már harang (vagy éppenséggel kolomp) az, ami megszólal. Ebben a részben Turok Margitot idézi: „A harang közvetítő szerepet tölt be Ég és Föld között. Szent szolgálata van. A harangot minden korban élőlénynek tételezték: születik, lakhelye, nyelve van, szól, felírtos szövegében önmagát is megszólítja”. (A Kossuth Rádió déli harangismertetései során sokszor hallhatjuk: a templom tornyában egy-két-három harang „lakik”, mintegy megszemélyesítve, élővé téve a harangokat és az „ő” hangjukat.) Aki kevésbé ismeri a harangok történetét, e részből sokat megtudhat az európai, és benne a magyar harangok és a harangozás múltjáról, egészen a 20. században elterjedt harangjátékokig.

A Veszprémi templomok, harangok című fejezet kitérő helytörténeti összefoglaló arról, hogy melyik templomunkban milyen harangok voltak és vannak, s ezeknek mi a történetük, kihez vagy kikhez kötődnek „Pontos adatokkal akarok szolgálni, így személyesen jártam végig a plébániákat, parókiákat. A várbeli templomok és harangok adatainak megszerzése volt a legnehezebb. Több mint négy évig kerestem, kutattam a templomok és a harangok adatait, történetét” – írja a szerző. Végül is összeállt a történetük, s Veszprém múltjának újabb fejezete tárulhatott fel, s harangjaink csengő-bongó hangjukkal városunk lakóit és az ide látogatókat bizonyára (lélekben is) közelebb hozzák e nagyon is élő történeti relikviákhoz.

Városunk legrégebbi és egyben legnagyobb harangja a Szent Mihály-székesegyház tornyában található: a 3 400 kg tömegű harang a pereménél 191 cm átmérőjű és 150 cm magasságú. 1725-ben készült, a Szentháromság tiszteletére szentelték.

Palástján a felirat latin nyelvű. (Házainkat, szőlőinket és mezőinket és minden javainkat őrizd meg ó Szentháromság és minket magunkat is a dühöngő szélviharoktól. Franz Ulrich Scheigel öntötte Bécsben.)

A kitűnően szerkesztett, tagolt, jól tipografált kötetet irodalomjegyzék, a szerző köszönetet mondó szavai, és egy szépen fotografált színes csengő-, valamint városunk szakrális épületeit ábrázoló képsorozat zárja. (A csengőfényképeket a más munkáival is művészi hitelességet szerzett Váradi Péter Pál, a templomképeket Szenté Benjamin készítette.)

Végül egy szubjektív megjegyzés. H. Peterdy Ilona közkinccsé szeretné tenni gyűjteményét. Olyan befogadónak (múzeumnak, más kiállító intézménynek) adná át a kollekción, amelyik nem csak megőrizné, időnként kiállítaná, hanem gyarapítaná, katalogizálná is, és ezzel – elhunyt fiára emlékeztetve –, lelki békéjét is megtalálhatná. Az egyetlen elfogadható történet az lehet, ha e gyűjtemény Veszprémben kap helyet.

TÖLGYESI JÓZSEF

DOKUMENTUMOK

A hajdani veszprémi kishonvédek¹SZIKLAY JÁNOS²

Magyarország jövő nemzedéke itt táborozott a főváros szomszédságában. A cserkész-tábor. Egészséges, vagy egészségesnek induló, időjárás és fáradalmak ellen megedződő, testileg-lelkileg fegyelmezett sereg. Nem csalódnak, akik ebben a seregben látják a magyar nemzet újjáalkotóit.

Visszaröppen emlékezetem álma félszázaddal. Némi próbáját kezdték ekkor. De, mint minden messzebb eső gondolat, félbeszakadt néhány tudákos ellensége miatt. Ahelyett, hogy a kis növényt fejlesztették volna, mint az előrelátó kertész, nyesegettek, idomították, életrevalóvá tették volna, egyszerűen kitépték és szélnek eresztették. Azt mondták rá: bolondság. Vagy harminc-negyven év múlva egy más idegen mintára felkapták a gondolatot, már tökéletesebb, formásabb mivoltában s ma itt a virágzó cserkészintézmény, az ifjúságnak öröme s bizonyára hasznára, s akkor az országnak is hasznára.

A német-francia háború után a francia hadvezetőség már előre készült a revánsra, s mert már akkor a német nemzet nagyrészt ki volt nevelve katonának (hozzájárultak ehhez a tornászegyesületek is), elhatározta, hogy megteremti az iskolai zászlóalj-jakat. Célja volt az ifjúságnak a katonai kiképzésre való szoktatása.

A néhány éves, tehát egészen fiatal magyar honvédelmi kormány is meg akarta honosítani ezt az intézményt. Persze, a katonai szempont volt az uralkodó s nem kapcsolódott azzal a pedagógiai céllal meg eszközökkel, amelyekkel azután a cserkészetet rövid idő alatt kiépíthették és megkedveltethették.

Az iskolai zászlóalj gondolata csakhamar megvalósult Veszprémben is. Azt hiszem, úgy 1872-ben, amikor ötödik osztályos voltam. Az akkor hatosztályú nagygimnáziumnak az öreg Madarász Imre³ volt az igazgatója, aki fiatalos lelkével mindjárt észrevette a dologban a jövő célt és szívesen hozzájárult megvalósításához. A később ezredesi rangban, Nagyszébenben elhalt Zombath István őrnagy⁴, majd alezredes volt a csak pár éve megalakított veszprémi honvédszászlóalj parancsnoka, aki mindenképpen igyekezett az új intézményt támogatni. Zombath István, a volt 1848–49-iki hős honvédőrnagy odanőtt Veszprémhez, amennyiben mint telekkönyvezető működött ott. Mikor 1869-ben a honvédség megalakult és a volt honvédtiszteket, ha folyamodtak, reaktiválták, Zombath is visszakapta őrnagyi rangját és a veszprémi zászlóalj parancsnokának nevezték ki. Vezetése alatt rövid időn belül

pompás csapattá izmosodott a zászlóalj, amint azt a többször Veszprémben megjelent és felülvizsgálatot tartott József főherceg, a honvédség első főparancsnoka is kinyilvánította elismerésében.

A komoly katonásdi ettől fogva elfoglalta a nyári tornaórák helyét az ötödik és hatodik osztályban. A két osztály két szakaszt formálva, a tornaórák idején hetenként kétszer kivonult, többnyire a „füredi dombra” s ott katonai kiképzésben részesült, egészen a gyakorlati szabályzat szerint. Akkoriban ugyanis még nagy diákok, „vének” is tanultak. Így történt, hogy a megelőző évben besorozták és ötheti kiképzés után egyszerre káplárrá, azaz tizedessé léptették elő Boronkay nevű tanulóúrunkat, aki már elérte volt a katonakötelezettség korát, Boronkay, mint akkor szokás volt, afféle pedellusi szolgálatot végzett, ami egyszersmind nemcsak segítség volt, hanem bizonyos tekintélyt is adott az arra pályázó és alkalmasnak talált diáknak. A pedellus tiszte volt a primus meg a secundus csöngetése, krétáról való gondoskodás, a fegyelem fenntartása a közös összejöveteleken mielőtt a tanárok vagy az igazgató bejött (például a vasárnapi exhortációk⁵ előtt), postása is ő volt a diákságnak. Természetes, hogy keresve sem lehetett volna alkalmasabb embert találni az elemi katonai kiképzésre, mint pedellusunkat, a már tartalékos kötelékben álló Boronkayt. Aki egyébként nemcsak tizedesi mivoltánál fogva, hanem egyébként is nagyobb tekintély volt, mint a tornatanár. Szegény Ambrus bácsinak elég mérget kellett ennie pajkoskodásunk miatt, csak akkor érezhette magát úrnak közöttünk, ha megjelent a tornakertben (a régi Kálvária alatt, a mai liget egy darabja) maga az igazgató. Akkor megszűnt minden zsvajgás és „conticuere omnes, ora tenebant”⁶.

Ha már katonáskodunk, akkor katonaruha is kell. Kigondoltuk olcsón. Drapp vitorlavászon zubbonyt zöld parolival (íme ma zöld parolis, agyagbarna az új honvédgyalogság zubbonya), ugyanolyan színű pantalló, mivel pedig a honvédség akkor piros sipkát viselt, mi is a piros sipkát választottuk épp olyan rézgombbal. Csakhogy nem a paprikavöröset (a németes szolgálai fordítással buzérvörösnek nevezték hivatalosan), hanem pipacsvöröset (a közös hadsereg szótárában skarlát). A sipka miatt volt is bajunk osztályfőnökünkkel, a derék, humoros Kucskovicscsal. Semmiképpen sem tetszett neki. Nem sokkal azelőtt járt ott egy talián kókler, aki majmot is táncoltatott.

– Hát ilyen majmok akarnak lenni maguk is? – élődött velünk. Ha kivonulunk, no azt még elnézi, ámbár okosabb lenne, ha a honvédeknek se azt adták volna (meg is szűnt hamar), de már az utcán – nem helyesli. Mi csak azért is feszítettünk benne. Mire megtette Kucskovics, hogy nem fogadta köszöntésünket; másnap pedig érté-sünkre adta, hogy ha jóakaró figyelmeztetését nem vesszük számba, akkor majd ő sem veszi számba feleletünket és megszekundázza, aki csak ennyire tiszteli az ő szavát. Ez ellen nem lehetett apelláta még az igazgatóhoz sem. Mert különben szeret-tük Kucskovicsot. És bár nem voltunk az okosabbak, természetesen mégis enged-tünk. Így aztán valóban csak a gyakorlatra tettük fel a piros sipkát. Kárpótlásul azon-ban rávettük Boronkay instruktorunkat, hogy visszajövetelünkkor nagy kerülőket tétessen velünk a városon, dobszó és trombitaharsogás mellett.

Mert volt dobosunk és kürtösünk is. Két igazi honvéd Zombath őrnagy rendeltette ki. Hogy fáradságukért kárpótoljuk a derék legényeket, mindegyikünk egy-egy garast, azaz két krajcárt fizetett minden gyakorló napon a két „hangász” számára. Nem is lustálkodott a dobverésben, kürtölésben egyikük sem. Mikor hat krajcár volt a napi zsold (katonanyelven lénung), bizony pompás mellékkereset volt kétszer egy héten 60–70 krajcár.

Váratlanul nagy öröm is ért bennünket egyszer. Mikor már jól mentek a vonulások, Zombath őrnagy kiengedett bennünket a katonai lövöldébe, a Fejes-völgybe. Ünnepeyes kivonulásunk egy vasárnap délután nagy csődületet keltett. A Fejes-völgy oldalai tarkáltak a nagy közönségtől. Szakszerű útmutatás mellett, maga Zombath felügyelete alatt lődöztünk célba. Kijött az egész tanári kar és sok úri vendég. A nagyobbak a Werndl fegyverből, a kisebbek huszárkarabélyból lőttek. A találasokat jegyezték. A pálmát jó szeglövésével Fejér Jancsi barátunk, a püspöki uradalom főtisztjének fia vitte el. Külön generálmarsot fujtak neki. Két Fejér János volt akkor egyszerre osztálytársunk, unokatestvérek. A másik a hajmáskéri püspöki intézőnek fia. Amennyire elsőrendű tanuló volt a célba talált Fejér, annyira hanyag imposztor volt a másik.

A csakhamar népszerűvé vált tanulságok és egyben mulatságos gyakorlatozásnak hirtelen vége szakadt. Elgáncsolták mindenképen, a sajnos leginkább szűk szemkörű ósdi pedagógusok. (Vajon mit szólnának azok ma a szabadban táborozó és országot járó cserkészekhez?) De azt is beszélték (amibe nem voltunk beavatva), hogy politika is játszott a dologba. Az osztrák katonai copf féltékenysége. A honvédséghez húzó, magyarul vezényelt, nemzeti zászlókkal tisztelgő ifjúság nem lenne elég gutgesinnt⁷, amikor egyéves önkéntesnek vizsik. (Akkor még nem volt honvédönkéntes.). Igaz-e nem tudom. De nem lehetetlen. Amint semmi sem volt lehetetlen, ahogy a közös hadseregben később tapasztaltam, a legkorrektebb felfogások mellett is, a magasabb katonai körökben, mihelyt olyasvalami készült Magyarországon, amely a magyar nemzet erényét vagy ügyességét szebb színben mutathatta a világnak. Az esztelen féltékenység!

A diákok katonai kiképzése tehát megszűnt. Feltámadt helyette a tökéletesebb intézmény, a cserkészlet. De, hogy ennek ősi sejtjei már éltek Veszprémben is, annak bizonyosságára akarom megmenteni a feledéstől a most elmondott kis történetet.

CSISZÁR MIKLÓS

JEGYZETEK

¹ Veszprémvármegye, XXVIII. 31. sz. (1926. aug. 1.) 1–3. p.

² Veszprém, 1857. ápr. 2. – Bp., 1945. nov. 25.): író, újságíró. – A gimnázium alsóbb osztályait Veszprémben végezte, majd Székesfehérváron, Pozsonyban tanult. Az egyetemet Bp.-en végezte, 1844-ben doktorált, disszertációját a magyar színművészet történetéből írta. Pozsonyban kezdi az újságírást, majd Bp.-re költözik. Jelentős írói, újságírói tevékenysége. A Balaton jeles népszerűsítője (A Balaton bibliográfiája. Bp., 1905.) Veszprémhez, a Dunántúlhoz kötődő munkái (Veszprém város

- az irodalomban és művészetben. Veszprém, 1931; Dunántúli kultúrmunkások. A Dunántúl művelődés-története életrajzokban. Bp., 1941) alapvető kézikönyvek a mai helytörténeti kutatók számára is. Munkásságát életében elismerve Veszprém város közgyűlése 1925. december 28-án utcát nevezett el róla. 2007-ben a Veszprémi Panteonban emléktábláját avatták fel. Életét, munkásságát l. bővebben: Magyar Katolikus Lexikon, Veszprém Megyei Életrajzi Lexikon, Magyar Életrajzi Lexikon.
- ³ Madarász Imre nyomdai elírás, helyesen Magyarász Ince dr. kegyesrendi tanár (Zalabér, 1806. okt. 31. – Kaposvár, 1886. aug. 6.) Magyarász Ince két ízben működött Kolozsváron; előbb 1849–50-ben mint hittanár, majd ismét 1853-tól 1858-ig, mikor is a mennyiségtan és filozófia tanítása mellett a csillagvizsgáló gondozását is magára vállalta; az utolsó három évben az igazgatói tisztelet viselte. (l. Az erdélyi tudományosság és a kolozsvári] m. kir. Ferenc József tudományegyetem története. – 115. p.) Veszprémben 1864-től 1874-ig igazgató, működése alatt lett a négyosztályos kisgimnáziumból hatosztályos nagygimnázium (l. Sziklay: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Veszprém, 1931 – 259. p.). Az erről szóló megállapodást 1868. június 15-én Somhegyi Ferenc piarista tartományfőnök és Horváth Cyrill, a város részéről Havranek Sándor városbíró, Szentes István városi főjegyző és több városi tanácsnok is aláírta (l. Stéhli Ferenc: A veszprémi piarista gimnázium történetének rövid áttekintése 1711–1948. In: Emlékkönyv a veszprémi Kegyestanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára 1711–1986. /szerk. Borián Tibor. – Bp.: 1989. – 12. p.)
- ⁴ Zombatfalvi Zombát István (Mozsgó, Somogy m. 1825. dec. 18. – Nagyszeben?, 1883. júl. 16.) A szabadságharc idején 1848. május 31-én az itáliai hadszíntéren megsebesül, Magyarországra vezénylik. 1848 augusztusától segédtiszt Nádossy Sándor mellett az Országos Nemzetőri Haditanácsnál. Novemberben már százados és az Országos Fegyvergyár parancsnoka. A világsi fegyverletétel előtt (1949. aug. 1.) léptetik elő őrnaggyá. Aradon először 14 év, majd 4 év várfogságra ítélik. 1951 decemberében kegyelmet kap. Később telekkönyvvezető Veszprém megyénél. 1867-ben a Veszprém Megyei Honvédegylet alelnökévé választják. 1869-ben reaktíválják a m. kir. honvédséghez, Veszprémben a frissen alakult veszprémi honvédszászlóalj parancsnoka, 1870-től alezredes, 1874-től ezredes. 1877-ben nyugalmazzák (l. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. – Bp.: 2000. – 732. p.) Illetményét közli a Képviselőházi irományok 1878. II. köt. 82. sz. 264. oldalán: „Zombát István ezredesnek 1200 firt nyugdíján felül 240 firt személyi pótlékot ítelt meg a hadügyminiszter”. Bona Gábor Zombát István halálát 1883. júl. 16-ra közli. Elhalálozás helyének Veszprémet jelöli, ami feltehetően tévedés. Valószínűbb Sziklay közlése: Nagyszeben. Özvegye kegydíjat kap, a Képviselőházi irományok 1884. II. köt. 57. száma a 356. oldalon közli: „Kegydíj adományoztatott Zombát István ezredes özvegyének, 240 firt.”
- ⁵ exhortáció: intő, buzdító beszéd, különösen hittanároknak diákokhoz intézett beszéde.
- ⁶ Conticuere omnes, itentique ora tenebant. (Vergilius) = Mindnyájan elhallgattak és ámulva figyeltek...
- ⁷ A Habsburgok idejében, sőt később is, a felsőbb hatóságok részéről feltétlenül megbízhatónak tartott személy.